Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 18 лістапада 1988 г. № 46 (3456) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Выступае народная харавая капэла настаўнікаў г. Полацка. Фота Ул. КРУКА.

СУЗОР'Е САМАБЫТНЫХ ТАЛЕНТАЎ

14 ЛІСТАПАДА У МІНСКУ ПАЧАЛІСЯ ДНІ ПАКАЗУ ДАСЯГНЕННЯЎ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛАСЦІ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ 70-ГОДДЗЮ БССР І КАМПАРТЫІ БЕЛАРУСІ.

З гэтай нагоды ў Доме літаратара адбылася прэс-канферэнцыя, на якой аб мерапрыемствах Дзён культуры расказала начальнік упраўлення культуры Віцебскага аблвыканкома Г. Клёсава. Аб сваім удзеле ва ўрачыстасцях і планах на будучае расказалі самадзейны кампазітар М. Пятрэнка, мастацкі кіраўнік народнай харавой капэлы Полацкага ГДК Л. Жукава, кіраўнік народнай студыі Глыбоцкага РДК А. Дубіна, сакратар Віцебскага абласнога аддзялення СП БССР А. Салтук.

У першы дзень мінчане сустрэліся з народнай харавой капэлай настаўнікаў з Полацка, адметнай падзеяй стала выстаўка дываноў «Фарбы Паазер'я», прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння выдатнага мастака Беларусі Язэпа Драздовіча.

У Днях культуры прымаюць удзел ансамбль песні і танца «Маладосць» Палаца культуры бытавога абслугоўвання насельніцтва Віцебска, народны ансамбль танца «Колас» Віцебскага РДК, народны ансамбль песні і танца «Яблынька» Гарадоцкага РДК, хор ветэранаў вайны і працы Оршы, фальклорныя калектывы з Аршанскага, Докшыцкага і Чашніцкага раёнаў і інш. Творчую справаздачу віцябчане будуць трымаць 19 лістапада ў Палацы культуры трактарабудаўнікоў.

НАШ КАР.

ТВАЯ ПАЗІЦЫЯ, КАМУНІСТ...

Нататкі са справаздачна-выбарчага сходу партарганізацыі СП БССР, які доўжыўся два дні і меў нечаканы працяг

Сёлетні справаздачна-выбарчы сход быў не падобны на ранейшыя. Не было на ім доўгага і нуднага даклада, не было выступленняў-рапартаў, не было затрыбунных звядзенняў асабістых рахункаў і г. д. Усяго гэтага не было. Затое былі грамадзянская страснасць, вострая палемічнасць, сапраўдная партыйная прынцыповасць і адказнасць.

Для пачатку згадаем даклад.

«Трэба прызнацца: сёння мы яшчэ не можам пахваліцца, што ў нашай літаратуры з'явіліся асабліва значныя творы на бурным матэрыяле новых падзей. І ў прозе, і ў паэзіі, і ў драматургіі пакуль што ідзе подступ да важнай і адказнай тэмы», — сказаў сакратар партбюро СП БССР Генадзь Пашкоў.

Разам з тым ён адзначыў, што апошнім часам пакатыўнела пісьменніцкая публіцыстыка, што асобныя выступленні літаратараў рабіліся прадметам шырокага грамадскага абмеркавання (дакладчык прыгадаў тут артыкулы ва ўсесаюзным і рэспубліканскім друку В. Быкава, І. Шамякіна, М. Танка, Н. Гілевіча, М. Матукоўскага, Б. Сачанкі, А. Казловіча і многіх іншых). Тым не менш, адзначыў Г. Пашкоў, гаворку пра надзённыя тэмы экалогіі, гісторыі, асветы, роднай мовы трэба паглыбляць, накіроўваць у канструктыўнае рэчышча, часцей узнімаць актуальныя пытанні палітыкі.

Шмат якія аспекты работы Саюза пісьменнікаў былі ахоплены справаздачным дакладам. Развіццё дзіцячай літаратуры і літаратурнай крытыкі, работа выдавецтваў і творчых секцый, Бюро прапаганды і Літфонду, клопат аб літаратурнай моладзі і маральным клімаце ў пісьменніцкай арганізацыі — няпоўны пералік тэм, якія былі ў ім закрануты (хоць, заўважым, без належнай глыбіні і канкрэтнага аналізу). Праўда, інфармацыйны бюлетэнь аб рабоце партбюро і анкета, распаўсюджаная сярод камуністаў напярэдадні сходу, сведчылі пра пэўнае ажыўленне партыйнай работы, пра пошук новых форм.

Адным словам, як сказаў потым адзін з прамоўцаў, «нешта рабілася, а нешта і не рабілася». Вось гэтая няпэўнасць, відаць, і з'явілася прычынай таго, што сход доўга вагаўся, як ацаніць работу партыйнага бюро, усёй партарганізацыі за справаздачны перыяд. Некаторыя камуністы напачатку наогул прапаноўвалі ацаніць здавальняюча толькі работу партыйнага бюро, а не ўсёй арганізацыі...

Наогул, абгаварэнне справаздачнага даклада разгортвалася досыць вяла. Старшыні сходу М. Матукоўскаму прыходзілася ўвесь час заклікаць камуністаў выступаць больш актыўна. Тут найбольш запомніліся выступленні Віктара Карамазава і Артура Вольскага.

(Заканчэнне на стар. 2—3).

ХТО Ў ГОСЦІ СЁЛЕТА ДА НАС?

20 лістапада адкрываецца XV Усесаюзны фестываль мастацтваў «Беларуская музычная восень».

Сёлетняя «восень» прынясе вялікае харавое свята: Акадэмічны хор Латвійскай ССР (кіраўнік І. Цэпіціс), два харавыя калектывы пад кіраўніцтвам У. Мініна.

Адметнасць цяперашняга фестывалю ў творчай садружнасці музыкантаў з розных рэспублік: Маскоўскі камерны хор (кіраўнік У. Мінін) выступае разам з Дзяржаўным камерным аркестрам БССР (дырыжор А. Палянічка), хор Латвійскай ССР — з Акадэмічным сімфанічным аркестрам УССР (кіраўнік І. Блажкоў). У канцэрце лаўрэатаў першых прэмій міжнародных конкурсаў вакалістаў 1986-88 гг., якіх прадставіць знакамітая І. Архіпава (таксама ўдзельніца «восені»), будзе спяваць моладзь з розных саюзных рэспублік, у тым ліку з Беларусі.

Сімфанічныя, харавыя, разнастайныя камерныя праграмы, канцэрты народнай музыкі, джаз, рок, танцавальныя прадстаўленні і эстрадныя шоу. Госці з Малдавіі, Грузіі, Эстоніі, Расіі, Украіны, Латвіі, Славеніі... Багата фарбаў у фестывалю.

ПРЭМ'ЕРА РУБРЫКІ

ПЕРАБУДОВА І МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ АДНОСІНЫ

Адным з галоўных дакументаў, якія былі прыняты XIX Усесаюзнай канферэнцыяй КПСС, з'яўляецца рэзалюцыя «Аб міжнацыянальных адносінах». У рэзалюцыі адзначаецца, што «дынамізм, уласцівы пачатковаму этапу фарміравання многанацыянальнай дзяржавы Саветаў, быў істотна страчаны і падарваны адыходам ад ленінскіх прынцыпаў нацыянальнай палітыкі, парушэннямі законнасці ў перыяд культу асобы, ідэалогіяй і псіхалогіяй застою», што «партыйная канферэнцыя лічыць задачай гістарычнай важнасці ўсталёўваць і творча развіваць ленінскія нормы і прынцыпы нацыянальнай палітыкі, рашуча ачышчаць іх ад штучных наслаенняў і дэфармацый».

Канферэнцыя, як вядома, падтрымала прапанову аб правядзенні Пленума ЦК КПСС па пытаннях нацыянальных адносін. Сёння мы з'яўляемся сведкамі таго відавочнага факта, што рашэнне партыйнай канферэнцыі выконваецца. Пытанні падрыхтоўкі Пленума ЦК КПСС па ўдасканаленні міжнацыянальных адносін былі разгледжаны на пасяджэнні Палітбюро ЦК, якое адбылося 13 кастрычніка. На пасяджэнні, якое адбылося 10 лістапада і было прысвечана актуальным пытанням рэформы палітычнай сістэмы, члены Палітбюро ЦК разгледзелі таксама праблему гарманізацыі адносін паміж Саюзам ССР і саюзнымі рэспублікамі, прааналізавалі стан падрыхтоўкі адпаведнага Пленума ЦК. І вось, як паведаміў друк у канцы мінулага тыдня, ЦК КПСС разгледзеў пытанне аб практычнай падрыхтоўцы да Пленума ЦК КПСС. Прынята спецыяльная пастанова, у якой канчаткова акрэслены тэма Пленума: «Аб удасканаленні міжнацыянальных адносін у СССР» і час яго правядзення — сярэдзіна 1989 года. Тэзісы даклада на Пленуме, сказана ў пастанове, будуць апублікаваны за два месяцы да яго склікання. У пастанове ідзе таксама гаворка аб неабходнасці «шырокай публікацыі матэрыялаў па пытаннях тэорыі міжнацыянальных адносін, вопыту рашэння нацыянальнага пытання ў СССР і за мяжой», інфармавання ЦК КПСС аб «прапановах па ўсяму кругу пытанняў, звязаных з нацыянальнай праблематыкай».

Адкрываючы новую рубрыку («Перабудова і міжнацыянальныя адносіны») артыкулам літаратуразнаўцы, прафесара У. Калесніка «Чалавек чалавеку, народ народу...» (гл. стар. 5), нагадаем, што на старонках «ЛіМа» ўжо закраналіся ў апошні час некаторыя аспекты данай праблемы). У прыватнасці, у артыкулах «Дзяржаўная — значыць раўнапраўная» Ю. Авяр'янава і «Наш любимый Никитá...» Г. Каржанеўскай.

Пастанова Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР

Аб выніках вывучэння акалічнасцей, звязаных з забаронай правядзення і спыненнем мітынгу ў гор. Мінску 30 кастрычніка 1988 года

Заслухаўшы паведамленне камісіі, утворанай пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР ад 3 лістапада 1988 года (дакладчык тав. Смірноў Ю. П.), і разгледзеўшы яе вывады, Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР адзначае, што 3 кастрычніка г. г. упаўнаважаныя аб'яднання «Тутэйшыя» звярнуліся ў Цэнтральны райвыканком гор. Мінска за дазволам правядзення 30 кастрычніка г. г. мітынгу ў скверы Янкі Купалы ў азнаменаванне дня памяці «Дзяды». У правядзенні мітынгу ім было адмоўлена, паколькі на гэту дату ў названым скверы было намечана правядзенне Дзён Брэсцкай вобласці ў рамках Трэцяга ўсесаюзнага фестывалю народнай творчасці.

18, 19, 20 кастрычніка 1988 года ініцыятары мітынгу з аналагічнымі заявамі звярнуліся ў Савецкі, Першамайскі райвыканкомы і Мінскі гарвыканком. Гарвыканком сваім рашэннем ад 24 кастрычніка 1988 г., а Першамайскі і Савецкі райвыканкомы рашэннямі ад 25 кастрычніка г. г. таксама адмовілі ў правядзенні мітынгу ў сувязі з планаванымі на гэты час масавымі мерапрыемствамі, прысвечанымі юбілею камсамола. Арганізатарам мітынгу аб прынятых рашэннях своечасова было паведамлена.

Кіраўнікі ўказаных выканкомаў якіх-небудзь альтэрнатыўных прапаноў па даце і месцы правядзення мітынгу не ўнеслі, не выкарыстаўшы тым самым прадастаўленае ім законам права. Пасля прыняцця рашэнняў не была таксама праведзена неабходная растлумачальная работа з заяўнікамі. Належным чынам не быў разгледжаны і зварот, які паступіў па данаму пытанню ў Кіраўніцтва справамі Савета Міністраў БССР.

У той жа час арганізатары мітынгу, ведаючы аб рашэннях выканкомаў мясцовых Саветаў, не падпарадкаваліся ім і фактычна працягвалі актыўную работу па далейшай падрыхтоўцы мітынгу. Некаторыя ўдзельнікі мітынгу спрабавалі выкарыстаць яго для ажыццяўлення мэт, якія нічога агульнага не маюць з рытуалам памінання.

Органы ўнутраных спраў, маючы інфармацыю аб тым, што мітынг не дазволен, і маючы даныя аб намеры некаторых асоб тым не менш яго правесці, прынялі меры па забеспячэнню грамадскага парадку ў месцах магчымага скаплення людзей і прадухіленню магчымых эксцэсаў.

Па даручэнню камісіі пракуратура рэспублікі правяла праверку праваамернасці дзеянняў работнікаў міліцыі і не знайшла ў іх якіх-небудзь парушэнняў дзеючага заканадаўства. Скаргаў ад грамадзян на дзеянні органаў унутраных спраў у пракуратуру гор. Мінска і рэспублікі не паступала.

Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР лічыць, што непажаданага развіцця падзей 30 кастрычніка 1988 года можна было б пазбегнуць, калі б савецкія органы гор. Мінска загадзя прадумалі і ажыццявілі меры папераджальнага характару, якія выключаюць магчымасць абвастрэння абстаноўкі, а арганізатары і ўдзельнікі мітынгу праявілі б неабходную павагу да закона.

Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР **пастанаўляе:**

1. Прыняць да ведама паведамленне Камісіі Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР па вывучэнню акалічнасцей, звязаных з забаронай правядзення і спыненнем мітынгу ў гор. Мінску 30 кастрычніка 1988 года.

2. Звярнуць увагу выканкома Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў на фармальны падыход да разгляду пытання аб правядзенні мітынгу 30 кастрычніка 1988 года і невыкарыстанне прадастаўленага законам права па змяненню месца і часу яго правядзення.

3. Лічыць, што дзеянні некаторых арганізатараў і ўдзельнікаў мітынгу, распачатыя насуперак рашэнням выканкомаў мясцовых Саветаў, супярэчаць патрабаванням закона.

4. Савету Міністраў Беларускай ССР правесці неабходную работу па забеспячэнню правільнага прымянення выканкомамі мясцовых Саветаў народных дэпутатаў, іншымі дзяржаўнымі органамі дзеючага заканадаўства, якое рэгламентуе парадак арганізацыі і правядзення сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў і дэманстрацый.

5. Прапанаваць кіраўнікам міністэрстваў, ведамстваў, працоўных калектываў, творчых саюзаў і арганізацый, выканкомам мясцовых Саветаў народных дэпутатаў Беларускай ССР узмацніць работу па прававому ўсенавучу насельніцтва, выхоўваць у службовых асоб і грамадзян паважлівыя адносіны да закона, захавання норм і правіл сацыялістычнага супольнага жыцця.

●

Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР звяртаецца да ўсіх грамадзян рэспублікі з заклікам усямерна садзейнічаць расшырэнню і паглыбленню дэмакратызацыі грамадскага жыцця, умацоўваць арганізаванасць і дысцыпліну, папярэджваць любыя парушэнні грамадскага парадку і беззаконнасці, не аддаваць на водкуп стыхіі вырашэнне набалелых праблем, быць актыўнымі ўдзельнікамі згуртавання пад кіраўніцтвам партыі ўсіх здаровых сіл грамадства ў падтрымку перабудовы.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. ТАРАЗЕВІЧ.

Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Л. СЫРАЕГІНА.

14 лістапада 1988 года.
г. Мінск.

З пошты «ЛіМа»

●ГАЛОСНАСЦЬ СУПРАЦЬ ПАЎПРАЎДЫ
●КРОС ВАКОЛ КІЁСКАЎ
●ШТО ДАЕ «УРАДЖАЙ» ХЛЕБАРОБУ?

●

Хачу падзяліцца сваімі ўражаннямі ад XXXIII партканферэнцыі Савецкага раёна г. Мінска, якая праходзіла 11 лістапада г.г. Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіч, які выступіў на ёй, сказаў, што па сваёй актыўнасці, неардынарнасці канферэнцыя не мае аналагаў. Я не першы раз удзельнічаю ў рабоце партыйных канферэнцый, але раней у мяне не ўзнікала жадання выказаць свае думкі аб партыйным форуме. Цяпер жа не магу не выказаць.

Многія прамоўцы — дэлегаты партканферэнцыі, выказваючы свае адносіны да «нефармалаў», адначасова і недаўмявалі: чаму дасюль неапублікаваны ў друку платформа, праграмныя дакументы рэальна існуючых у нашым горадзе аб'яднанняў? Мне не давялося падтрымаць прамоўцаў з трыбуны, але далучаю і сваё пажаданне аб выпраўленні гэтых пралікаў. І сапраўды, чаму на слова павінен верыць, што «Талака» — «бяка», «Тутэйшая» і «Мартыралог Беларусі» — таксама, не ведаючы іх грамадзянскай, палітычнай пазіцыі? Публікацыя іх праграм не прынясе шкоды. Шкода будзе нанесена выдумкам, няпраўдзе, паўпраўдзе; галоснасць дапаможа аддзяліць рацыянальнае зерне ад мякіны, калі такая ёсць.

Мне вельмі спадабалася выступленне на партканферэнцыі загадчыка аддзела газеты «Звязда» Я. М. Чаплі, спадабалися яго актыўная грамадзянская пазіцыя, эмацыянальнасць і аргументаванасць думак, але... Як можна пагадзіцца, напрыклад, і ўспрыняць усур'ёз, прычыну неапублікавання ў «Звяздзе» праграмы «нефармалаў», тлумачачы гэта тым, што, маўляў, не дазваляе партыйная дысцыпліна? Няўжо для гэтага патрэбна спецыяльная пастанова ЦК КПБ? На мой погляд, кіруючыся рашэннямі XIX Усесаюзнай партканферэнцыі, з улікам часу, у які мы жывём, падобная публікацыя праграм «нефармалаў» з'яўляецца абавязковай. А нерашучасць і боязь у такіх пытаннях — не толькі недарэчныя, але і сапраўды шкодныя.

Не абышлося на нашай канферэнцыі і без кур'ёзаў. Так, прамоўца, які выступіў адразу пасля Я. Чаплі, абвінаваціў яго... у знявазе дэлегатаў канферэнцыі. І толькі з той прычыны, што Яраслаў Мар'яновіч Чапля выступаў па-беларуску, дарэчы, спытаўшы на тое дазволу залы. Такі вось атрымліваецца плюралізм...

І. КРЫСАК,
рабочы,
член КПСС з 1968 года,
дэлегат XXXIII партканферэнцыі Савецкага раёна.
г. Мінск.

●

Як даўні падпісчык і як аўтар некалькіх публікацый на старонках «ЛіМа» звяртаюся да рэдакцыі штотыднёвіка з пытаннем: «А ці не час вам скарыстаць прапанову начальніка Беларускага рэспубліканскага аб'яднання «Саюздрук» Г. І. Панфіловіка аб магчымасці «рабіць заяўку выдавецтву пра разавае павелічэнне розніцы» тыражу «ЛіМа»? («ЛіМ» за 14 кастрычніка). Пасля артыкулаў «Курапаты— дарога смерці» і «Шумяць над магілаю сосны...» і іншых значных публікацый шмат хто ў Беларусі даведаўся пра існаванне тыднёвіка і стаў яго актыўным чытачом. Мяркую вось па чым: на працягу апошняга месяца мне двойчы спатрэбіўся «лішні» экземпляр «ЛіМа», — з рэпартажам пра свята паэзіі ў Крошыне і другі раз з маім артыкулам «Ледзьве здымкі ўратаваў...», каб даслаць газету ў Польшчу Каралю Жураўскаму, як прамому «віноўніку», што адкрыў «новую вяху ў багрымазнаўстве».

Дык вось, у першым выпадку я нідзе не натрапіў на след «ЛіМа».

Таму, папярэдне ведаючы пра публікацыю свайго артыкула, у суботу раніцою 5 лістапада ў 7.45 я абышоў 6 кіёскаў. Усюды адзін адказ: «Ужо разабралі». Так і прыйшоў у інстытут (5.XI. быў працоўны дзень) з нічым. Праўда, Адам Мальдзіс і яшчэ адна супрацоўніца паказалі набытыя нумары і параілі «працягваць пошук». Ведаючы, што кіёск насупраць Прэзідыума АН БССР (ля кінатэатра «Кастрычнік») адчыняецца ў 9.30, я быў там у 9.45. Але ні «ЛіМа», ні «Чырвонай змены» (гэтыя дзве газеты ў адзін

ТВАЯ ПАЗІЦЫЯ, КАМУНІСТ...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1).

В. Карамазаў гаварыў, наколькі цяжка бывае літаратару, што бярэцца распрацоўваць такую тэму, як чарнобыльская трагедыя. «Я аб'ездзіў некалькі раёнаў Магілёўшчыны, якія аказаліся ў зоне выпадзення радыеактыўных ападкаў, — расказваў ён, — і сутыкнуўся з глухім недаверам мясцовых улад, з нежаданнем даць мне хоць якую-небудзь інфармацыю. Праўдзівай інфармацыі аб радыеактыўным заражэнні пазбаўлена і мясцовае насельніцтва».

А. Вольскі выказаў слушную думку аб тым, што пісьменнікам трэба больш сустракацца з рабочымі калектывамі, расказваць пра сваю працу, пра беларускую літаратуру ў цэлым, пра яе памкненні, яе месца ў перабудове.

В. Аколава гаварыла аб маральным клімаце, які пануе ў пісьменніцкай арганізацыі, аб тым, што сёй-той з літаратараў паводзіць сябе неэтычна ў адносінах да таварышаў па працы. Яна зрабіла шэраг заўваг у адрас літаратурнай крытыкі, якая, на яе думку, абмінае ўвагай многія паэтычныя творы. Прамоўца выказала меркаванне, што партыйнай арганізацыі Саюза пісьменнікаў патрэбны вызвалены сакратар, а не «грамадскі».

Пра некаторыя аспекты развіцця дзіцячай літаратуры гаварыў У. Ліпскі, пра асвятленне ваенна-патрыятычнай тэмы — Л. Прокша.

У спрэчках па дакладзе выступілі таксама А. Пісьмянкоў, В. Коўтун, В. Вільтоўскі.

На гэтым справаздачнасць сходу, бадай, і скончылася. Зрэшты, мо нават і раней. Бо яшчэ тады, калі сакратар партбюро намерваўся ісці на трыбуну чытаць справаздачны даклад, па прапанове камуніста Кастуся Тарасава ў парадак дня было ўнесена пытанне аб падтрымцы лініі партыі на перабудову і абнаўленне ў сувязі з пэўнымі публікацыямі ў друку («Эвалюцыя палітычнага невуцтва», «Нам з вамі не па дарозе») і іншымі антыперабудовачнымі з'явамі ў духоўным жыцці рэспублікі. Гэтая прапанова была прынята. І гэта вызначыла, можна сказаць, далейшы ход сходу, яго пафас і праблематыку, змест і характар большасці выступленняў як пісьменнікаў-камуністаў, так і беспартыйных членаў пісьменніцкай арганізацыі.

З выступлення
Янкі БРЫЛЯ:

— Я з 1944 года член Саюза пісьменнікаў. Па-рознаму называлі і называюць савецкіх пісьменнікаў: інжынерамі чалавечых душ, разведчыкамі партыі, яе памочнікамі. Апошняе вызначэнне ў нашы дні бачыцца найбольш дакладным, мы дапамагаем партыі ў вялікай усенароднай справе перабудовы. Але гэтымі днямі пачулі ў свой адрас: «самазванцы», «кучка самазванцаў». Хто ж у гэтай «кучцы»! Народныя пісьменнікі рэспублікі Максім Танк і Васіль Быкаў! Пісьменнікі Тамара Цулукідзе, Янка Скрыган, Сяргей Грахоўскі, якія зведалі пакуты сталінскіх лагераў! Дзеячы мастацтва і навукоўцы, якія сабраліся разам з намі ў той дзень у Доме кіно, каб удзельнічаць у стварэнні беларускага гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяр сталінізму! Відаць нехта зацікаўлены, каб супрацьпаставіць творчую інтэлігенцыю рабочаму класу, раз'яднаць іх.

Я помню антыпастэрнакаўскую кампанію, калі выдатнага паэта кляймілі на старонках друку людзі, што ніколі не трымалі ў руках яго кніг. Помню, як у «Літаратурнай газеце» знатны экскаватаршчык з вышыні сваёй кабіны выракаў: «Я працую, чэрпаю зямлю, і не бачу, што там у маім каўшы — пацук, жаба трапіла ці Пастэрнак».

Прайшло з таго часу шмат гадоў. Пастэрнак адноўлены ў Саюзе пісьменнікаў СССР, яго творы, у тым ліку і «Доктар Жывага», шырока выдадзены. А мы, беларускія пісьменнікі, вось чаго дачакаліся. У нашы дні, у нашым друку рабочы, ці то ён сам, ці то па паперцы гаворыць аб інтэлігентах, што яны ядуць яго хлеб...

З выступлення
Эрнеста **ЯЛУГІНА:**

— У газеце «Вячэрні Мінск» была змешчана падборка пісьмаў працоўных пад вельмі красамоўнай шапкай: «Нам з вамі не па дарозе». Не дапускаю нават думкі, што ім не па дарозе з творчай інтэлігенцыяй, якая верай і праўдай служыць савецкаму народу, партыі і перабудове. У адным з вераснёўскіх нумароў «Огонька» ўвядомы беларускі

дзень падалі даволі шырокую інфармацыю пра падзеі 30 кастрычніка ў Мінску) ужо не было. Давялося стаць у чаргу, што выстройвалася ля кіёска побач з цэнтральным уваходам у політэхнічны інстытут (павінен быў адчыніцца ў 10.00). Пытаючы, хто апошні, пачуў ад першых двух у чарзе: «Калі за «ЛіМам», дык не дастанецца. Тут усяго 2 экземпляры...» (было відаць праз шкло. — **Я. Я.**). Сапраўды, так яно і было: у кіёск паступіла толькі два экземпляры «ЛіМа».

Пошукі мае на гэтым не спыніліся. Аднак усюды былі безвыніковыя. У кіёску, што на вуліцы Казлова, на пытанне, чаму няма «ЛіМа», пачуў у адказ: «Чамусьці далі ўсяго два экземпляры, хоць звычайна атрымліваем па дзесяць...»

І тут я згадаў, што астатнія кіяскёры таксама з недаўменнем казалі пра атрыманне «ўсяго двух экземпляраў». Ці не здарылася з тыражом «ЛіМа» тая самая маніпуляцыя, што і з тыражом часопіса «Маладосць», які стаў друкаваць гістарычнае эсэ М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь»? Пра гэта напісаў чытач А. Вароніч у 10-ым нумары «Маладосці».

Язэп ЯНУШКЕВІЧ,
навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Я. Купалы АН БССР.

Замест каментарыя. Калі ліст Я. Янушкевіча рыхтаваўся да друку, выйшаў у свет нумар «Чырвонай змены» (12 лістапада г. г.). У ім змешчаны [illegible]эрыялы рэйда карэспандэнтаў маладзёжнай газеты па кіёсках «Саюздруку», праведзенага 5 лістапада, менавіта ў той дзень, пра які піша і наш чытач.

«Першы кіёск, — чытаем у «Чырвонай змене», — да якога мы падышлі, знаходзіўся непадалёк ад станцыі метро «Усход». «Чырвонкі» там не было.

— Ужо распрадалі? — цікавімся.

— Не. Сёння вашу газету ўвогуле не атрымаў, — тлумачыць кіяскёр В. У. Ганчарык. — Дарэчы, і ўчора «Чырвонка» ў наш кіёск не паступіла, хоць павінны атрымліваць па 10 экземпляраў штодзень. «ЛіМа» замест дзесяці атрымалі сёння толькі 4.

— Вашу газету не давалі з 29 кастрычніка, хоць норма паступлення на наш кіёск ад дзесяці да дваццаці экземпляраў, — аб гэтым ужо расказала Г. Д. Апанасюк, кіяскёр кіёска № 290, што насупраць кінастудыі «Беларусьфільм».

З Т. М. Бойкай, работніцай завода імя Вавілава, пазнаёміліся ля кіёска № 165 па вуліцы Талбухіна.

— Абышла сёння тры кіёскі — «ЛіМ» і «Чырвонку» не знайшла. Дзесьці газеты прадалі ўжо, дзесьці іх увогуле не было.

Кіяскёр Л. З. Філановіч уключылася ў размову:

— «ЛіМа» ў два разы менш сёння атрымалі. «Чырвонак» таксама нам недадалі. Увогуле паступаюць перыядычныя выданні даволі нестабільна.

Г. В. Галубоўскаму, работніку чыгункі, таксама не пашанцавала — не ўдалося набыць «ЛіМ» у кіёску № 189, хоць і прыйшоў ён сюды яшчэ да адкрыцця кіёска.

— Вось толькі прадала «Чырвоную змену» і «ЛіМ», — тлумачыць Л. І. Савінава. — Менш звычайнага іх сёння атрымала, таму і разышліся хутчэй...»

Куды ж падзеліся астатнія экземпляры, што не трапілі ў продаж 5 лістапада? — пытаюцца журналісты «Чырвонкі». Гэтае ж пытанне хвалюе і рэдакцыю «ЛіМа».

●

Сёння ў Беларусі літаратуру розных напрамкаў выпускаюць дзесяць выдавецтваў — не так ужо і мала, каб задаволіць наш попыт. Бянтэжыць іншае. У той час, калі на старонках беларускамоўнага друку (рускамоўныя выданні Беларусі лічаць гэта «не іхняй справай») разгарнулася гаворка аб стане беларускай мовы ў рэспубліцы, выдавецтвы па-ранейшаму ігнаруюць павелічэнне выпуску кніг на беларускай мове, за выключэннем, безумоўна, «Мастацкай літаратуры» і «Юнацтва».

Мне давялося пазнаёміцца з тэматычнымі планамі і іншых выдавецтваў па выпуску літаратуры ў 1989 годзе. Скажу вам шчыра, сумна і горка стала. Як жа можна вярнуць да жыцця беларускую мову, калі, скажам, сельскагаспадарчае выдавецтва «Ураджай», што выпускае літаратуру пераважна для жыхароў вёскі, са ста дзевяці назваў кніг па-беларуску выдасць толькі... восем! Ды і тыя амаль усе — брашуры, якія наўрад ці будуць шукаць па кнігарнях працаўнікі сельскай гаспадаркі (брашурная прадукцыя ўвогуле не карыстаецца попытам сярод насельніцтва). Толькі два беларускамоўныя выданні «Ураджаю», бадай, могуць зацікавіць шырокага чытача. Гэта кніга Я. Пархуты «Дарогамі надзеі і трывог», у якой аўтар узнімае шэраг экалагічных і сацыяльных праблем беларускага Палесся, і кніга Я. Крамко «Світанне над Нёманам» аб раслінным і жывёльным свеце Прынямоння.

Такое становішча характэрна і для іншых выдавецтваў, такіх, як «Універсітэцкае», «Навука і тэхніка», «Вышэйшая школа», «Полымя», «Беларусь», БелСЭ.

Толькі адна «Народная асвета» ў апошнія два гады павялічыла выпуск літаратуры на беларускай мове. У будучым годзе такіх кніг будзе ўжо тут трыццаць адна (з шасцідзесяці шасці), а гэта ўжо не так і мала ў параўнанні з прадукцыяй іншых выдавецтваў, якія спецыялізуюцца на выпуску немастацкай літаратуры.

П. КАПЧЫК,
філолаг.

г. Ізяслаў
Хмяльніцкай вобласці.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Рыгор БАРАДУЛІН

Мясцовы варыянт

Лабэціна, лабіна
Не дужа думаць рада.
Аглобля, аглабіна —
Надзейная прылада.
Размах — і ўсё ў парадку,
І долу ўсе галовы,
Якія не ў прыглядку
Задумацца гатовы.

— Што? Уздым перабудовы! —
Крычыць застойшчык гнеўны. —
Ёсць варыянт мясцовы —
Вячэрні,
Мінскі,
Пэўны.

Хто там сказаў не тое,
Зрабіў не тыя жэсты?
Ад дактароў застою
Хай чуе свет пратэсты.
Лаўрэнція хвалілі,
Маліліся Язэпу —
Вучоныя пры сіле
Грызуць дагэтуль рэпу,
Што на ўраджай садзілі,
Калі сяброў садзілі.
На тры застоі хопіць
Дасье, што ўсіх ахопіць!
Яны надралі лыкаў,
Каб плесці звадаў лапці.
Хто? Адамовіч, Быкаў —
Враги Советской власти!

Дубіна — сіла гэта,
Падмогай прэсы ўлада.
Заснулая газета
Усіх паносіць рада.
Ёсць варыянт мясцовы
Да ўсіх атак гатовы,
Каб толькі з месца троны
Не зрушыў хто ўтрапёны.
Каб галкі і вароны
І вераб'і ўцалелі,
Якія ўсе законы
Абседзелі, абселі.
Дух злосны ў злосным целе.

Усё для абароны!

Дырыжоры

Як мне стала вядома, у некаторых працоўных калектывах на Віцебшчыне лектары-прапагандысты абвінавачваюць Васіля Быкава і іншых пісьменнікаў у тым, што яны «адарваліся ад народа».

Здырыжыраваныя харысты
З устаноў аблгаррайрэспуб,
Абтрасаючы пену з губ,
Сіпнуць шчырыя
прапагандысты,
Лектарам аж у горле пяршыць:
«Зноў гнілыя інтэлігенты —
Усіх магчымых разведак
агенты
Адарваліся ад народа!
Ніткамі Трыццаць Сёмага года
Іх бы гузікамі прышыць
На мундзір вусатаму зноў
Ці таму,
Хто не мог арданоў
Палічыць на грудзіне жвавей,
Дабраку аўгусцейшых брывей.
Ці прышыць
А ці вырваць з мясам
І аддаць на расправу масам!»

Дырыжорам калі-нікалі
Час падумаць,
Што ніткі згнілі,
І яны размінуліся з часам!

пісьменнік Алесь Адамовіч у артыкуле, прысвечаным трагедыі Курапатаў, сказаў, што Мінск апошнім часам заслужыў сумную рэпутацыю антыперабудовачнай Вандэі стараннямі некаторых грамадазнаўцаў і ідэалагічных начальнікаў. Вельмі не спадабалася гэтае сцвярджэнне А. Адамовіча і аўтарам артыкула «Эвалю[illegible] палітычнага невуцтва», [illegible]шчанага ў рэспубліканскай прэсе. Артыкул гэты падпісаны пяццю навукоўцамі-пенсіянерамі на чале з акадэмікам М. Дарожкіным, які спецыялізуецца, наколькі мне вядома, на ахове раслін ад шкоднікаў, у прыватнасці, ад фітафторы бульбы і таматаў. У артыкуле ён абрынуўся на самадзейныя маладзёжныя аб'яднанні з абвінавачваннямі самага рознага гатунку, выкарыстоўваючы пры гэтым, як і яго сааўтары, інфармацыю, якую звычайна здабываюць «кампетэнтныя органы». Дарэчы, Дарожкін яшчэ на пачатку 30-х гадоў вядомы быў сваім цкаваннем так званага «нацыянальнага дэмакратызму». Вось адна з яго работ таго перыяду: «Супраць буржуазных тэорый у галіне аховы раслін». Надрукавана ў часопісе «Савецкая краіна», 1932 год. У 1947 годзе яго імя зноў усплыло на паверхню, на гэты раз як актыўнага барацьбіта з генетыкамі, «вейсманізмам-марганізмам». У той час Дарожкін вызначыўся сваім цкаваннем прэзідэнта Акадэміі навук БССР акадэміка-генетыка А. Жэбрака.

Ці ўзяць другога аўтара артыкула — А. Філімонава. Відаць, дастаткова тут будзе назваць працу, за якую ён атрымаў навуковае званне. Яна называлася: «І. В. Сталін — арганізатар і кіраўнік друку бакінскіх бальшавікоў» (1953 год, выдавецтва Белдзяржуніверсітэта). Вось такі перабудоўшчык. Бачыце, і з такой рэпутацыяй, можна, аказваецца, вучыць моладзь, грамадства, як пазбягаць «палітычнага невуцтва»...

З выступлення
Васіля ЯКАВЕНКІ:

— Працэс утварэння самадзейных аб'яднанняў, мэта якіх — садзейнічаць перабудове, — натуральны працэс, які, мне здаецца, нічым не стрымаць. Нядаўна я ў якасці госця прысутнічаў на з'ездзе літоўскага народнага фронта «Саюдзіс». Мяне цікавіла многае ў гэтым руху — яго сутнасць, праграма, структура. Скажу адразу, не ўсё, што «Саюдзісам» дэкларуецца, можа быць прынята намі. У літоўцаў свае традыцыі, свая гісторыя, свае ўмовы. Але тое, што яны робяць, заслугоўвае павагі.

Нашы нефармальныя арганізацыі ставяць мэтай падтрымаць перабудову, змагацца з бюракратыяй, якая ўкаранілася ва ўсіх порах дзяржаўнага механізма. Чаму ж дзейнасць гэтых арганізацый сустракае ў нас такое супраціўленне! Дарэчы, і ў Літве да апошняга часу была такая ж складаная абстаноўка з развіццём народнага руху, як цяпер у нас. Мясцовы друк рабіў усё магчымае, каб дыскрэдытаваць «Саюдзіс». Нягледзячы на гэта, рух набіраў сілу і заваёўваў усё большы аўтарытэт. Спрыяльную пазіцыю ў адносінах да яго заняў першы сакратар ЦК Кампартыі Літвы А. Бразаўскас.

Ніл Гілевіч у сваім выступленні закрануў тэму культуры дыскусій, якія часам выліваюцца ў сварку, далёкую ад дэманстрацыі сапраўднага плюралізму думак.

Ён выказаў меркаванне наконт некаторых лозунгаў і патрабаванняў нефармалаў, у прыватнасці, адносна нацыянальнай сімволікі. Самае важнае сёння, падкрэсліў Н. Гілевіч, гэта пашырэнне сферы ўжытку беларускай мовы — ад дзіцячага садзіка і школы да інстытута, каб яна заняла дастойнае месца ў жыцці грамадства.

Прамоўца гаварыў таксама пра неканструктыўны, непедагагічны тон у размове з так званымі нефармаламі.

На сходзе выступіла каля дваццаці чалавек. А. Сідарэвіч гаварыў пра інспіраваную на старонках друку крыклівую кампанію, скіраваную супраць нефармальных аб'яднанняў і некаторых літаратараў, такіх, напрыклад, як Алесь Адамовіч. Пра неабходнасць сапраўднай галоснасці, сапраўднага плюралізму думак разважаў Васіль Жуковіч. Некалькі вострых пытанняў у сувязі з забаронай Мінскім гарвыканкомам мітынгу-рэквіему «Дзяды» задаваў з залы Васіль Сёмуха першаму сакратару Мінскага гаркома КПБ У. Р. Галко, які прысутнічаў на сходзе.

Атрымалася так, што сход не скончыў сваю работу ў першы дзень, 27-га кастрычніка, і быў перанесены на панядзелак, 31-га. І набыў непрадбачны кірунак, бо на яго паўплывалі падзеі, звязаныя з забаронай і спыненнем мітынгу-рэквіему. Слова бралі ўдзельнікі і сведкі падзей А. Асташонак, В. Казько, К. Тарасаў, А. Вольскі, В. Карамазаў, Т. Бондар, В. Хомчанка, Э. Ялугін і інш. А. Кудравец зачытаў ліст-сведчанне аднаго з чытачоў «Нёмана», прасякнуты абурэннем дзеяннямі гарадскіх улад. Усе выступаючыя сыходзіліся на тым, што забарона мітынгу ў памяць ахвяр сталіншчыны і фашызму не мела пад сабой рэальнай законнай падставы, з'явілася парушэннем канстытуцыйнага права грамадзян, знявагай грамадзянскай годнасці савецкага чалавека.

Анатоль Клышка ўносіць прапанову звярнуцца ад імя партыйнага сходу да Палітбюро ЦК КПСС з просьбай правесці расследаванне ўсіх абставін забароны і спынення мітынгу-рэквіему. Прапанова прымаецца пераважнай большасцю галасоў.

На сходзе былі абвешчаны вынікі выбараў у бюро партарганізацыі СП БССР. У склад бюро ўвайшлі В. Аколава, Т. Бондар, А. Вярцінскі, В. Гаршкоў, Н. Гілевіч, Г. Дзмітрыеў, А. Жалязоўскі, Г. Пашкоў, Н. Пашкевіч, А. Пісьмянкоў, Б. Спрынчан, В. Супрунчук, Т. Тарасава, В. Якавенка, Э. Ялугін. Сакратаром партбюро зноў абраны Г. Пашкоў, намеснікамі — В. Аколава і В. Супрунчук.

На гэтым, здавалася, можна было б паставіць і кропку. Ды сталася так, што сход і тым, другім, днём не скончыўся, можна сказаць. Узніклі абставіны, якія змусілі склікаць камуністаў-пісьменнікаў яшчэ раз, ужо на нечарговы сход. Згодна з абвесткай ён павінен быў разгледзець пытанне аб выкананні свайго нядаўняга рашэння — рэзалюцыі справаздачна-выбарчага сходу аб звароце ў Палітбюро ЦК КПСС. У сходзе, які адбыўся 4 лістапада, прынялі ўдзел Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіч, першы сакратар Мінскага абкома КПБ А. А. Малафееў, першы сакратар Мінскага гаркома КПБ У. Р. Галко, загадчык сектара ЦК КПБ А. І. Бутэвіч, першы сакратар Партызанскага РК КПБ г. Мінска А. М. Герасіменка.

Нечарговы партыйны сход прайшоў у форме жывога, непасрэднага, часам востракрытычнага дыялогу пісьменнікаў з дзяржаўным і партыйным кіраўніцтвам. Адказным гасцям сходу давялося выслухаць нямала горкіх слоў, крытычных заўваг і меркаванняў, звязаных з апошнімі падзеямі ў грамадска-палітычным жыцці горада і рэспублікі. Гучалі нялёгкія пытанні і адказы на іх. Не ўсе адказы задавальнялі ўдзельнікаў сходу. Член Бюро ЦК КПБ, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР тав. Таразевіч Г. С. заклікаў пісьменнікаў-камуністаў да канструктыўнай, дзелавой размовы, да ўзважаных ацэнак тых няпростых з'яў і праблем, якія ўзнікаюць у працэсе перабудовы, паведаміў аб стварэнні дэпутацкай камісіі для расследавання абставін падзей, якія адбыліся ў Мінску 30 кастрычніка.

На сходзе бралі слова — хто з трыбуны, хто з месца — В. Карамазаў, А. Дракахруст, Н. Гілевіч, П. Місько, У. Арлоў, В. Казько, В. Жуковіч, В. Аколава, А. Асташонак, В. Вітка, А. Дзеружынскі, М. Матукоўскі, А. Клышка і інш.

Сход пацвердзіў ранейшае рашэнне аб звароце ў Палітбюро ЦК КПСС.

На сходзе ўзнікла таксама прапанова аб падтрымцы грамадскай ініцыятывы па стварэнні народнага руху за перабудову. Сход адхіліў унясенне адпаведнага пункта ў рэзалюцыю; разгляд гэтага пытання вырашана перанесці на адзін з бліжэйшых партыйных сходаў.

●

На сходах былі выпрацаваны і зацверджаны дзве рэзалюцыі — адна па справаздачным дакладзе, а другая па пытанні «Аб падтрымцы лініі партыі на перабудову і абнаўленне».

М. ЗАМСКІ.

Перабудова без выпрабаванняў? Наіўнасць...

ПРАХОДЗЯЦЬ дні і тыдні — не праходзіць пачуццё сораму. Сораму за тое, што папярэднічала 30-му дню кастрычніка і што адбылося 30-га.

Напачатку было сорамна за арганізаваную ў друку атаку супроць мастацкай і навуковай інтэлігенцыі Беларусі — атаку неразумную, вульгарную, злобную, і асабліва небяспечную тым, што яна блаславілялася іменем рабочага класа. Супроць інтэлігенцыі, якая ў нас — плоць ад плоці і косць ад косці народа, у якой не было і няма іншых жаданняў, апрача аднаго: паспрыяць таму, каб жыццё ў краіне стала ва ўсіх адносінах лепшым і, канешне ж, каб забяспечыць сапраўды дэмакратычныя варункі для развіцця беларускай нацыянальнай культуры і нашай роднай мовы. Апошняе асабліва важна, таму што без сваёй культуры і без уласнай мовы нацыя перастае быць сабою, а мы ўсё-такі хочам на гэтай зямлі, на гэтай рознагалосай і рознакалёрай планеце заставацца нацыяй. Зробленыя супроць беларускай інтэлігенцыі публічныя выпады ў друку і на розных форумах (канферэнцыях, нарадах, сходах), арганізаваны паход супроць яе разумных грамадскіх ініцыятыў — сёння, на чацвёртым годзе перабудовы — гэта самае горшае, што магло быць прыдумана ў кіраўнічых колах. І, канешне ж, сведчанне трудных шляхоў перабудовы.

Працягам гэтых недарэчных высілкаў афіцыйных органаў сталі падзеі, якія мелі месца напярэдадні 30-га кастрычніка і ў самы дзень 30-га, у нядзелю. Здарылася непапраўнае: на нашай святой, паленай-перапаленай пажарамі, мытай-перамытай крывёю народа зямлі забаранілі правядзенне старажытнага народнага абраду «дзяды» — з жалобным мітынгам, прысвечаным ушанаванню памяці ахвяр сталінізму і ўсіх, хто аддаў жыццё за светлую долю Бацькаўшчыны. *Матывы забароны былі* такія смехатворныя, што выглядалі проста здзекам і са здаровай логікі і, перш за ўсё, з пачуццяў людзей. І многія мінчане, у тым ліку навукоўцы, мастакі, літаратары, пайшлі ў нядзелю на Усходнія могілкі, каб хоць ускласці кветкі на магілы (раз мітынг забаронены) ды пастаяць каля нябачных ценяў «дзядоў» моўчкі. Зрэшты, можна вельмі шмат сказаць і маўчаннем. Але пастаяць там і памаўчаць ім не давялося: зборнымі сіламі міліцыі яны былі разагнаны; асобных вядомых дзеячаў мастацтва і літаратуры, як злачынцаў, заштурхалі, выкручваючы рукі, у міліцэйскія машыны, адвезлі ў аддзяленні і пратрымалі там па некалькі гадзін.

Так прайшлі сёлета «дзяды» ў сталіцы Беларусі — старажытным Мінску.

Чаму ж не будзе на душы і цяжка, і сорамна, і сумна!.. Самае сумнае, што гэта здарылася на зямлі, дзе на кожным кроку магілы. І дзе тысячы магіл не проста недагледжаны, а ў дзікім запушчэнні. І дзе абуджэнне ў людзей пачуцця пашаны да памяці продкаў, а гэта значыць — выхаванне ў моладзі гістарычнай (чытай — патрыятычнай) самасвядомасці,— адна з архіактуальных ідэалагічных задач партыі і ўсяго грамадства. Маладыя людзі няйначай адчулі покліч і загад-патрабаванне самога часу — і пацягнуліся душой да гісторыі свайго народа, да яго памяці, іначай сказаць — да сапраўднай вялікай культуры, — паколькі культуры «бяспамятнай» не бывае. Тыя, што ішлі 30-га кастрычніка да Усходніх могілак, — гэта, агулам узята, *лепшыя*, грамадска-актыўныя сілы нашай сучаснай моладзі (пра выключэнні, пра блазнаў ці правакатараў, што прымазваюцца да добрых людзей,— гаварыць не будзем). Гэта якраз на іх можна і трэба абаперціся ў выхаваўчай рабоце, у тым ліку — у намаганні грамадства затрымаць развіццё такіх небяспечных негатыўных з'яў, як наркаманія, прастытуцыя, жорсткасць і хуліганства, балдзенне ад рокавай «чумы» і інш. Але, як бачым, для некаторых таварышаў усё гэта менш небяспечнае, менш страшнае, чым рост гістарычнай і нацыянальнай самасвядомасці маладых людзей. Калі б не так — таварышы горача падтрымалі б ідэю штогадовага правядзення калектыўных грамадскіх «дзядоў» з абавязковым мітынгам-рэквіемам, дзе можна сказаць шчырыя словы пра свае чалавечыя і грамадзянскія абавязкі перад памяццю продкаў.

Гэтага, аднак, не адбылося.

Адбылося штосьці іншае — прыкрае, непрыгожае, ганебнае... І вельмі ж неразумнае! Уяўляю маладога міліцыянера, нядаўняга школьніка, які цягне ў машыну таленавітага пісьменніка Уладзіміра Арлова і таленавітага мастака Аляксея Марачкіна... Ды яму б разжыцца на кнігу гэтага пісьменніка, уважліва прачытаць яе, ды задумацца над прачытаным, ды яшчэ і аўтограф папрасіць на памяць!.. Ды яму б схадзіць і паглядзець цудоўныя карціны гэтага мастака, набрацца ад іх святла, дабрыні і радасці, узвысіцца пачуццём і думкай, акрыліцца душою!.. На жаль, на жаль!.. Кніг Арлова ён яшчэ не чытаў, карцін Марачкіна яшчэ не бачыў, а ў машыну гэтых таленавітых творцаў ужо цягнуў... Як злачынцаў. А пасля будзем здзіўляцца: чаму ў нас столькі хамства і дзікунства, дзе іх вытокі?..

У тым, *што адбылося* з сёлетнімі «дзядамі» (летась яны прайшлі спакойна), вінаваты і мы, працаўнікі мастацтва, літаратуры, навукі. Калі два гады назад на Траецкім прадмесці ў Мінску гэтак жа гвалтоўна былі разагнаны дзеці, школьнікі, вучні рэспубліканскай мастацкай школы, якія рашылі правесці свята «загукання вясны», *прыйшлі паказаць людзям* беларускія народныя таночкі, чароўныя вясновыя карагоды,— мы тады, на вялікі жаль, не выказалі адкрыта і галасна свайго пратэсту, публічна не асудзілі тое свядома арганізаванае бясчынства. І вось, калі ласка,— першы трывожны сімптом на нашых вачах перарастае ў пачварнае з'явішча.

Калі абагуліць сэнс усіх гэтых падзей — выснову можна зрабіць адну: дэмакратыя сутыкаецца з закасцянелай бюракратычнай сістэмай, культура — з *бескультур'ем*. У апошні час адусюль паступаюць шматлікія сігналы аб тым, што ў дачыненні да беларускай інтэлігенцыі і перш за ўсё — да беларускіх пісьменнікаў распальваецца падазронасць і непрыязнасць як да ворагаў перабудовы і нацыяналістаў, мабілізуюцца і ўздымаюцца яўна сталінісцкія або проста цёмныя мяшчанска-абывацельскія сілы. Удумацца толькі: пісьменнікі — ворагі перабудовы! Але калі гэта абвінавачванне анекдатычна смешнае, то другое — агідна гнюснае. 60 гадоў назад пачалі кляйміць гэтым кляймом нашу літаратуру — і бачыце: курылка ўсё яшчэ жывы! Ужо ўвесь свет ведае, што няма ў беларускай савецкай літаратуры нацыяналізму, што паэтызацыя любові да роднай зямлі і роднай мовы не ачмурае нацыяналістычным чадам нашчадкаў Купалы, Коласа, Багдановіча, а тут, на месцы, усё яшчэ шукаюць, усё яшчэ нюхаюць і выследжваюць. А ў якасці доказаў спасылаюцца на брудныя правакацыйныя пісулькі з заклікам «Беларусь — для беларусаў!» ці накшталт гэтага. Калі нейкія правакатары сапраўды практыкуюць такія мярзотныя забавы, то хай імі зоймецца адпаведная арганізацыя, а прычым тут беларуская савецкая літаратура і Саюз пісьменнікаў Беларусі? Ну, канешне, канешне, калі, напрыклад, вось гэтыя радкі Пімена Панчанкі «Ці плачу я ці пяю? Восень. На вуліцы цёмна. Пакіньце мне мову маю! Пакіньце жыццё мне!» — калі гэты крык збалелага сэрца паэта ўспрымаць як нацыяналізм, г. зн. як непавагу, пагарду і нянавісць да іншых народаў, — дык тады, канешне, ёсць у нас гэта самая зараза, ёсць!

Часам здзіўляе і засмучае тая глухата, што становіцца на шляху шчырых і добрых памкненняў нацыянальна свядомай беларускай інтэлігенцыі, засмучае нейкая адчужанасць, прадузятасць, гатоўнасць *загадзя абвінаваціць*, замест таго, каб прыслухацца. Засмучае тон размовы, інтанацыі ўзору 46-га дроб 77-га года. Пайшла спекуляцыя свабодай выказвання думак, галоснасцю, плюралізмам. Калі чалавека давялі да такога ўзроўню грамадскай свядомасці, што ён публічна, на старонках газеты, прызнаецца ў нянавісці да сваёй роднай мовы—дык гэта ж не плюралізм, а звычайнае дзікунства і паталагічная амаральнасць, і калі газета друкуе падобныя заявы без свайго партыйнага каментарыя, без асуджэння, — значыць, яна пад шырмай плюралізму прапагандуе амаральнасць. Няўжо наша грамадства можа з гэтым мірыцца? Ні ў якім разе! І вядома ж мы, літаратары,—у першую чаргу абавязаны даваць падобнаму дзікунству бой.

Мы перажываем не проста вельмі цяжкія і трывожныя дні. Драматызм сітуацыі дайшоў да той грані, за якой — або наша маральная перамога і выратаванне гонару беларускай літаратуры, або баязліўскае самапаніжэнне і ганьба. Выпрабоўваюцца нашы сумленне і мужнасць, наша права на павагу сумленных людзей Бацькаўшчыны.

Сёння некаторыя таварышы вельмі ўстрывожаны, што ў Саюз пісьменнікаў прыходзяць людзі з пытаннямі наконт разгортвання народнага руху за перабудову. Але калі добрыя, сумленныя людзі, поўныя жадання садзейнічаць перабудове, да нас, пісьменнікаў, ідуць — дык ці трэба трывожыцца? Можа, наадварот, — трэба радавацца, што добрыя, сумленныя людзі яшчэ нам вераць і давяраюць, бачаць у творчай інтэлігенцыі актыўнага абаронцу праўды, справядлівасці, чалавечай годнасці. Я двойчы паўтарыў «добрыя, сумленныя людзі», і зрабіў гэта наўмысна, бо тут таксама ёсць праблема: усякі грамадскі рух за перабудову павінен аб'ядноўваць людзей з чыстым сэрцам. Гэта мы абавязаны помніць і праяўляць прынцыповавасць.

Сёння ад пісьменнікаў патрабуецца надзвычай многа. Нашы магчымасці хоць і вялікія, аднак жа абмежаваныя. Законаў мы не ўстанаўліваем, указаў не прымаем. Але ўплываць на грамадскую думку, на свядомасць людзей — можам. «Ведь слово — это то же дело, как Ленин часто повторял» (А. Твардоўскі). Значыць, нам і надалей застаецца рабіць тое, што мы можам і што абавязаны рабіць. Спакойна, без нервознасці, але непахісна і ўпэўнена ісці шляхам, якім нас вучаць сумленне і на які нас благаслаўляюць цені нашых вялікіх пачынальнікаў, нашых несмяротных настаўнікаў. А практычна — значыць, пісаць новыя, добрыя творы і як мага часцей гаварыць з людзьмі, з народам. Гаварыць з народам! У народа — сэрца чулае, а розум светлы. Дзе праўда — разбярэцца. І пойдзе за праўдай. Абавязкова!

Ніл ГІЛЕВІЧ.

P. S. Калі артыкул ужо быў набраны, я прачытаў у рэспубліканскім друку публікацыю «Вывады камісіі»—аб выніках работы камісіі Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, у якую як дэпутат Вярхоўнага Савета быў уведзены і я. Лічу сваім абавязкам сказаць, што вывадаў камісіі ў **такой рэдакцыі**, як пададзена чытачам, я не падпісваў. На пасяджэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета 14-га лістапада, дзе разглядаліся вынікі работы камісіі, мною было адназначна заяўлена, што забарона правядзення «дзядоў»—грубая памылка, якая абярнулася шкоднымі, дэстабілізоўнымі для грамадска-палітычнай атмасферы, вынікамі.

Н. Г.

ПРЫРОДА І МЫ

РАКА НАШАГА ЛЁСУ

27—28 верасня ў Полацку на базе гісторыка-археалагічнага запаведніка адбылася рэгіянальная навукова-тэарэтычная канферэнцыя «Дзвіна—Даўгава». У ёй прынялі ўдзел біёлагі, археолагі, гідролагі, архітэктары, літаратары, прадстаўнікі Латвійскага і Беларускага фондаў культуры, Віцебскага аддзялення БФК, Смаленскага і Калінінскага абласных аддзяленняў фонду.

На адкрыцці канферэнцыі выступіў сакратар Полацкага гаркома КПБ М. М. Ільніцкі, які вітаў удзельнікаў ад імя палачан. Ён жа гаварыў аб культурных праблемах Полацка. У прыватнасці пра тое, што марудна выконваецца пастанова Савета Міністраў БССР аб 500-годдзі Францыска Скарыны, нездавальняюча вядуцца работы ў будынку былой брацкай школы, дзе плануецца стварыць музей беларускага кнігадрукавання; пра тое, што палачанам хацелася б мець да 1990 года помнік Сімяону Полацкаму, што ў горадзе няма вартай гасцініцы для размяшчэння гасцей, якіх чакаюць на святкаванне.

На пленарных пасяджэннях і за «круглымі сталамі» ўдзельнікі абмяркоўвалі шырокае кола праблем экалогіі басейна Заходняй Дзвіны—Даўгавы, культуры народаў, што жывуць на яе берагах. Пафас і накірунак канферэнцыі вызначылі выступленні, у якіх пытанні ставіліся востра, і разам з тым прапаноўвалася канструктыўная праграма дзеянняў. Тут перш-наперш трэба назваць выступленне дэлегата XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі, адказнага сакратара рыжскага часопіса «Школа і сям'я» Д. Іванса «Агульныя праблемы працэсу станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларускага і латышскага народаў. Далейшае супрацоўніцтва». Ён гаварыў пра тое значэнне, якое мае ў гісторыі латышскага народа Дзвіна—Даўгава, «рака, у якой адлюстроўваецца наш лёс, наша надзея, наша гора». Ачышчэнне ракі—гэта яшчэ і ачышчэнне нашых душ, працягваў Д. Іванс. Барацьба за чыстую Даўгаву для Латвіі — гэта барацьба за сваю этнічную і экалагічную будучыню.

Пра археалагічныя помнікі беларускага Падзвіння расказваў доктар гістарычных навук Л. Побаль; пра помнікі старажытнай гісторыі Латвіі на берагах Даўгавы—кандыдат гістарычных навук Я. Граўдоніс.

Праблемы экалогіі басейна Заходняй Дзвіны былі асветлены ў выступленні заслужанага дзеяча навукі БССР, прафесара В. Радкевіча. Ён засяродзіў увагу прысутных на тым факце, што ў выніку забруджвання асяроддзя за апошнія дзесяць год у Наваполацку ў пяць разоў павялічылася колькасць анкалагічных захворванняў. Прычына—вытворчасць у Наваполацку бялкова-вітаміннага канцэнтрату (БВК) на аснове ваднага парафіну. За мяжою ад такой тэхналогіі даўно адмовіліся. Там для вытворчасці БВК распрацавана больш дасканалая, экалагічна чыстая тэхналогія.

В. Радкевіч закрануў праблему прыдарожных зялёных насаджэнняў. У міжнароднай практыцы ўсё, што расце ў радыусе 300—400 метраў ад шашы, лічыцца атручаным. У нас гэта зона ў абароце Аграпрома.

Я. Вілшыньш, галоўны архітэктар інстытута «Меліяпраект», узняў праблему эстэтычных крытэрыяў ацэнкі прыроднага ландшафту. Пакуль ёсць крытэрыі толькі эканамічныя. У той жа час Даўгава, яе берагі могуць і павінны скарыстоўвацца не толькі для сельскай гаспадаркі і прамысловасці, але і для турызму. Тым больш, што ландшафт Даўгавы ў сваім родзе адзіны ў Еўропе. Праўда, апошнім часам ён болей вядомы «месяцавымі краявідамі» і высечанымі лясамі ўздоўж берагоў.

Абмеркаванне праблем Дзвіны—Даўгавы было прадоўжана на секцыях—экалагічнай і культурнай. Але падзел гэты быў вельмі ўмоўны. Бо абмяркоўвалі два бакі аднаго пытання. Так, напрыклад, кандыдат архітэктуры Ю. Якімовіч (Віцебск), гаворачы пра гісторыка-архітэктурнае асяроддзе Падзвіння, галоўным чынам акцэнтаваў увагу на яго ахове. Але ад тэмы культурнай спадчыны лагічна пераходзіў да тэмы спадчыны ўвогуле (архітэктура, этнаграфія, мова, прырода).

Людзей аб'ядноўвае прырода і архітэктура. Аднак сёння гарады Полацк, Віцебск, а таксама мястэчкі беларускага Падзвіння «адвярнуліся» ад ракі. У малых гарадах сёння да ракі выходзяць «задворкі», Дзвіна ператвараецца ў сметнік. Парушаны архітэктурныя сілуэты, якія калісьці складалі адзінства горада і ракі.

Аб неабходнасці з дзяцінства вучыць экалагічнай грамаце гаварыў кандыдат гістарычных навук В. Шадыра (Мінск). Аб вопыце аднаўлення культурна-гістарычнага ландшафту ў г. Краславе—галоўны архітэктар Краслаўскага раёна І. Лейтамс.

«Дзвіна—артэрыя культурнага супрацоўніцтва»—так называлася выступленне пісьменніка С. Панізніка. Захавальнік фондаў музея Даўгавы У. Дрэмпблатс расказваў аб гістарычных даследаваннях ракі, аб прапагандзе гістарычных і экалагічных ведаў. Даследаванням грамадскай думкі насельніцтва Латвіі з нагоды будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС было прысвечана выступленне навуковага супрацоўніка Інстытута філасофіі і права АН ЛССР Д. Борманэ.

Горача абмяркоўвалася выступленне журналіста С. Навумчыка. Ён гаварыў аб тым, чым пагражае прыродзе і грамадству будаўніцтва АЭС у Гарадоцкім раёне, чым мы расплачваемся за экстэнсіўны шлях развіцця эканомікі, на які па-ранейшаму робіцца ў нас стаўка.

Гэтыя і іншыя выступленні—запланаваныя і непрадугледжаныя ў праграме канферэнцыі—ахапілі шырокае кола праблем Дзвіны—Даўгавы. Была прынята рэзалюцыя, куды ўвайшлі прапановы, рэалізацыя якіх, безумоўна, спрыяла б аздараўленню экалагічнага становішча ў басейне Дзвіны—Даўгавы, умацаванню і далейшаму развіццю культурнага супрацоўніцтва народаў рэгіёна. Выказана думка аб неабходнасці стварэння грамадскага каардынацыйнага міжрэспубліканскага камітэта «Дзвіна—Даўгава».

Наступная сустрэча плануецца на пачатак будучага года ў Віцебску.

НАШ КАР.

ПЕРАБУДОВА І МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ АДНОСІНЫ

Уладзімір КАЛЕСНІК

Чалавек чалавеку, народ народу...

ГРАМАДСКАЕ сумленне, грамадская думка, яе складванне і функцыяніраванне, яе роля ў грамадскім жыцці—вось праблемы, важныя не толькі для творчай і навуковай інтэлігенцыі, але і для ўсяго народа.

У моцных беларускіх калгасах людзі цалкам не прымаюць ходкага зараз тэрміна «час застою». «Які застой? Ці ж мы не працавалі дзень і ноч? І не так, як многія сёння,— агінаючыся, а на поўную сілу». Падобныя выказванні я чуў не раз ад знаёмых калгасных кіраўнікоў і спецыялістаў, ад землякоў.

Ці не тут таямніца беларускага феномена? Справа ў тым, што якраз у застойны перыяд рэспубліка атрымала другога за сваю гісторыю пасля А. Р. Чарвякова, сапраўднага ўсенародна прызнанага лідэра — Пятра Міронавіча Машэрава. Ён меў смеласць крытычна ставіцца да прадпісанняў зверху. І ўсё ж два дзесяцігоддзі, якія папярэднічалі XXVII з'езду, сталі для Беларусі супярэчлівым перыядам. Рэспубліка культывавала значную колькасць забалочаных земляў, тарфянікі сталі сенажацямі і ворнымі землямі, але разам з тым яна спазнала экалагічныя беды — у выглядзе тарфяных і пясчаных бураў, ваду ў некаторыя вёскі Палескай нізіны і зараз прывозяць у цыстэрнах. Рэспубліка стала магутнейшым у краіне вытворцам калійных угнаенняў і ў той жа час страціла пад тэрыконамі і лужынамі солевай вады самыя ўрадлівыя лёсавыя глебы Случчыны. Рэспубліка збудавала даволі вялікую колькасць аб'ектаў культуры ў вёсцы, сучаснага жылля, прыстойную школьную базу, але ў той жа час дапусціла адрыў зместу культурнай работы, асветы і выхавання моладзі ад нацыянальнай, народнай глебы, разрастанне маскультуры.

Такім чынам, парадоксы: даволі паспяховае праяўленне ініцыятыўнасці ў эканоміцы, абнаўленне сельскай гаспадаркі пры жорсткай, артадаксальнай, арыентаванай на задобрыванне цэнтра ідэалогіі. Спроба П. М. Машэрава перанесці гэты прыём камуфляжу на нацыянальную сферу дзеля абароны твару рэспублікі не магла даць жаданага выніку, паколькі сама гэта сфера ідэалагізавана знутры і патрабуе большай гуманізацыі, чым, да прыкладу, вытворчыя адносіны ў сельскай гаспадарцы. Нават бяскрыўднае, здавалася б, жаданне першага сакратара ўвесці этыку ў школы рэспублікі і тым узняць этыку грамадскіх адносін увогуле натыкалася на глухое супраціўленне. Рэверансы П. М. Машэрава, запэўніванні ў любові і адданасці цэнтру дзейнічалі мала. Яго ж намер вярнуць творчай інтэлігенцыі яе былы законны статус ініцыятара грамадскай думкі, даць ёй больш свабоды, праяўляць цярпімасць да палётаў фантазіі, да эмоцый сустракаліся ў штыкі зубастым і яшчэ моцным у рэспубліцы сталінісцкім лобі, схаўрусаваным пад час трагічнай контрбеларусізацыі ў 1929—1937 гг., якая выгнала за межы рэспублікі ці забрала з жыцця вядучую частку нэпаўскага працоўнага сялянства і народнай інтэлігенцыі, у тым ліку партыйнай ленінскай гвардыі на чале з Чарвяковым, Галадзедам і Жылуновічам. Помслівасць ганіцеляў і іх наступнікаў аказвалася мацней добразычлівасці першага сакратара ЦК КПБ. Так мы і дажыліся да «абез'язычвання» маладога пакалення беларусаў, адлучэння ад роднай мовы гарадскіх жыхароў і моладзі — усё ў пагоні за прэстыжнасцю.

Беларускі бюракрат ад ідэалогіі, асветы і культуры часта сам па добрай волі чыніў «подзвіг» манкурта, адмаўляючыся ад роднай мовы і духоўных каштоўнасцяў народа, абвяшчаў прэстыжным пацешнае мастацтва відовішч, знайшоў «смак» у эстраднай ліхаманцы, цыркавой клаунадзе, эйфарыі футбольных «баленняў». Спажывалася ўсё гэта як духоўны дадатак да сауны, да гулянак за дзяржаўны ці калгасны кошт. Дык дзе ж быў застой, дакладней гнайнік мінулага дваццацігоддзя? Калі гаварыць пра Беларусь, то не столькі ў самой вытворчасці і вытворчых адносінах, колькі ў сферы грамадскіх адносін, адкуль негатыўныя з'явы экстрапаліраваліся на сферу духоўнай вытворчасці, і тая вырабляла замест стымулятараў дэпрэсанты, а то і ўвогуле паралітычнае зелле.

Рост дзьмутых аўтарытэтаў і фарміраванне эліт па рашэнні зверху — вось формула застойных з'яў у маім разуменні. Пратэст знізу быў бессэнсоўны, бо так далёка адарваліся вярхі ад нізоў, што апынуліся ў становішчы вечна такуючых глушцоў. Фарміраванне эліт нават сярод рабочых пайшло па фармальна бюракратычных рэйках: падымаліся ўверх і ўзнагароджваліся не самыя лепшыя прадстаўнікі ўсіх прафесій, а ў асноўным асабліва патрэбных у дадзены момант прафесій, ці тыя, хто ратаваў занядбаныя дзялянкі вытворчасці. Скажам, званне Героя Сацыялістычнай Працы па Брэсцкай вобласці атрымалі дзесяткі даярак, свінарак, механізатараў, жывёлаводаў і толькі адна-адзіная настаўніца. Ды і тая аказалася ў гераінях выпадкова: была заўважана самім Машэравым як выдатная выкладчыца рускай мовы і літаратуры пад час яго паездкі на Палессе для барацьбы з паводкай.

З пункту гледжання нацыянальных адносін у СССР гады застою фактычна былі гадамі маўклівага заціскання і руйнавання нацыянальных суверэнітэтаў рэспублік і краёў. Напачатку М. С. Хрушчоў, відаць, адкупляючыся ад сталіністаў, якія палохалі яго тым, што распачатае выкрыццё злачынстваў Сталіна паслабіць саюз рэспублік, спрабаваў старымі адміністрацыйнымі метадамі «ўзмацняць» адзінства народаў СССР. Перад стараннымі нацыянальнымі бюракратамі адкрылася шырокае поле дзейнасці, мажлівасць паспаборнічаць: хто ў сваёй рэспубліцы хутчэй перавядзе грамадскае жыццё і сферу народнай асветы на «ўсесаюзную» мову. Беларусь стала не проста чэмпіёнкай, але краінай цудаў па тэмпах бюракратычнай «інтэрнацыяналізацыі». Беларуская мова знікла з усіх публічных форумаў, была выціснута з гарадскіх школ, ВНУ. Для адводу вачэй у рускамоўных школах было пакінута па два-тры ўрокі беларускай мовы і літаратуры на тыдзень, наведваліся гэтыя ўрокі «па жаданні», а ўрокі замежнай мовы засталіся абавязковымі. Справа даходзіла да кур'ёзаў: у некаторых гарадскіх рускамоўных школах беларуская літаратура выкладалася на рускай мове. Адным словам, быў адпрацаваны ціхі спосаб дэнацыяналізацыі падрастаючага пакалення, адрыву яго ад скарбонкі нацыянальных каштоўнасцяў, створаных народам на роднай мове, і па меры сіл памнажаемых гуманітарнай і творчай інтэлігенцыяй рэспублікі.

У сувязі з гэтым лічу, што важнай задачай па пераадоленні застою, а дакладней ціхай контрбеларусізацыі, мог бы стаць перагляд заканадаўчых актаў, якія былі прыняты ў рэспубліцы па рэкамендацыі зверху на шкоду нацыянальнай культуры, вяртанне беларускай мове статусу дзяржаўнай.

Удасканаленне нацыянальных адносін мае шанс толькі ў тым выпадку, калі яно будзе распрацоўвацца і ажыццяўляцца па ўсіх накірунках, комплексна, як адзіная дынамічная сістэма. Нацыянальная сфера ў Беларусі функцыянірue на сумежжы дзвюх больш моцных культур — рускай і польскай, таму і зліквідаванне дэфармацый магчыма, як мне здаецца, шляхам выкарыстання вопыту гэтых народаў, а таксама краін сацыялістычнай садружнасці, асабліва шматнацыянальных — Югаславіі, Чэхаславакіі, Кітая. Пажадана разглядаць у комплексе нацыянальнае, інтэрнацыянальнае, агульначалавечае як кампаненты сістэмы развіцця новага мыслення і абнаўлення рэальнага сацыялізму ў нашай краіне і ва ўсім свеце. Трэба заклікаць вучоных да вызначэння рэальных вымярэнняў ступені спеласці нацыянальнай свядомасці грамадзян Савецкай краіны ў розных рэспубліках і краях і прапаноўваць канкрэтныя рэкамендацыі. Нацыянальная недаразвітасць і нацыянальная гіпертрафія — ці павінны яны палохаць грамадства? Вопыт мінулага павінен зрабіць нас больш адкрытымі і адчувальнымі да небяспечнасці ўсялякіх эксперыментаў на ўзроўні класаў і нацый, асабліва ўжывання прынукі, не пытаючыся гэтых класаў і нацый, як яны хочуць жыць, хоць бы эксперыментатары і хацелі б іх ашчасліваць. Мне ўяўляецца, што добраахвотныя калектывы, грамадскія ініцыятыўныя арганізацыі і групы могуць стаць асноўнымі стымулятарамі і ініцыятарамі нацыянальнага развіцця. Трэба адрадзіць грамадскую ініцыятыўнасць інтэлігенцыі, узняць яе ролю — у аздараўленні клімату і духоўнай напоўненасці сям'і адзінай. Заслугоўвае ўвагі праблема нацыянальнай інтэлігенцыі ў сацыялістычных краінах, аптымальныя суадносіны ў ёй тэхнічнай, гуманітарнай і мастацкай груп на пэўных фазах грамадскага развіцця. Трэба аднавіць прэстыжнасць гуманітарнай інтэлігенцыі, якая працуе на ніве нацыянальных культур малых нацый і народнасцяў.

Кадры нацыянальнай інтэлігенцыі не трэба «рыхтаваць», іх трэба выхоўваць, а для гэтага варта стварыць базу для свабоднага абмену думкамі па ўсіх без выключэння пытаннях нацыянальнага жыцця «на месцах», даць магчымасць пад час дыскусіі выявіць сябе дапытлівым вучоным, публіцыстам, пісьменнікам. Яны стануць «кадрамі» не па дыпломах, а па здольнасцях, па заслугах. Сказана ж: што «павінны быць разыходжанні паміж вамі, каб выраслі сярод вас здольныя і ведаючыя».

Лічу першачарговай задачай гуманізацыі жыцця ачысціць тэрыторыю ад ідэалагічнага прагматызму, вярнуўшы нацыям гістарычную перспектыву развіцця, права на аптымізм, моцна падарванае вульгарным абыходжаннем з гіпотэзай К. Маркса аб адміранні нацый. Прагматычнае трактаванне навуковага прадбачання як нейкай праграмы ці дырэктывы, якая дапушчае датэрміновую рэалізацыю, прыводзіць заўзятых адміністратараў да «законнага», а на справе валявога кіравання працэсам і да парушэння свабоды развіцця нацый. Збліжаючы тэорыю з практыкай, пажадана, на мой погляд, тэарэтычна асэнсаваць і апрабіраваць ва ўмовах сацыялістычнага грамадства ідэю збліжэння нацый. У час застою збліжэнне часта разумелася як падрыхтоўка да кампаніі зліцця нацый, чым стваралася рэальная пагроза знікнення малых нацый і народаў пад час узмацнення большых. Трэба зразумець, што падобнае тлумачэнне робіць бессэнсоўнай дзейнасць па развіццю нацыянальных культур, іх сацыялістычнаму ўзбагачэнню, сее сумненні ў тым, ці патрэбны гэтыя культуры ўвогуле, і міжволі вылучае рускую культуру як базавую для пераходу да агульначалавечай. Час нам усім і ўсенародна адмовіцца ад маніпуляцый грамадскімі пачуццямі, абмежаваць знешняе кіраванне нацыянальнымі ўзаемаадносінамі. Калі сфера нацыянальных пачуццяў і адносін прызнаецца ў многіх адказных прамовах нашых дзеячаў складанай і далікатнай, то не варта аддаваць яе ўпраўляючым і ўпраўленцам, а пакінуць у распараджэнні ўсёй грамадскасці, абвясціць яе свабоднай арэнай грамадскай самадзейнасці, ініцыятыўнасці, творчасці. Нацыя ва ўмовах сацыялістычнага грамадскага ладу сама павінна ўзяць курс на прагрэс, і яна возьме, я ў гэтым упэўнены, курс на здаровую цікавасць да другіх народаў, на добрасуседства, добразычлівасць, партнёрства. Гэта прывядзе да выпрацоўкі прынцыпова новай культуры нацыянальнага і міжнацыянальнага сумоўя, да свабоднага братання народаў і культур. Пад культурай сумоўя я разумею перш за ўсё здольнасць да партнёрства вялікіх нацый, якім трэба пазбавіцца ад пачуцця перавагі і жадання дамінаваць, і нацый малых, якім трэба пазбаўляцца пачуцця непаўнацэннасці, асцярогі быць заціснутымі ў кут гісторыі ці знікнуць з карты свету. Трэба заклікаць увесь народ мабілізаваць інтэлект і волю, а перш за ўсё гуманітарыяў, стварыць атмасферу, у якой нацыянальнае чванства, пачуццё выключнасці асуджаліся б як ганебныя. І нацыяналізм, і нацыянальны нігілізм аднолькава павінны лічыцца сацыяльным дэфектам асобы.

Трэба вывучыць прычыны, даць аналіз і ацэнку такіх сумных памылак дзяржаўнага маштабу, як прымусовае высяленне татар з Крыма, народнасцяў Каўказа, немцаў Паволжа. Асуджаючы гэтыя праявы гвалту, неабходна выправіць законы, якія б выключалі магчымасць паўтарэння падобнага самавольства ў будучым. Грунтоўнага аналізу заслугоўвае і тая акалічнасць, што гвалтоўнае правядзенне калектывізацыі ў нацыянальных рэспубліках, краях і абласцях суправаджалася спекуляцыямі на нацыянальным пытанні, выдумваннем неіснуючых контррэвалюцыйных нацыяналістычных цэнтраў, дыверсійных арганізацый, кампаній шкодніцтва, а на самай справе мела месца папросту бяздарнае кіраўніцтва, галавацяпства і нядбайства мясцовых улады самаволле ўпаўнаважаных, інструктараў і інш.

Мне здаецца, тэарэтычны генезіс сталінізму можна вывесці з практыкі механістычнага выкарыстання ідэй сацыяльнага дарвінізму, канкрэтна: гэта перавернутая і пераадрасаваная тэорыя Спенсера аб генетычным адборы эліты ў працэсе капіталістычнай вытворчасці. Прадпрымальныя прамыслоўцы, гандляры, арганізатары сферы паслуг, пастаўшчыкі асалод, адным словам, мільянеры і мільярдэры, людзі поспеху лічыліся паводле Спенсера — генетычна вышэйшай групай за рабочых, сялян, рамеснікаў, адным словам, за простых выканаўцаў, стваральнікаў каштоўнасцяў —дробных уласнікаў. Працоўная маса—гэта па Спенсеру— генетычна ніжэйшы пласт, а пануючыя вярхі — гэта генетычна адабраная эліта. Сталіністы перавярнулі формулу Спенсера, але не адмянілі яе, а пераставілі яе члены: аб'яўляючы звыраднелымі пануючыя класы, а працоўных генетычна здаровым элементам, здольным гуртавацца і падпарадкаваць сваёй волі ўласнікаў, да якіх залічваліся не толькі прамыслоўцы, гандляры, арганізатары паслуг, а таксама ўдачлівыя рамеснікі і прадпрымальныя сяляне (кулакі), але творчая і навуковая інтэлігенцыя — уласніца ведаў. Адным словам, сталіністы ўзяліся вымусіць фізічнаю сілай пераконанне, быццам пралетарыят гарадоў і вёсак — генетычна вышэйшы пласт грамадства. Пішчыць ва ўсіх сталінісцкіх сацыяльных праграмах не што іншае, як сацыял-дарвінізм, штучна прышыты да марксізму. Глыбокая ўнутраная супярэчлівасць у самой ідэалогіі сталінізму добра пасавала да валюнтарысцкай практыкі, якая нярэдка апярэджвала тэорыю каманднa-рэпрэсіўнымі кампаніямі.

Злачыннасць Сталіна і групы прыбліжаных да яго людзей шчыльна прыкрывалася фанатызацыяй грамадства, укараненнем ідэалагічных міфаў пра татальны характар класавай барацьбы, пра дамінацыю класавага над нацыянальным, пра класавую бяззубасць і хібнасць агульначалавечага. Фанатызацыі служылі адроджаныя ў маштабах дзяржавы патрыярхальна-феадальныя звычкі пакланення правадыру-сюзерэну, які разыгрываў ролю бацькі народаў, абаронцы і даравальніка дабра і свабод сваім падданым. Паралельна з фанатычным дурманам дзейні-

(Заканчэнне на стар. 6—7).

На атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР

Паэзія— справа мужных

Кніга У. Някляева «Наскрозь» ствардылася тады, калі вецер грамадскіх перамен толькі пачынаў асвяжаць звыклыя, стэрэатыпныя ўяўленні. Выдадзеная тры гады назад, яна была смелай сваім выкрывальным пафасам, выразнасцю аўтарскай пазіцыі, засведчыла публіцыстычную скіраванасць мыслення паэта. Палкае, тэмпераментнае слова, якое складае манеру пісьма У. Някляева ў кожным творы, — не толькі сутнасць яго таленту, але і адзнака часу. Гэтым перш за ўсё вытлумачваецца і сувязь з традыцыямі У. Маякоўскага, асабліва адчувальная ў паэме «Наскрозь». Першыя акорды паэмы гучаць трывожна і раскаціста («У высях загуло — і бездань прагула. Наскрозь — тваё святло, наскрозь — твая імгла»). Нібы на вачах у нас адбываецца спрадвечнае выпрабаванне трываласці духоўных каштоўнасцей («Жыццё дабром і злом спрабуецца на злом — на злом — зямная вось — наскрозь, наскрозь, наскрозь»).

Як і А. Куляшоў у паэме «Варшаўскі шлях», У. Някляеў запрашае свайго субяседніка-чытача для сяброўскай гутаркі ля агню («Таварыш мой... Прысядзем ля цяпельца. Нацэлімся павелічальным шкельцам на тое, што лічылі драбязой»). Аб якой жа «драбязе» пойдзе размова? Вядома, аб самым набалелым. Параднае існаванне, калі «сярод свят не заўважалі будняў», час расплаты, які наступіў пасля, дэвальвацыя слова, неадэкватнага справе («Даўгі растуць... А слова не ў цане. Ці варта верыць словам? Тым, што ўпарта ад нас хаваюць ісціну»), і як вынік—адчужанасць, адзінота асобы, зняверанасць, выкліканая замоўчваннем гістарычнай праўды — такі асноўны змест гаворкі ля вогнішча. Цяпло і святло агню валодае прыцягальнай сілай, згуртоўваючы аднадумцаў у цесны сяброўскі круг. І разам з тым, трапяткое полымя агню з'яўляецца ўвасабленнем непаўторнасці творчага гарэння. («Агонь — душа, таварыш мой, а розум — няведанае паліва душы»). Калі разумовы пачатак больш стасуецца да прозы, то, згодна з вызначэннем аўтара, «паэзія — таварышка агню». Заглядваючы ў творчую лабараторыю, У. Някляеў не апошнюю ролю адводзіць інтуіцыі, фантазіі, «дзіцячай гульні», дасціпнасці, вынаходлівасці («Паэт — дзіцё, што плешча згадцы ў ладкі, і быць яму не сорамна дзіцём»). Здавалася б, што новае можна сказаць пра паэтычнае натхненне і бясплодныя патугі графамана? На гэтым столькі ламалася коп'яў, але У. Някляеў знаходзіць выверанны жыццёвай логікай мастацкія рэаліі: натхненне — акіян, а графаман — водаправодны кран.

Як бы развіваючы тэзіс У. Маякоўскага: «Поэт всегда должник вселенной», У. Някляеў па-свойму ўдакладняе і завастрае яго: «Над паэтам вісне, як абух, боль сусвету. Бед яго і скрух будучая памяць і былая». Узаемаадносіны паэта з народам і паэзіяй прымаюцца як зыходныя пастулаты ў разважаннях пра народныя асновы творчасці:

Паэзія — не апяванне
Айчынных дубоў і балот,
Паэзія — адчуванне
Адказнасці за народ.

Імкненне разгадаць прычынна-выніковыя сувязі бездухоўнасці перадаецца ў паэме У. Някляева з дапамогай палемічна завостраных інтанацый, блізкіх да паэзіі П. Панчанкі:

Таварыш мой, што гэта з намі?
Што ў нас адбываецца, брат?
Страшней за цунамі
Развал і разлад.

Душа па душы лямантуе,
Прабітая плачам да дна,
І ад самагубства ратуе
Святая надзея адна.

Разумеючы, што «брыду каросты на здаровым целе» ніяк «саскрэбсці нельга без нажа», У. Някляеў, аднак, не да канца паслядоўны ў сваім палемічным запале: «Паэтам не хапацца за нажы, але служы, паэзія, служы, не саступай пасадзе, блату, дружбе...» Калі пад нажамі разумець вострае пяро — скальпель хірурга, то падобнае рэціраванне супярэчыць высновe самога аўтара: «Паэзія — для мужных» (у вершы «Паэтэсы»). Адна з прычын такой непаслядоўнасці і супярэчлівасці ў паспешлівасці, неадшліфаванасці асобных мясцін у некаторых творах. З гэтай жа прычыны канцоўка верша «Паэтэсы» атрымалася ненатуральнай, надуманай. Так і чуецца насмешліва-іранічнае пытанне чытача: «Навошта абяцаны келіх павагі «ў цёмнай старане», на тым свеце? Ці не лепш падняць яго сёння, у рэальным жыцці?» Тым больш, што нашы паэтэсы сапраўды заслужылі шчырае слова павагі.

Аднак гэта прыватнасці. Вернемся зноў да паэмы «Наскрозь», у якой найбольш выразна праглядваецца сутнасць творчай індывідуальнасці паэта. Тут У. Някляеў пакутліва б'ецца над адной з жывучых праблем сучаснасці, падкрэсліваючы, што акцэнты мяшчанскіх крытэрыяў перамясціліся з бытавых у сферы маральна-этычныя:

Мураваны летапіс Полацка

Шмат старадаўніх помнікаў мураванага дойлідства, нягледзячы на войны, пажары, разбурэнні, а часам і наша нядбайства, аздабляюць зямлю беларускую. Захаваліся яны і ў Полацку. Аб іх і вядзе зацікаўленую і прафесійную гаворку вядомы беларускі архітэктар-рэстаўратар Валерый Слюнчанка ў дзвюх брашурах, што выпусціла ў 1987 і 1988 гадах выдавецтва «Полымя»[1]. Першая з кніжак прысвечана шэдэўру нашага дойлідства — Полацкай Сафіі.

Калі я ўпершыню ў 1976 годзе трапіў пад скляпенні гэтага помніка, там поўным ходам ішлі рэстаўрацыйныя і археалагічныя работы. Храм толькі-толькі выбіраўся з таго паўразбуранага стану, у якім ён апынуўся з-за поўнай абыякавасці тагачасных гарадскіх улад. Узарваныя дошкі падлогі, вялікія латы абабітай некалі белай, а зараз брудна-шэрай тынкоўкі, пашкоджаная ляпніна баракавых аздабленняў і дробныя кавалачкі былой пазалоты, што сарамліва выглядалі з-пад шматгадовага пылу — малюнак, згадзіцеся, ніяк не цешыў ні вока, ні сэрца.

Уся алтарная частка была ў драўляных рыштаваннях — там працавалі мастакі-рэстаўратары, а ўнізе, глыбока пад падлогай, археолагі метадычна, крок за крокам падыходзілі праз збуцвелы будаўнічы друз і рознае смецце да старажытных падмуркаў XI стагоддзя. У паветры пахла цвіллю і цагляным пылам. Здавалася, што вярнуць гэты вялізны закінуты гмах да нармальнага жыцця ўжо немагчыма.

Але высокі чорнабароды хлопец з папкай, перапоўненай малюнкамі і замалёўкамі-накідамі, у чорнай ватоўцы і кароткіх гумовых ботах быў настроены аптымістычна. Мы павіталіся, адразу загаварылі пра перспектыву аднаўлення помніка. Так, гэта быў ён, будучы аўтар згаданых кніжак, навуковы кіраўнік аднаўлення Полацкай Сафіі В. Слюнчанка.

Праз адзінаццаць год, у кастрычніку 1987 г., слухаючы чароўныя гукі аргана, а потым знойдзены ленінградскай даследчыцай Сярогінай у архівах і адноўлены спеў, прысвечаны Ефрасінні Полацкай, ужо каторы раз дакранаючыся да старажытнай плінфы ў музеі-сутарэнні, зноў і зноў згадваў аб нялёгкай самаадданай працы беларускіх рэстаўратараў. Прыйдзе час, і людзі не раз успомняць (павінны ўспомніць — інакш навошта столькі пакут і барацьбы) добрым словам тых, хто першым узяўся за аднаўленне нашага занядбанага дойлідства. І сярод іх пачэснае месца займае В. Слюнчанка. Акрамя Полацкай Сафіі, пад яго кіраўніцтвам адноўлены былі полацкі Багаяўленскі сабор, распрацаваны праект рэгенерацыі гістарычнага цэнтра гэтага старажытнага горада. Браў ён непасрэдны ўдзел і ў аднаўленні Вязынкі, помнікаў Магілёва, Мсціслава і Гродна. Таму кожны радок яго кніжак нясе ў сабе шматгадовую даследчыцкую працу ў бібліятэках і на архітэктурных аб'ектах.

Брашура, прысвечаная Полацкай Сафіі, акрамя ўступу і заключэння, складаецца з трох частак. Першая адведзена будаўніцтву храма XI стагоддзя, яго будаўнічым і архітэктурна-планіровачным асаблівасцям. Паказана месца гэтага велічнага збудавання сярод тагачаснай архітэктуры Кіеўскай Русі.

У другім раздзеле ідзе гаворка аб апошняй, самай значнай перабудове храма ў першай палове XVIII стагоддзя, калі ён быў уніяцкай святыняй. Трэба адзначыць, што шматлікія аўтары XIX і XX стагоддзяў, якія шмат вывучалі і пісалі аб старажытнай Сафіі XI стагоддзя, амаль нічога не паведамлялі аб гэтым цікавым перыядзе ў жыцці помніка. Гэты прабел дапоўнены аўтарам змястоўна і прафесійна. Сутнасць перабудовы, яе асноўную канцэпцыю В. Слюнчанка бачыць у тым, што дойліды перараблялі Сафію з тым разлікам, каб не толькі падкрэсліць, з аднаго боку, думку аб пераемнасці новага веравызнання адносна праваслаўя, а з другога боку — адносна каталіцызму, але і хацелі падкрэсліць незалежнасць уніяцтва, якое ў XVIII стагоддзі прэтэндавала на самастойную ролю і не збіралася пераходзіць цалкам на пазіцыі каталіцызму. Трэба адзначыць, што ў гэты час большасць беларусаў былі уніятамі. Аўтар падкрэслівае адметныя рысы Полацкай Сафіі XVIII стагоддзя, якія дазваляюць аднесці гэты помнік да бажніц, пабудаваных у стылі віленскага барока. Гэта плынь вылучалася сярод тагачасных чэшскіх альбо паўднёванямецкіх помнікаў больш стрыманым вырашэннем унутранай прасторы.

Апошні раздзел прысвечаны сучаснаму дню адноўленай Полацкай Сафіі, прыстасаванай пад канцэртную залу і архітэктурна-археалагічны музей.

Другая брашура В. Слюнчан-

[1] В. Г. Слюнчанка. Полацкі Сафійскі сабор. На рус. мове, Мн., 1987.

Яго ж. Архітэктурныя помнікі Полацка. На рус. мове. Мн., 1988.

ЧАЛАВЕК ЧАЛАВЕКУ, НАРОД НАРОДУ...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

чаў іншы рэалістычны сродак умацавання культу — гэта каманднa-загадная сістэма арганізацыі вытворчасці і рэгулявання эканамічных і грамадскіх працэсаў. Сёння мы кажам, што гэтая сістэма застойная, затратная, антыгуманная, і гэта слушна, слушна для нармальнага стану грамадскага жыцця. А Сталін дзейнічаў толькі ў перыяды экстрэмальныя: ваенны камунізм, паскораная індустрыялізацыя, калектывізацыя, вайна, адбудова. У нармальныя перыяды жыцця, такія, як перыяд НЭПа, — Сталін дзейнічаў дэструкцыйна, ён ламаў усё натуральнае ў жыцці і пераводзіў жыццё на экстрэмальны лад. У экстрэмальных умовах камандна-загадная сістэма дзейнічала эфектыўна, праўда, толькі рыўкамі, што дазваляла сканцэнтраваць сілы на адной задачы, зрабіць прарыў на адным участку, напрыклад, у развіцці цяжкай прамысловасці або ваеннай тэхнікі і зацьміць агульныя няўдачы нейкім адным поспехам, даць падставы ідэолагам хваліць мудрасць правадыра і гераізм народа. Рыўкі сапраўды стваралі бачымасць эфекту. Кожны год ЦСУ давала лічбы пра рост прадукцыйнасці працы, а ўрад друкаваў указы пра адпаведнае росту прадукцыйнасці працы зніжэнне цэн на тавары. Усё было знешне лагічна і канкрэтна — пераконвала. Толькі асартымент тых патаннелых тавараў быў мізэрны. Сёння мы бачым хібы загаднай сістэмы арганізацыі вытворчасці, і хібы гэтыя не толькі ў сферы самой вытворчасці, яны перадусім у сферы сацыяльнай псіхалогіі і этыкі: рассяляньванне сялянства, страта земляробам любові да зямлі, спажывецтва і абыякавасць у асяроддзі значнай часткі рабочых, страта пачуцця класавай годнасці, люмпенпралетарызацыя значнай часткі рабочага класа, абыякавасць да нацыянальных традыцый і нават пагарда да старэйшага пакалення.

Я думаю, што эфектыўна змагацца супраць сталінізму як сістэмы арганізацыі эканамічнага, грамадскага і дзяржаўнага жыцця патрэбна не толькі шляхам яе выкрывання і асуджэння. І сёння сталінізм яшчэ мае вялікую армію прыхільнікаў, прымоўклых, але ўпартых абаронцаў у шэрагах шматмільённага корпуса савецкай бюракратыі. Мы павінны аналізаваць сталінізм глыбей, чым гэта робіцца, выяўляць яго нялюдскасць, але не забываць пра яго здольнасць да камуфляжу і да фанатызацыі грамадства, засяроджвання грамадскай волі на дэструкцыйнай дзейнасці. Мне здаецца, самым эфектыўным спосабам асуджэння сталінізму як сістэмы павінна стаць прызнанне таго, што пасля перамогі рэвалюцыі ў мірных умовах прымяненне дзяржаўным кіраўніцтвам сілавых прыёмаў на ўзроўні класавым і нацыянальным недапушчальна і небяспечна як рэч антыгуманная, амаральная і шкодная.

Я баюся, каб абмеркаванне нацыянальнага пытання на Пленуме ЦК КПСС, што павінен хутка адбыцца, не ператварылася ва ўзаемнае запалохванне падзеямі ў Карабаху, Прыбалтыцы, Казахстане, Якуціі і іншых рэгіёнах. А гэта, на жаль, рэальна, паколькі тон Пленуму могуць задаць кадры, якія выхаваны на рэаліях пасляcталінісцкіх культаў і валодаюць тэхнікай ідэалізацыі існага і запалохвання новым, нязвычным, аўтарытарных павучанняў пра карысць рэгламентацыі. Новае расчараванне, калі яно адбудзецца, можа прывесці да маштабных негатыўных вынікаў.

Я перакананы, што слушныя ідэі па ўдасканальванню нацыянальных адносін у краіне могуць быць выпрацаваны толькі ў тым выпадку, калі прадметам комплекснага і нерэгламентаванага вывучэння і абмеркавання стане ўвесь станоўчы і адмоўны вопыт нацыянальнага будаўніцтва ў нашай краіне і ва ўсіх сацыялістычных краінах, а таксама вопыт краін трэцяга свету і краін класічнай буржуазнай дэмакратыі. Сусветны кантэкст, як мне здаецца, дазволіць дакладна ўзважыць нашыя дасягненні і памылкі, нашы пошукі, знаходкі і страты.

Спадзяюся, што Пленум ЦК КПСС будзе разглядаць і аб'ектыўна ацэньваць негатыўныя факты ў нацыянальных адносінах, пачынаючы з памылак пры стварэнні савецкіх рэспублік, левасектанцкіх перагібаў, якія дапусцілі бальшавіцкія дзеячы, а гэта прыводзіла да канфліктаў з нацыянальнай дэмакратыяй, гуманітарнай і творчай інтэлігенцыяй, правакавала ўспышкі нацыяналізму і контррэвалюцыйныя эксцэсы.

Важнае месца ў рабоце Пленума, мне здаецца, павінен заняць разгляд сувязей паміж перагібамі і памылкамі ў метадах правядзення індустрыялізацыі і калектывізацыі, культурнай рэвалюцыі і нацыянальным нігілізмам, які ахапіў кіруючую праслойку нацыянальных рэспублік, краёў і абласцей, пачынаючы ад урада і заканчваючы мясцовымі нефармальнымі бескантрольнымі групоўкамі, так званым «савпартактывам». Патрэбна ўстанавіць сувязь паміж дэнацыяналізацыяй ускраін і дэмаралізацыяй кадраў. Ці не ў выніку нацыянальнага нігілізму былі «прагледжаны» кіруючымі вярхамі вялікія няшчасці беларусаў, украінцаў і іншых народаў, дзе голад забраў шмат чалавечых жыццяў, а нацыянальная інтэлігенцыя была ці знішчана, ці выведзена са сферы актыўнага грамадскага жыцця.

Гадавік «Нацыянальныя працэсы ў СССР», на мой погляд, трэба было б ператварыць у штотыднёвік і назваць «Нацыянальныя праблемы», арыентуючы рэдакцыю на асвятленне гэтых праблем у маштабах усяго сацыялістычнага лагера. Траціць сродкі варта на ўдасканаленне духоўнага сумоўя нацый і народнасцяў, а не дырэктыўшчыкаў, якія, як сведчыць горкі вопыт, бюракратызуюць змест сумоўя, робяць яго непатрэбным ці шкодным для дружбы народаў, іх здаровага развіцця. Неабходна выпрацаваць культуру дыскусій пра перспектывы і праблемы развіцця ўсіх савецкіх нацый. Думаецца, што ў перыяд застою засталіся замарожанымі ўсе аспекты нацыянальнай праблематыкі, а прычыны — кансерватызм і герметычная закрытасць дагматызаванага «засакрэчанага» кіраўніцтва, безыніцыятыўнасць грамадства, абыякавасць да ўсяго, што ішло зверху. Забароны і асвячэнне догм, боязь прагназіравання, прадбачання, куды пойдзе развіццё сям'і савецкіх народаў, чалавецтва як супольнасці нацый — вось рэальныя перашкоды.

Мяшчанскія
на нас
папёрлі банды!
Прынюхайся, як след,
якія ў іх пах.
Ім стала мала
проста грошы мець,
Са скуры лезці, каб паболей
выдраць,
Яны нам
пачалі мараль падкідваць
Сваіх пацёртых —
ідэалаў медзь.

Асноўнымі сродкамі аўтарскага самавыяўлення ў лірычных адступленнях становяцца з'едліва-саркастычная насмешка, іронія, скіраваная супраць прыстасавальніцтва ў мастацтве:

Пара суняць паэтаў рацъ,
Што рвуцца ў бойку:
Усіх іх пранумераваць,
Па рангах іх рассартаваць
І па абоймах.

Знарок утрыравана, перабольшана натуралістычна выпісаны бытавы партрэт «паэта». «Бліскучы шчыт іроніі! — зазначае Ю. Палякоў. — Мы закрываліся ім, калі на нас абрушваліся гразепады напышлівай хлусні, і, магчыма, таму не акамянелі» («ЛГ», 1988, 26 кастр.).

Ёсць у кнізе яшчэ адна паэма — «Гарбун», якая вучыць спагадлівасці да чужога гора. Андрэй Крушына, герой твора, пакутліва перажывае сваё калецтва і, каб забыць бяду, спрабуе адгарадзіцца ад людзей. Ён увесь час сам-насам з уласнай неўладкаванасцю, імкненнем знайсці сябе ў справе. Яго паводзіны псіхалагічна матываваныя і зразумелыя, аднак не ўсё можна прыняць у паэме.

Паэт паспяхова развівае жанр балады. Адштурхоўваючыся ад сюжэта паэмы «Курган» Я. Купалы, У. Някляеў у «Баладзе гусляў» стварае падобную гераічную постаць народнага заступніка, які беражліва захоўвае яго памяць. У баладзе «Кажух», як і ў «Палаце мінёраў» Р. Барадуліна, узнаўляецца адна з трагічных старонак пасляваеннага дзяцінства, калі жыццё падлеткаў абрывалася ад выбухаў смертаносных «цацак» толькі што адгрымеўшай вайны. Сучасная праблематыка па-майстэрску спалучаецца з традыцыйнай формай сюжэтнага верша ў «Баладзе горада». Узаемадносіны з горадам у паэта складаныя, далёкія ад ідыліі урбаністычнага ўслаўлення («Мне зямля твая, горад — атрутная, злая, чужая — стала роднай зямлёй»).

Кожны верш у кнізе «Наскрозь» нагадвае невялічкую сцэнку са спектакля, назва якога — жыццё з яго паўсядзённым клопатам і вечнай верай у заўтра. Гучнасць, эстраднасць паэтавага голасу спалучаецца з лірычным светаўспрыманнем. Няспынныя пошукі вядуць яго сваімі, адметнымі сцяжынамі.

Любоў ГАРЭЛІК.

кі, выдадзеная на сродкі Рэспубліканскага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, складаецца з дзвюх частак. У першай апавядаецца аб усіх помніках мураванага полацкага дойлідства. Акрамя Сафійскага сабора, тут захавалася гарадская забудова XVIII—пачатку XX стагоддзя, славуты Спаскі манастыр, Багаяўленскі сабор і лютэранская кірха.

У архітэктуры горада аўтар выдзяляе тры перыяды: самы яскравы і самабытны, што склаўся ў XII стагоддзі—час стварэння полацкай архітэктурнай школы, перыяд эпохі барока (XVII—XVIII стст.) і эпоха класіцызму (канец XVIII—пачатак XIX стагоддзя). У часы класіцызму канчаткова сфарміравалася і ў асноўным дайшла да нашых дзён планіровачная структура горада, была створана цэнтральная гарадская плошча. Найлепш перадае гістарычны каларыт вуліца Леніна, дзе захавалася шмат драўляных і мураваных дамоў канца XIX—пачатку XX стагоддзя, аздобленых разнымі ліштвамі, каванымі кранштэйнамі і балконамі.

Вяртанне памяці—так гучыць назва апошняй часткі. У ёй апавядаецца пра сённяшні стан полацкага дойлідства, аб рэстаўрацыі помнікаў і прыстасаванні іх да сучасных патрэб горада.

Вельмі добра, што ў канцы абедзвюх брашур змешчаны кароткі слоўнік незразумелых слоў і архітэктурных тэрмінаў. Аднак адзін тэрмін «пальчатка» патрабуе ўдакладнення. Справа ў тым, што гэты тып цэглы з'явіўся на Беларусі не ў XVII—XVIII стст., а значна раней—у другой палове XIII стагоддзя.

Спадзяюся, што гэтыя кнігі знойдуць прыхільнікаў сярод краязнаўцаў і турыстаў. У сувязі з гэтым варта пажадаць выдавецтву «Полымя» па прыкладу нашых літоўскіх сяброў стварыць спецыяльную серыю брашур пад адзінай рубрыкай (шэдэўры беларускай архітэктуры, напрыклад). Аб стварэнні такой серыі ішла зацікаўленая гаворка на адным з пасяджэнняў краязнаўчай камісіі Беларускага фонду культуры. Члены камісіі рэкамендавалі выдаваць гэтую серыю на роднай мове з кароткім рускім і англійскім рэзюме ў канцы кожнай кнігі.

Алег ТРУСАЎ,
кандыдат гістарычных навук.

Думаю, калі ўжо ствараць якія-небудзь дзяржаўныя органы са штатамі і навуковыя ўстановы, то хіба што камісію Вярхоўнага Савета СССР па нагляду за захаваннем суверэннасці нацыянальных рэспублік, аўтаномнасці краёў і абласцей, за ажыццяўленнем канстытуцыйнага раўнапраўя, за наяўнасцю рэальных умоў для развіцця культуры нацыянальных меншасцяў, іх моў і духоўных каштоўнасцяў.

Сярод самадзейных нефармальных арганізацый мне бачыцца карысней побач з таварыствам па ахове помнікаў культуры, узнікненне таварыства па ахове нацыянальнай годнасці, заахвочвання добрых звычак і звычаяў, добразычлівасці і гасціннасці, у тым ліку і да перасяленцаў з іншых рэгіёнаў. Але ў той жа час, думаю, быў бы карысным невялікі орган па ўліку і разумнаму рэгуляванню міграцыі насельніцтва, здольны стрымліваць прафесійных «летуноў», што дэманструюць знявагу да стваральнага, сумленнага жыцця. Лічу наспелым пытаннем увядзенне гаспадарчага разліку паміж нацыянальнымі рэспублікамі і цэнтрам. Як гэта арганізаваць, не магу сказаць кампетэнтна, аднак цвёрда ведаю, што без усведамлення і ўпэўненасці, што я і мой народ, мая рэспубліка жывём на свой кошт і па сродках, якія мы ў стане сёння выпрацаваць, без усяго гэтага не можа быць і патрэбных матэрыяльных стымулаў і здаровага пачуцця нацыянальнай годнасці.

Думаючы пра стварэнне ўстаноў і цэнтраў па вывучэнню нацыянальных адносін і кіраўніцтву ўзаемасувязямі, зазначу, што тут трэба асцерагацца бюракратызацыі добрай справы. Увогуле неабходна заняць прынцыповую пазіцыю ў адносінах да выкарыстання прымусовых мер уздзеяння на нацыянальную сферу. Выпрацаваць заканадаўчыя акты па дапушчальнасці і формы правядзення ўзброеных акцый і іншых прымусовых спосабаў навядзення грамадскага парадку ў нацыянальных рэгіёнах краіны. Усім павінна быць вядома, калі, у якіх выпадках адбудзецца ўвядзенне ў нацыянальны рэгіён унутраных войск і рэзерваў міліцыі, падпарадкаваных саюзнаму ўраду. Трэба вызначыць формы іх дзеяння і межы кампетэнтнасці, формы іх супадпарадкавання мясцовым органам улады. У гэтай сферы ўсё павінна быць ясна кожнаму — як у боксе ці футболе, каб сама магчымасць такіх дзеянняў не палохала і не давала падставу для нездаровых настрояў і чутак.

Я хацеў бы пачуць з трыбуны Пленума простае, як праўда, і яснае, як сумленне дзіцяці, сцвярджэнне, што кіраваць мае права толькі той, хто любіць свой народ, глыбока цікавіцца яго культурай, валодае ўнутраным багаццем інтарэсаў і патрэб, здольнасцю разумець чалавека не толькі ў працы, але і ў яго духоўных сувязях са светам, з людзьмі.

Служба зваротнай сувязі

ПАЧНЁМ З СЯБЕ

ПІСЬМЫ АБ РОДНАЙ МОВЕ

Па-ранейшаму ў рэдакцыю прыходзіць вялікая колькасць пісьмаў, тэматыка якіх звязана з лёсам роднай мовы. Заклапочанасць нашых чытачоў зразумела: нягледзячы на меры, што прымаюцца ў апошні час для адраджэння і развіцця беларускай мовы, становішча спраў усё яшчэ пакідае жадаць лепшага...

Пачнём наш агляд з двух, нечым блізкіх, допісаў. **А. Нікалаеў,** настаўнік нямецкай і англійскай моў з Мінска, паведамляе, што «ў 18-ай сярэдняй школе Магілёва праходзіць эксперымент па навучанні вучняў замежнай мове з шасці гадоў... Нашы педагагічныя дзеячы зноў кінуліся ў крайнасць, захацеўшы здзівіць свет: у нас, маўляў, замежную мову дзеці пачынаюць вывучаць раней, чым родную... Я ж лічу, што пачатковая школа павінна быць нацыянальнай, і рускую мову трэба вывучаць не раней, чым з апошняга года гэтай школы. А замежную мову трэба вывучаць пасля таго, як у вучняў будзе закладзены трывалы падмурак ведаў на роднай мове».

Той жа думкі прытрымліваецца і настаўнік, член моўнай камісіі Беларускага фонду культуры **Я. Цумараў:** «Як бы добра ні выкладалася родная мова, вучань не далучыцца да яе духоўнай сутнасці, калі не навучыць яго жыць у роднай моўнай стыхіі, прычым з ранняга дзяцінства. З першага кроку дзіцяці, з дзіцячага сада і з першага класа (а не з другога, як прапануе Міністэрства народнай адукацыі БССР) родная мова павінна зрабіцца рабочай мовай, мовай дзіцячых гульняў і зносін у дзіцячых калектывах...»

Факты ж сведчаць, што не толькі ў пачатку свядомага ўзросту, а і значна пазней перавага ў сістэме навучання аддаецца «пашырэнню кругагляду» менавіта праз замежныя мовы. «Кожны дзень па праграме Беларускага тэлебачання, — піша наш чытач **Р. Тарасевіч,** — трансліруюцца *заняткі па нямецкай,* французскай, італьянскай, англійскай мовах. Але дзе ж побач з замежнымі месца нашай роднай, беларускай мове? Чаму ніколі не бачыў я адпаведнай тэлеперадачы па вывучэнні роднага слова, перадачы, такой неабходнай і для дзяцей, і для нас, дарослых?»

Вядома ж, сапраўды адукаваны чалавек павінен ведаць замежныя мовы. Аднак у нас веданне гэтае ўспрымаецца ў іншым разуменні: маўляў, гэта прэстыжна, да таго ж замежная мова можа спатрэбіцца на розных этапах жыцця, а родная наўрад ці... Адкуль жа гэта «пачуццё другасортнасці ўласнай культуры», як трапна адзначыў у сваім пісьме чытач са Слуцка **Г. Шаўцоў?** Ён, як і многія нашы аўтары, з болем і абурэннем піша: «Можна яшчэ растлумачыць тое, што прыезджыя ў Беларусь патрабуюць вызвалення ад беларускай мовы, хаця тым самым яны выказваюць пагарду нашаму народу, які гасцінна іх прымае. Але як адбылося такое, што мы самі адракаемся ад сваёй мовы, гісторыі?!» Можа, гэта здараецца таму, што людзі не ведаюць сваёй гісторыі, роднай літаратуры, музыкі? — пытаюцца чытачы. Мінчанін **Н. Галаўня** правёў невялікае апытанне сваіх субяседнікаў, якія ў асноўным маюць, дарэчы, вышэйшую адукацыю, і прыйшоў да невясёлых вынікаў: «Большасць беларусаў і людзей іншых нацыянальнасцей, што жывуць на Беларусі, не ведаюць, якая плошча рэспублікі ў сучасных межах, на колькі абласцей падзелена рэспубліка, ну а колькасць раёнаў называюць толькі рэдкія людзі. Амаль ніхто не ведае прозвішча, імя і імя па бацьку Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. Аб дрэнным веданні, дакладней—няведанні гісторыі сваёй рэспублікі сведчыць поўная бескультурнага пафасу палеміка на старонках газет вакол беларускай сімволікі...»

Многія чытачы пішуць аб мэтазгоднасці вяртання да ранейшага беларускага правапісу. Пра гэта — лісты **А. Чыжава** з Гомеля, урача-стаматолага Дараганаўскай сельскай участковай бальніцы (Асіповіцкі раён) **А. Людчыка,** ваеннаслужачага з Масквы (ён родам з Клецкага раёна Мінскай вобласці) **В. Чайчыца.**

Самыя розныя аспекты моўнай сітуацыі ў рэспубліцы закранаюць нашы чытачы. Вось, скажам, такі ліст: «Гідам часта бывае няёмка, калі даводзіцца тлумачыць гасцям Мінска, чаму ў нас амаль уся рэклама, шыльды — на рускай мове?» А ў Пінску, паведамляе нам **П. Ляхновіч,** «амаль не знойдзеш шыльду на беларускай мове, а калі і знойдзеш, дык узор непісьменнасці накшталт манументальнага «МІРУ—МІР» на вуліцы Першамайскай...»

У апошні час становішча, *здавалася б, пачало* мяняцца: вось вам і беларускія класы, і беларускія групы ў дзіцячых садзіках... Але многія з гэтых «новаўвядзенняў», лічаць чытачы, робяцца пакуль што фармальна, для адводу вачэй: ствараюцца беларускамоўныя групы, а выхавацеляў, якія б добра ведалі мову, няма; пазакласная дзейнасць беларускамоўных школ праводзіцца на рускай мове, гаворка ж аб праблемах нашай культуры і мовы вядзецца ў асноўным на «сузіральным» узроўні. Вось што расказаў, *напрыклад,* Я. Цумараў: «Ад настаўніцтва Беларусі на Усесаюзны настаўніцкі з'езд па старой сістэме «прэзідыум прапануе — зала галасуе» выбрана 175 дэлегатаў, сярод іх: каля 30 кіраўнікоў органаў асветы ад райана да міністэрства і 22 адміністратары школ і вучылішчаў, 6 настаўнікаў беларускай філалогіі (і яшчэ два выкладчыкі ПТВ); 12 настаўнікаў рускай філалогіі; старшыні калгасаў, дырэктары прамысловых прадпрыемстваў, але — ніводнага пісьменніка, мастака, *вучонага-грамадазнаўца.* Узнікае пытанне: хто ж намерваецца па-рэвалюцыйнаму ўзнімаць праблемы роднай мовы на з'ездзе?»

А вось што піша чытач з Рыгі **В. Целеш,** беларус, які ўжо каля трыццаці гадоў жыве па-за роднай рэспублікай: «Чытаю ў «ЛіМе» ўсе меркаванні і прапановы па адраджэнні роднай мовы, аднак лічу, што гаворка так і застанецца гаворкай, а справа так і будзе стаяць на месцы, бо не адолець яе толькі дасведчанымі энтузіястамі, *паколькі зацверджана законам* — ды гэта і сапраўды дэмакратычна, — што прымушаць вывучаць тую ці іншую мову мы не павінны. Але ж гэтая фармуліроўка ёсць і будзе абаронай усім бюракратам, якім наша мова не патрэбная. Усе гэтыя людзі, пачынаючы з вярхоў, не захочуць адразу перабудаваць свой розум на тое, каб пачаць гаварыць па-беларуску...» Наш чытач не абмяжоўваецца эмоцыямі, ён параўноўвае «моўныя справы» ў Беларусі і Латвіі, «хоць латышская мова знаходзіцца і не ў такім стане, як беларуская...» Ён заўважае, што беларускі друк зусім не так настойліва і не так паслядоўна асвятляе гэтыя пытанні, як патрэбна, каб мець пэўныя вынікі. «Рыжская вячэрняя газета «Ригас Балсс» пастаянна друкуе матэрыялы, якія прапагандуюць вывучэнне латышскай і рускай моў аднолькава. А ці робяць гэта «Вячэрні Мінск», «Советская Белоруссия», «Знамя юности», іншыя абласныя і раённыя газеты, асабліва рускамоўныя? Бадай, адзін «ЛіМ»...».

«Калі наша мова будзе мець статус дзяржаўнай, — лічыць ужо згаданы намі П. Ляхновіч з Пінска, — то і кіраўнікі ўсіх эшалонаў будуць вымушаны ўжываць яе. А для радавых працаўнікоў мова начальніка — узор для пераймання...»

Вось мы і падышлі да гэтага, досыць складанага пытання, наконт якога існуюць сярод чытачоў розныя меркаванні. Той жа В. Целеш з Рыгі ў цытаваным лісце піша далей: «Калі начальства загаворыць па-беларуску, то і астатнія яго падтрымаюць, і мы чакаем іх прыкладу...» Даволі слушнае меркаванне, і яго выказвае не адзін і не два чытачы.

З аднаго боку, яны маюць рацыю: нашы міністэрствы, выканкомы, гаркомы, райкомы і г. д. — рускамоўныя, і пакуль іх работнікі не атрымаюць указанняў, у іх доўга яшчэ будзе ўладарыць адна мова. Але, з другога боку... Ці не атрымліваецца зноў так, што мы толькі чакаем загаду «зверху»? Абараняем галоснасць і дэмакратыю, а самі лічым, што без начальства родную мову не адрадзіць?..

У сувязі з гэтым прывядзём урыўкі з пісьма **У. Шушкевіча,** карэспандэнта лепельскай раённай газеты «Ленінскі сцяг». Ён нагадаў, перш за ўсё, як шукаў аднадумцаў, як браліся яны за выпраўленне моўнай сітуацыі ў раёне. Спачатку — артыкул у мясцовай газеце, потым — стварэнне нефармальнага аб'яднання і распрацоўка «Праграмы пашырэння выкарыстання беларускай мовы ў горадзе і раёне», якая ўключыла і такія, на першы погляд, фармальныя пункты, як замена рускамоўных назваў гандлёвых устаноў горада і раёна, розных шыльдаў, надпісаў. «Зразумелі нас партыйныя кіраўнікі, падтрымалі, нават параілі некаторым таварышам прыслухацца да грамадскасці. І вось ужо з-пад пэндзля мастака ПМК меліяратараў выходзяць беларускія словы»...

Мо не ўсё так безнадзейна? Наша мова і культура — у нашых руках. Адно бясспрэчна: трэба, каб родная мова гучала *як мага больш — па радыё,* тэлебачанні, дома, на вуліцы, на працы. «Давайце прапануем мінчанам, — піша жыхар Мінска **В. Кавалёў,** — на свяце горада дружна гаварыць па-беларуску, давайце ўвядзём Дзень роднай мовы...» Давайце не будзем чакаць, пакуль заварушыцца начальства (аднак спадзяёмся, што яно прыслухаецца да чытацкіх пісьмаў), а пачнём з сябе, сваіх родных, сяброў. Глядзіш, справа і зрушыцца з месца.

Аддзел пісьмаў «ЛіМа».

Проза

Іван Пташнікаў

Арчыбал

Апавяданне

Георгію Данілавічу КОЛАСУ.

1

Яго пагрузілі ў крытую брызентам машыну вечарам, перад захадам сонца. У намордніку. Грузілі ваенныя — узялі ўчацвярых адумыслую мядзведжую клетку, абабітую металічнымі лістамі, у якой ён сядзеў, паднялі па лягарах у кузаў, працягнулі па падложцы і паставілі ля самай кабіны. Двое ваенных селі ў кузаве на адмысловых, прывінчаных да падлогі сядзеннях, двое палезлі ў кабіну да шафёра.

Разам з ім, Арчыбáлам, пагрузілі ў кузаў кавуны ў мяшку — ён добра чуў нюхам, — бліскучыя на святле бутэлькі ў скрынцы, з якой пахла гарэлкай, — пах гарэлкі ён вельмі любіў; салдаты доўга бразгалі цынкавымі вёдрамі і бляшанкамі, і цяпер, калі ён, Арчыбал, астаўся адзін у клетцы, сярод паху тырсы — пілавіння з пяском — з манежа, якой ён прапах сам, бензіну, каўбасы, батонаў, рафінаду, пячэння, яблыкаў, шакаладных цукерак лавіў носам пах мёду—густы, здавалася, не той, са слоікаў, які яму давалі ў цырку, а з лесу, што ў асінавых дуплах, якім пахла некалі маці, і ад гэтага ў яго пяршыла ў горле, круцілася галава і хацелася хутчэй на волю, якую ён нанава пачуў сваім мядзведжым нутром толькі цяпер, калі бразнулі дзверцы ў машыне і загудзеў матор. У душы ў яго як усё роўна што азвалася — далёкае і вабнае.

Клетка была з жалеза, не з пруткоў: пруцікі для яго што салома, мог рассунуць іх, — толькі б працісянуць лапу, — як частакол, ці ўзяць і павязаць у вузлы; у дзвярах уверсе зеўрала шырокая — паласой — адтуліна, можна было, задзёршы галаву, высунуць яе на волю па самы ашыйнік і вадзіць у бакі, разяўляць пашчу, наколькі даваў намордник, і чмыхаць ад паху, што лез у нос, у горла і аж у самае мядзведжае галоднае нутро.

Праз адтуліну ён скупа бачыў адрэзаны зверху брызентам машыны, як нажом, кавалак яркага, як у агні, неба. Заходзіла сонца, падпальваючы ядраным агнём чорнае цяжкае воблака, і яму здавалася, што там, на захадзе на небе, мядзведзіца. І ён тады, стары, пятнаццацігадовы, падумаў, што пачне ўсё нанава: будзе ў яго яшчэ і мядзведзіца, Маргарыта, і маленькая Люська. І не ў канюшні ў цырку, а там — на волі, якую ён даўно чуў нутром, а апошнія гады яшчэ больш — да дурнаты, да болю.

Яго Маргарыта любіла волю, як і ён, і вырывалася з канюшні на вуліцу, як магла. Любіла яна і маленькую Люську. Але Люську любілі і людзі: дрэсіроўшчык, даглядчык, прыбіральшчыкі, дырэктар, адміністратар і... артысты. Усе лезлі яе пагладзіць і сукаць цукеркі. А як ненавідзела іх за гэта Маргарыта! Кожны раз хапала Люську і сціскала, ашчапіўшы ў абдымкі — хавала ад людскіх рук і воч. Сціснула была адзін раз і задушыла.. Больш у іх малых не было. Пасля смерці Люські Маргарыта, парваўшы ланцуг, выбегла з канюшні днём у самую гарачыню — было гэта летам, як цяпер, — на вуліцу і трапіла пад машыну. Маргарыту прывезлі ў канюшню яшчэ жывую...

І Арчыбал зноў астаўся адзін.

Зароў недзе падыспадам пад нагамі матор, падпаленая сонцам бурая мядзведзіца на небе тузанулася і знікла з воч, захістала з боку на бок жалезную клетку... Крытая брызентам машына лёгка рванула з месца — мільгнуў ззаду шэры чэрствы купал цырка, густы стары зялёны парк над рэчкай і высокая, у самае неба, вышка — усё, што ён паспеў згледзець.

У прагале пад брызентам замітусіліся стрыжы і машкá.

Горад пакінулі неяк адразу — спачатку несла пад брызент гар ад бензіну і саляркі, раўлі машыны, хоць ты было затыкай лапамі свае мядзведжыя вушы, пасля раптам усё аціхла і пад брызент у нос зноў дыхнула як усё роўна мёдам — Арчыбал не ведаў, што гэтак пахла за горадам жытнёвае поле, якога ён дагэтуль не бачыў. Павяла ў бакі галава.

І ён, прыпаднёўшыся на заднія лапы, застыў у сваёй жалезнай клетцы, якую кідала на выбоінах разам з машынай, выцягнуў толькі з адтуліны морду ў намордніку і, хліпаючы ноздрамі, лавіў густы салодкі пах жыта—глядзеў і глядзеў у праём пад брызент на блізкую волю, аж мітусілася ў падслепаватых хворых вачах. У цырку ён пачаў слепнуць ад рэзкай перамены святла — на арэне пад яркім агнём — пражэктарам, у канюшні — у цемнаце.

Сумнымі вачыма глядзелі разам з ім на волю і салдаты, што прыліплі ў кузаве да адмысловых, прывінчаных да падлогі сядзенняў.

Доўга падкідала машыну, а ён усё лавіў носам, сціснутым наморднікам, пах гною і малака з фермы, пах рэчкі, што цьмяна бліснула пад рэдзенькім туманам, пах кропу і дыму; чуваць былі галасы людзей: ехалі міма вёсак. Неяк хутка сцямнела, зноў доўга была відаць зара на захадзе, дзе села сонца, падпаленая хмара-мядзведзіца расплылася, выцягнулася, нібы хацела скочыць за гарызонт следам за сонцам; пасля усюды адразу змерклася, запахла сырым халодным сасновым лесам, у якім ён не быў гадоў пятнаццаць, але які, здавалася, помніў і які пазнаваў нейкім астылым, але неўтаймаваным чуццём.

Адразу сцямнела, на дарозе ўспыхнулі фары, разануўшы па хворых вачах: даганяла машына. Салдаты ў кузаве закурылі, і агні ад іхніх цыгарэт паблісквалі ў цемнаце, як воўчае вока пад месяцам.

У кузаў пагнала пах імшары і сцебанула па носе рэзкім і едкім дымам ад спаленай табакі...

...Ён быў тады маленькім цёплым камком — схаваеш у рукавіцу, — калі паявіўся на свет у бярлозе маці, вялікай бурай ласкавай мядзведзіцы, ад якой і зімою пахла — ён успомніць тыя пахі пасля і будзе памятаць увесь час! — мёдам, ягадамі, травой, грэчкай, птушкамі, мурашкамі, тухлаватым мясам, — усім тым, што яна ела на волі і што цяпер ён ссаў разам з цёплым густым салодкім малаком, якога ў маці для яго аднаго было ўволю, але ад чаго яна пачынала ўвачавідкі худзець, — гэтага, прынікшы да яе, ён не ведаў.

Не ведаў ён і што маці легла позна: доўга шукала ў пушчы зручнае месца і знайшла яго пад вялікім яловым выварatнем, у такім гушчары, што і камар летам не заляціць.

Не ведаў ён, што і зіма была лютая, што недзе пасля Новага года вызверыўся нагалец мароз, не адпускаючы, і ноччу, страляючы на лесе, ён лез пад скуру з такім імпэтам, што яго, Арчыбала, грэла маці, прыціснуўшы мяккімі цёплымі лапамі да сябе, аж пакуль у бярлозе не стала цёпла — пайшоў снег, не сціхаючы ні днём, ні ноччу. Снег зраўняў зямлю, закідаў усюды сляды і можна было спакойна чакаць вясны.

Але той раніцай, калі ў маленькай адтуліне ў бярлозе заіскрылася золатам сняжынка — даўно ўжо ў яго прарэзаліся вочы — і каля яе пажаўцеў іней — узышоўшы, праз густыя, цяжкія ад снегу яловыя лапкі прабілася калючае сонца, — ён — яму было ўжо каля трох месяцаў — пачуў рэзкі пах дыму ад табакі — пачуў першы раз чалавека... Пачула і маці, але была спакойная — таўханула толькі: маўчаць!.. Трэба было вычакаць. Сабак не было чуваць, і маці думала, што біда магла мінуць, абысці краем. А выскачыць на снег у такі мароз і апынуцца ў лесе між людзей і ваўкоў — нажыць яшчэ горшую біду.

Некалькі дзён было ціха: шмат разоў загаралася жоўтым агнём сняжынка перад вачыма... Загаралася і тухла, наганяючы сон.

Пасля ў лежбішча аднойчы зноў густа дыхнула дымам — і ад табакі і ад машын? Яго нёс вецер, выючы над галавой, рассыпаў па лесе са снежным свежым пылам, але яго можна было пачуць у бярлозе: мядзведжы нос не такое ўловіць. Яны не спалі, але не пакідалі бярлогі. Ён ціснуўся да маці, яна была наструнeная, але спакойная: перачакаюць.

Тады пачала ўжо грукаць зямля, як усё роўна кідалі з пня сосны; вецер часцей даносіў рокат і густы пах гару ад машын...

Назаўтра зямля звінела, бразгала і грымела. Усё бліжэй і бліжэй... А яна, ягоная маці, старая мядзведзіца, ляжала і ляжала, прыціскаючы яго да сябе. А калі выскачыла, было позна — пабегла і сослепу ці з гарачкі лучыла пад тралёвачнік — пад гусеніцы. Калі ён, Арчыбал, выскачыў за ёю, убачыў, як яна яшчэ корчылася ў перамешаным снезе, як у чырвонай гразі... Іх спачатку, відаць, і не заўважылі: раўлі, як і перш, тралёвачнікі, гудзелі пілы, ныў вецер і звінелі ядрана на марозе людскія галасы.

Калі ўсё адразу сціхла, ён згледзеў, што стаіць сярод лесу, а круга людзі. Ідуць да бура-чырвонай плямы на снезе і да яго. Ціха-ціха ідуць, чуваць толькі, як скрыпіць у іх снег пад нагамі.

Ён яшчэ хацеў уцячы, рвануць з гэтага людскога круга — хто дагоніць мядзведзя, калі ён пусціцца бегчы, хоць і малы, — але са страху — знайдзі каго больш палахлівага, чымся мядзведзь — ці па сваёй, можа, маладой дурноце — які ён яшчэ мядзведзь у тры месяцы — ён крутнуўся ў адзін бок, у другі і... замёр на месцы, прыліпшы да снегу, як да мацерынага жывата. Людзі доўга не чакалі: крычучы, яны накрылі яго адразу брызентам, пасля закруцілі ў яго — брызент пахнуў дымам ад табакі, хлебам, салёнай траской — ён не чуў яшчэ такога паху — і панеслі. Як ён пішчаў, стрэпаючы лапамі па брызенце! Кінулі спачатку, відаць, у кабіну цягача, бо было горача, калі калыхала ў дарозе, пасля, мусіць, у кузаў машыны, як цяпер, бо стала раптам зноў холадна пад брызентам, свістаў адусюль калючы вецер і ныў падыспадам матор. Ён тады, малы, без маці, раптам супакоіўся: не хацелася ні пішчаць, ні драпаць лапамі брызент, і, калі яму зрабілі дзірку ў брызенце для носа, каб не задыхнуўся, і нехта смелы паднёс яму ў руцэ пад нос пячэнне, — ён нават на яго не глянуў...

Ехалі ўсю ноч, і салдаты ўсю ноч не спалі — курылі. Не спаў і ён — глядзеў у цёмны прагал ночы, якая сляпіла яго ядранымі фарамі, як святло на арэне, ад якога ён пачаў слепці.

У той вечар ён, Арчыбал — Арчыбалам яго назвалі ў цырку, ён любіў гэту мянушку і заўсёды адклікаўся на яе: заміраў, паварочваў галаву, ці станавіўся на дыбкі, падымаючы ўгару пярэднюю лапу, — адкатаўся на ролікавых каньках, пасля паўзы зноў выехаў на матацыкле ў сваіх шэрых штанах у чорную клетку і малінавым каптаніку, у намордніку і шлёме, які быў прышпілены дзяжкамі да намордніка; лапы на рулі — учапіліся кіпцямі...

Трэск ад матацыкла і ад апладысментаў закладваў вушы...

Пасля другой паўзы — яму за гэты час надзелі баксёрскія пальчаткі — ён павінен быў выйсці на манеж і схапіцца са сваім «праціўнікам» Барыбáлам. Барыбала ён не любіў — вострая морда, цыбаты, гладкая кароткая поўсць, як прылізаная, не буры, а скарэй за ўсё чорны, у дабавак да ўсяго канец вострай морды жоўты, аж белы — так і хочацца ў яго тыцнуць баксёрскай пальчаткай. І надта ўжо той любіў рафінад, а яшчэ горш — лізаў руку дрэсіроўшчыку. Арчыбал гэтага цярпець не мог: быў горды.

Выйшаў ён тады за падцыглястым худым Барыбалам на манеж... Нават замахнуўся, каб ударыць таго ў яго вострую паганую морду і... вочы засяла жоўтая тырса... Увесь свет, здалося, быў з адной тырсы — і далёкія людзі, і манеж, і дрэсіроўшчык, што падбег і мітусіўся побач, і неўздалека Барыбал, і музыка... У вачах перасыпалася адно жоўтае пілавінне і пясок... Ён доўга круціўся на адным месцы, засланіўшы ад Барыбала пальчаткамі вочы, і яго павялі з манежа...

На манеж пасля таго яго ўжо не выводзілі — прайшло месяцы са два.

У цёмнай канюшні ён добра ўсё бачыў, а пры яркім святле ўвесь свет рабіўся жоўты — як нос у Барыбала.

Яго лячылі: задзіралі галаву ў намордніку, адцягвалі пальцамі куток у пашчы, і ветэрынар выліваў у рот лякарства. Гладзілі пасля па горле, затыкалі нос, каб ён глытаў сліну і разам з ёй іхняе лякарства...

Патухлі агеньчыкі салдацкіх папярос, з шашы больш не рэзалі вочы вострыя пражэктары фар, недзе далёка, як у бяздонні, бліснула сіняя калючая зорка, знікла, і пад брызент ваеннай машыны зірнуў месяц. Жоўты, як нос у Барыбала, поўны, вялікі і круглы — здавалася, ён ацяжэў і ніколі не падымецца ад зямлі. Затрымаўся быў на якую кароткую хвіліну, каб паглядзець на яго, Арчыбала, пасля раптам тузануўся і паляцеў за борт у цемнату.

Месяц больш не паказваўся. Машыну не трасло, яна ціха неслася ўначы па халодным асфальце немаведама куды. Падыспадам, пад клеткай, манатонна ныў і ныў матор, як камар ля носа, наганяючы нуду і сон.

Калі падкідала машыну, яму здавалася яшчэ, што ён стаіць на задніх лапах на манежы на высокім грудку, складзеным з цэглы, і выкідвае лапай з-пад сябе па адной цагліне...

Пасля на яго зноў паглядзела аднекуль здалёку жоўтая вострая морда Барыбала, і ён праваліўся ў мяккую тырсу, як на той свет...

2

Бразнула недзе блізка жалеза, і ён адплюшчыў вочы. Усюды стаяла такая густая цішыня, што ажно ныла ў вушах. Калі ён услухаўся — пачуў, як цыльгікае побач дзяцел і блізка шваргоча па каменні рака.

Салдат не было і звання. Выерзаныя сядзенні ля бартоў былі пустыя і блішчэлі цьмяным бляскам. Праёміна пад брызентам была ўся ў ружовых плямах — праз лес на яе свяціла сонца. І сосны, гладкія і чыстыя, перад вачыма былі ружовыя.

Значыць, ён спаў, і яго цяпер разбудзіў бразгат.

Зноў кляцнула жалеза, і адваліўся задні борт у машыны. Ля яго стаяў падгалісты мужчына сярэдніх гадоў — даглядчык з цырка Дзімыч; была відаць яго галава і грудзі. Як ён тут апынуўся, у кабіне яго не было, туды да шафёра падселі два ваенныя? Дзімыч падняў вялую руку — прывітаў. Быў ён у чорным пакамечаным касцюме, пасыпаным зверху нечым белым, як мукой. Яго доўгі, рыхлы, чырвоны, як кавалак пабітага мяса, твар увесь зморшчыўся; вочы заплылі, і ён іх зусім не падымаў — глядзеў у зямлю. Ад яго востра пацягнула дымам ад папярос і кіслым вінным перагарам.

Арчыбал тузануўся ў клетцы яму насустрач. Даглядчык Дзімыч, да якога Арчыбал даўно прывык і які карміў яго і паіў, мыў і падбіраў за ім на канюшні гадоў недзе з дзесяць — помніў ён і ягоную Маргарыту і Люську, — зноў падняў руку і загаварыў:

— Спакойна, дарагі... Вось мы і прыехалі... З козамі на торг... Зараз саскочым на траўку, сходзім да ракі.

Загадана прыняць ванну, адным словам. Накармлю пасля і — на волю... маць іх на талерку... — Даглядчык Дзімыч гаварыў глуха, сіпата і ў яго дрыжаў голас.

Калі Арчыбал нарэшце скочыў на зямлю, у яго закружылася галава. Ад волі? Ад сасновага смалістага паху? Ад багуну і ад малін, ад якіх адразу зрывала нос? І не трэба было даглядчыку Дзімычу браць яго на ланцуг, не трэба было пстрыкаць жалезам ля вуха, чапляючы ланцуг за ашыйнік: ён раптам адчуў на якое адно імгненне, што спужаўся гэтай волі і нікуды не збяжыць...

Ён стаў на заднія лапы і замёр ля Дзімыча: толькі ноздры ў яго хадзілі ходырам...

Лес быў увесь у расе: чырвоная ад сонца, як спелыя брусніцы, яна капала з сасновага шылля яму на поўсць, на грудзі, на галаву, на нос; аж чуваць было, як яна падае на высокі, у калена, чарнічнік — шапацела. Запахла чарніцамі, мохам з імшары, грыбамі і малінамі — мацерай з логвішча... Ён злавіў нюхам усё гэта адразу — адны дыхам — як сваё: нібыта і не было доўгіх гадоў сцятага клеткай жыцця на канюшні, на манежы, у зачадзелых кузавах машын, у дрогкіх цягніках, у цесных самалётах... Уполплечкі са звярамі і людзьмі... Цяпер усё тое далёкае, з той пары, калі ён быў малы, клалася ў душы на сваё месца.

Перамагала воля... Ён пачне ўсё спачатку, пачне жыць нанава, з таго дня, як помніць сябе, — калі яго малога прыхінала да сябе ў халоднай зімовай бярлозе маці...

Язык у маці, калі яна яго лізала, патыхаў тады малаком, мёдам, прэллю і мурашкамі — лесам... Цяпер ён гэта ведае...

Ён пачне ўсё спачатку — не позна. Ён знойдзе яшчэ мядзведзіцу... Знойдзе Маргарыту...

Ад волі пад ім калацілася зямля — гэта дрыжалі ногі — здрадзілі — і грукала ў грудзях сэрца. Але воля была яшчэ прывідная — на чалавечым ланцугу.

— Што здранцвеў, дарагі? Не пазнаеш роднай хаты? — даглядчык Дзімыч зноў загаварыў хрыпатым іржавым голасам. — На волю пусцім самі, не тузай... Гм... На во-о-лю...

Арчыбал быў дрэсіраваны і пакорна пайшоў за Дзімычам — зазвінеў ланцуг і напяўся ашыйнік, у ступні спадыспаду закалола сасновае шыллё і старыя ашчэраныя шышкі... Ён падымаў ногі, як з гарачага вугалля.

Сцежкай па траве ісці было мякчэй і яны падышлі адразу да вялікага з шырокімі вокнамі дома, завешанымі нечым чырвоным. Дом быў на два паверхі, зрублены са свежага сасновага бярвення — аж б'е ў нос смала. Зямля перад домам была ўся здрабежана машынамі і людзьмі. Сляды былі свежыя, ад іх яшчэ пахла мазутам і гуталінам...

Толькі людзей нідзе не было ні душы. Яму тады раптам закарцела аглянуцца: здалося, што іх повен лес...

У дом яны не пайшлі. Даглядчык Дзімыч узяў з жоўтай доўгай лаўкі, што ўпіралася канцом у зашклёную веранду, ручнік, мыла ў чырвонай мыльніцы і павёў па сцежцы — па калючаму жвіру — за дом.

Мыла з чырвонай мыльніцы пахла малінамі...

За домам, за зялёнай грыўкай логу, была рака. Яны падышлі да самай вады і сталі. З-пад ног у іх, піснуўшы, пырхнулі дзве чысценькія пярэстыя пліскі.

— Ну што, дарагі? Загадана пабултыхаць цябе ў ванне. Змыць твой дух, каб твайго цырку тут і блізка не было. Каб ты пах малінамі... Ад цябе тырсой цягне на дзве вярсты... — Дзімыч раптам задзёр руку і доўга глядзеў на гадзіннік. — Ванна адмяняецца! — сказаў ён пасля, аж здрыгануўшыся. — Спазняемся мы з табой, чорт вазьмі!.. Пайдзём, хоць пакарміць цябе ўспею... — Дзімыч шпурнуў навотліж чырвоную мыльніцу ў чорную прорву ракі. — Хай іх саміх мыюць... Вот так, Арчыбал... І не лезь да мяне ў кішэні з лапамі. Нічога там сёння няма: ні папярос, ні рафінаду. — Дзімыч памаўчаў і ўздыхнуў: — А ў мяне была грэшная думка, што я адвязу цябе ўвосень у запаведнік... Ды не лезь ты ў кішэні, каму сказана! Мужчына ты, ці не? А я думаў, што адвязу цябе ў запаведнік... — Даглядчык Дзімыч вёў яго назад, не заўважыўшы, што выпусціў з рук белы доўгі ручнік і стаптаў яго нагамі.

— Вот табе і запаведнік...

Ад Дзімыча несла перагарам.

На верандзе Дзімыч зняў у яго намордснік і адразу падаў міску з чарніцамі.

— Мяса загадана не даваць. Наеўшыся мяса, возьмеш яшчэ ды заснеш!.. А мёду дам, не абману...

Дзімыч усё адварочваўся і глядзеў у зямлю.

Чарніцы з місачкі былі горкія.

Ён бег з усіх чатырох — куляўся, лахматы і круглы, як капа; пад ім падгіналіся лапы, хаваючыся глыбака ў мяккі, вільготны з начы мох, — лучаў толькі, каб віхляць між тоўстых, у мядзведжы ахват, сосен і не стукнуцца ў камель галавой, на якой ад усяго нечаканага аж падымаўся чэрап. Намордніка больш не было, не было і ашыйніка на шыі, які надзелі былі раз і назаўсёды, і без якога цяпер, здавалася, цягне ўніз галаву. Ашыйнік, шырокі, скураны, цвёрды, разрэзаў нажом Дзімыч, калі вывеў сюды, на вузкую лінію — прасеку між высокіх старых, аброслых белым мохам сосен. Вёў доўга, можа, з гадзіну...

Ён, Арчыбал, спачатку быў ап'янеў на лініі ад волі і цёплага сасновага смалістага духу. Устаў на заднія лапы і закружыўся на месцы, сам не ведаючы чаму — ад радасці? Пасля адразу пусціўся бегчы на чатырох вузкай лініяй у той бок, куды падаўся Дзімыч. Ён не мог так адразу астацца без людзей, без Дзімыча і, як чуючы што, баяўся волі...

Але Дзімыча ўжо нідзе не было, як скрозь зямлю праваліўся. Не пахла нават ягонымі папяросамі і перагарам.

Ён зноў падняўся на заднія лапы і тады пачуў, што папяросамі пахне адусюль: спераду, з аднаго і з другога боку. Ён здагадаўся: спераду і з бакоў — людзі.

Ён тады крутнуўся, каб пабегчы лініяй назад, — там, здалося, пахнуў цяпер перагарам Дзімыч, але лес ззаду і з бакоў як усё роўна прарвала. Забрахалі спачатку сабакі, пасля загалёкалі людзі, заляпалі ў далоні, як у цырку, калі апладзіравалі яму, Арчыбалу, загрукалі нечым цвёрдым па камлях сосен...

Такога ён не чакаў. Яго раптам схапіў страх: дагоняць, накінуць зноў ашыйнік з намордснікам... Павядуць на ланцугу і пасадзяць у жалезную клетку...

Мала пабыў на волі, без ашыйніка...

Ён зірнуў наперад — лініяй перад сабой. Там не было людзей... Там, недзе ў густых сасновых вярхах свяціла сонца, пачынаючы ўжо грэць, там было ціха і адтуль пахла верасам і малінамі. Там стаяла адвечная пушча, з моракам і звярыным прыстанішчам, дзе жыве Маргарыта — сама ўся залацістая, грыва і шыя палыскаюцца срэбрам; галава з маленькімі вочкамі і маленькімі вушкамі...

Ён знойдзе яшчэ сваю Маргарыту... У яго ўсё наперадзе...

Чалавечыя галасы і праціўны сабачы брэх былі ўжо зусім блізка...

Ён не ведаў, што быў дужы, што ўдоўжкі вырас амаль два метры, што пацягнуў бы на вазе з паўтоны, што мог перабіць хрыбетнік каню, падняць забітага быка з зямлі пярэднімі лапамі і панясці перад сабой, што нават з куляй у сэрцы мог бегчы далёка...

Ён не ведаў гэтага і бег, спужаўшыся людзей і сабак... Перабіраў і перабіраў нагамі, як у цырку, скочыўшы з тумбы на шар...

Вузкая лінія наперадзе пасвятлела — глянула зверху на яго сінім шкляным кавалкам чыстага неба.

Чыстага неба ён не чакаў: бег у глухую вечна пушчу, пад цёмныя нават у ядраны дзень шырокія, нізкія, аж сцеляцца па зямлі, яловыя лапкі...

Лапы пайшлі цішэй — нібы закруцілі пад сабой на манежы цяжкія педалі веласіпеда...

Ён яшчэ раз спыніўся, на мінуту, каб перавесці дух і агледзецца... Пасля зноў пабег...

У канцы лініі была паляна — чыстая і круглая, як арэна ў цырку. Яе высвеціла ядранае калючае сонца — зверху, з-за лесу, нібы цыркавымі пражэктарамі.

Ён не мог глядзець на сонца — слеплі вочы.

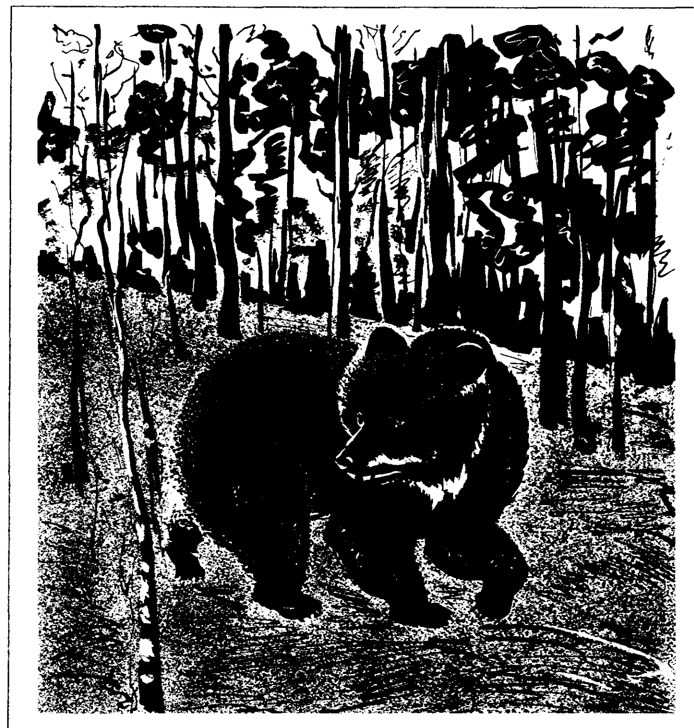
Ззаду і з бакоў зноў забрахалі сабакі...

3

Гаспадара мучыла нага. Ён, круглы з твару, лысы, з адтапыранымі вушамі, з хітрымі разумнымі ўжо старэчымі вочкамі, тоўсты, з адышкай згінаўся ўсё і разгінаўся, сапучы — стараўся дастаць рукой да балючага месца на назе: хацелася пагладзіць.

Учора з Замежным Госцем ездзілі за горад на Курган ускладаць гірлянды. Замежны Госць, высокі, стройны, скроены, здавалася, на ўсё жыццё па-маладому, з гордым профілем і барадой, у ваеннай форме — ваенную форму ён насіў заўсёды, у цывільным адзенні Гаспадар яго ніколі не бачыў — на самым версе Кургана, зірнуўшы па-арлінаму ўніз ад высокага абеліска, рашыў раптам спускацца не па бетонных прыступках, а па зямлі, па траве. Што яму стукнула ў галаву, ад чаго закружылася яна — ад вышыні? Ад бязмежнага прастору навокал, зацягнутага сіняй летняй смугой? Ад гарачага сонца? Ад чаго закіпела яго неўтаймаваная гарачая кроў? Хто ведае. Можа, усё жыццё ён пагарджаў любымі прыступкамі? Можа, ніколі не любіў падымацца ўгору па іх, цвёрдых, вычышчаных ветрам, як усё роўна вылізаных языком — аж блішчаць? Тым больш — апускацца ўніз, сагнуўшыся і дрыжачы, — чалавек быў горды.

Ён і пайшоў з самай вяршыні ад высокага чорнага абеліска ўніз па зялёнай, чуць зрыжэлай ад вятроў і сонца траве ў сваіх карычневых новых чаравіках-крагах, у халяўкі якіх былі хвацка запраўлены калашыны штаноў. Пайшоў — нікога за сабой не запрашаючы, цвёрда, горда ўзняўшы галаву. Не глядзеў нават пад ногі на зямлю, дзе можна спатыкнуцца і паляцець уніз на злом галавы: чалавек ніколі не спатыкаўся.

Спачатку ўсе разгубіліся — на якую хвіліну. Пасля — усе да аднаго — пайшлі за Замежным Госцем — не кідаць жа яго аднаго ды апускацца па бетонных прыступках. Як тады глядзець яму ў вочы? Ішлі — хто як, ужо не думаючы пра Госця, а пра сябе: спатыкнешся — паляціш бурдой уніз, а там — як пашанцуе.

Госць увесь час ішоў наперадзе, смела, цвёрда, не азіраючыся — як арол па скале, і сышоў першы. Стаяў, не паварочваючыся, і глядзеў у сінечу на горад.

Сышлі і ўсе, ідучы памалу, асцерагаючыся, падтрымліваючы адзін аднаго — ён, Гаспадар, не даўся, каб яго падтрымлівалі, — што скажа Госць? — ішоў сам, — і, дзякуй богу, усе жывыя і здаровыя. Толькі ён, Гаспадар, падвярнуў правую нагу ў костачцы і нацёр мезеныя пальцы ў сваіх новых, лакіраваных чорных туфлях з вострымі насамі...

І цяпер, стоячы тут, у густым старасвецкім ельніку, з тульскім двухствольным ружжом цэнтральнага бою напагатове — Госць з такім жа ружжом стаяў, лічы, побач, крокаў за дзесяць — ён, Гаспадар, не мог апёрціся цвёрда на правую нагу — разбалелася пасля ўчарашняга і тупа ныла ў костачцы ўсё больш і больш. І пяклі мазалі... Нават у раскошных бліскучых гумовых ботах па калені, мяккіх, ступаеш, што ўсё адно не па зямлі, пяклі, праклятыя, як прыскам. Ён, Гаспадар, нікому не сазнаваўся. Кіўнуў бы пальцам — дактары, што былі непадалёку, палічылі б за гонар збегчыся, памазаць далікатненька мазалі і перабінтаваць нагу ў костачцы — тут ужо не далікатненька, а тужэй! — але ён маўчаў і цярпеў: а калі пачуе Госць?

Гаспадар, стоячы, моршчыўся. Нават рукі, якія трымалі тульскую двухстволку напагатове, занылі, як ногі ад мазалёў, і пачыналі дрыжаць — нікуды не варта, к чорту!

Замежны Госць быў у крагах — не захацеў абуць гумовыя боты. Стаяў, прыцісну ўшы імі мох і брусьнічнік з буранькімі ягадамі, як укопаны, — не зварухнецца. Ружжо — такая ж двухстволка цэнтральнага бою, як і ў Гаспадара — у адной, выцягнутай руцэ. З таго часу, як паплылі па лесе першыя пошчакі загону...

Пошчакі бліжэлі... Ядрана былі чуваць людскія галасы: улюлюкалі з двух бакоў, гонячы мядзведзя на паляну, што была перад імі, Гаспадаром і Госцем, — падыходзіла блізка, метраў за дваццаць.

Паляна, вялікая, круглая, як адумысла створаная прыродай, ляжала сярод лесу, нібы на паяўку. Яна была выкашана яшчэ ўчора — Гаспадар гэта ведаў; нідзе не было відаць і травы: яе зграбілі і прынялі — чыста. Толькі з другога боку паляны, ля лесу, яна калыхалася ад ранішняга вільготнага ветру доўгай грывай: чарот, рабінка, асака, малиннік, крапіва і высокая, у рост чалавека, пераспелая лясная мятліца.

Адтуль павінен быў паявіцца мядзведзь — прама пад ружжо Замежнаму Госцю. Гаспадар першы не страляў, як і ахова, якая была — і не толькі з ружжамі — з усіх бакоў, але якой не бачылі ні Гаспадар, ні Госць — толькі дагадваліся.

Мядзведзь і выскачыў з гэтай травяністай грывы на выкашаную паляну. Выскачыў смела, нічога не баючыся, не азіраючыся і нават, здавалася, не зважаючы на прарэзлівыя пошчакі загону, што засталіся цяпер далёка ззаду.

Гаспадар пачуў, як хруснула пад ім падгнілая ў імху галінка — захваляваўся, відаць, і стаў з усёй сілы на правую нагу, — як рэзка павярнуў у ягоны бок галаву Госць, пасля падняў адной рукой ружжо вышэй і стаў узірацца на паляну — цэліўся.

Для стрэлу мядзведзь быў яшчэ далекават, — павінен выйсці на сярэдзіну паляны...

(Заканчэнне на стар. 12).

Саюз кампазітараў Беларусі адзначыў сваё 50-годдзе. «ЛіМ» паведамляў ужо, што да гэтай даты быў прымеркаваны пленум праўлення саюза. Прайшлі канцэрты, дзе гучалі, за невялікім выключэннем, ужо вядомыя творы, напісаныя кампазітарамі ўсіх пакаленняў — ад М. Аладава, М. Чуркіна, Я. Цікоцкага, Н. Сакалоўскага, Р. Пукста, А. Туранкова, П. Падкавырава, Л. Абеліёвіча, А. Багатырова, У. Алоўнікава да нядаўніх выпускнікоў кансерваторыі і цяперашніх яе студэнтаў. Навукова-тэарэтычную канферэнцыю правялі музыказнаўцы. І падсумавала пленумаўскі тыдзень пасяджэнне ў рэспубліканскім Доме работнікаў мастацтваў.

Далёка не на святочны лад павялі размову ўдзельнікі выніковага пасяджэння. (Між іншым — дэмакратычныя павевы часу! — за сталом з урачыстымі гваздзікамі і «мінералкай» упершыню не збіралі ганаровы прэзідыум: усе, апроч кіраўніка саюза і яго старшыняваўшага намесніка, сядзелі ў зале). Крытычны роздум, запыты, сумненні і прапановы, заклапочанасць калектыўнай справай і неўтаймоўныя эмоцыі... І толькі юбілейныя віншаванні гасцей не далі забыцца на святочную нагоду пленума.

Намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. Мазай павітала віноўнікаў урачыстай падзеі (а іх, членаў СК БССР, ужо 83), уручыла нагрудныя знакі народнага артыста Беларускай ССР Г. Вагнеру і заслужанага дзеяча мастацтваў рэспублікі В. Іванову, Ганаровыя граматы і Граматы Вярхоўнага Савета БССР узнагароджаным членам саюза. Потым былі віншаванні і граматы ад Саюза пісьменнікаў Беларусі, ад воінаў, ад Міністэрства культуры БССР, ад ЦК ЛКСМБ. З асаблівай пашанай гучала сярод узнагароджаных імя першага старшыні беларускага кампазітарскага саюза — А. Багатырова. Дарэчы, тады, у 38-м, калі ён узначаліў новую творчую супольнасць, Анатолю Васільевічу было толькі 25 гадоў...

Да партрэта нашай музыкі

З ПЛЕНУМА ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА КАМПАЗІТАРАЎ БССР

ПРА ГІСТОРЫЮ— СУМЛЕННА...

Добрым знакам перамен сталася на пленуме выступленне старшыні праўлення СК БССР І. Лучанка: такі нязвыклы для трыбуны кампазітарскіх форумаў быў ягоны даклад — без юбілейных рапартаў і дзяжурных рэверансаў, па-сучаснаму лаканічны і строгі ў ацэнках.

50 гадоў... За гэтыя гады жыццё саюза, гаварыў І. Лучанок, было крэўна звязана з жыццём краіны — з яе дасягненнямі, цяжкасцямі і нягодамі. І пра гэтую праўду жыцця мы павінны памятаць сёння і гаварыць без прыхарошванняў.

Цяпер не час для парадаў. Павядзём размову ў рабочым кірунку. Тым больш, што ў рамках пленума адбылася навукова-тэарэтычная канферэнцыя па пытаннях гісторыі і тэорыі беларускай музыкі і распачалася вострая гаворка музыказнаўцаў наконт разнастайных дыскусійных пытанняў музычнага жыцця Беларусі.

Далей дакладчык падкрэсліў, што ўжо даўно прызнана памылкаю пачынаць летазлічэнне беларускай прафесійнай музычнай культуры з паслякастрычніцкага часу. Хаця на працягу стагоддзяў беларусы былі пазбаўлены ўласнай дзяржаўнасці, нельга маляваць усе гэтыя стагоддзі толькі чорнай фарбай. Нацыянальная самасвядомасць прабівалася праз груз напластаванняў, убірала ў сябе элементы культуры і побыту іншых народаў. Таму вытокі беларускай музыкі трэба, гаварылася ў дакладзе, шукаць як ва ўсходнеславянскіх народнапесенных традыцыях, так і ў сувязі з фальклорам, з царкоўнай і свецкай прафесійнай музыкай Польшчы, Літвы.

Асабліва інтэнсіўным зрабілася музычнае жыццё на Беларусі з 30-х гадоў мінулага стагоддзя. Прычым гэтае ажыўленне было звязана не толькі з імёнамі вядомых польскіх кампазітараў М. Агінскага, Ф. Міладоўскага, С. Манюшкі, якія жылі і працавалі на Беларусі, але і са спробамі фарміравання свайго, беларускага нацыянальнага стылю. Сярод першых беларускіх аўтараў — К. Кржыжаноўскі, М. Ельскі, І. Глінскі. П. Карафа-Корбут, Ф. Лапата, Я. Ёдка, Ю. Шадурскі, М. Грушвіцкі, Л. Скрабецкі.

«Пад намі» — гіганцкі культурны пласт. Гэта не толькі наш фальклор, але і культура беларускіх гарадоў, музыка школ, кляштараў, тэатраў, паэтычных і акцёрскіх гурткоў. Усё гэта — наша багацце. І хаця ўсе гэтыя звесткі ёсць у энцыклапедычных выданнях, яшчэ распаўсюджана формула тыпу «толькі ў савецкі час упершыню...» Бясспрэчна, прадаўжаў І. Лучанок, савецкі перыяд займае зусім асаблівае месца ў гісторыі беларускай музыкі. Ды, не змяншаючы культурныя дасягненні савецкай эпохі, нельга забывацца і пра тых музыкантаў, што рыхтавалі для гэтага глебу. Інакш мы збяднім уяўленне пра нашу культуру, што зусім не спрыяе ўзнікненню пачуцця нацыянальнай гордасці за сваё мастацтва. Цяпер мы ўсе, здаецца, пачалі гэта ўсвядамляць. Але далёка яшчэ не ў поўнай меры.

Дакладчык адзначыў цяжкасці, якімі быў азмрочаны шлях развіцця беларускага мастацтва ў першыя паслякастрычніцкія гады і якія аб'ектыўна адсунулі пытанні фарміравання нацыянальнай кампазітарскай школы на другі план. І ўсё ж у 20-я гады пераемнасць у развіцці культуры захоўвалася. Невыпадкова беларуская музыка апынулася ў рэчышчы агульнасавецкіх тэндэнцый, якія шмат у чым перагукаліся са стылёвымі пошукамі музыкі XX стагоддзя ў цэлым: хай у мініяцюры, але тая ж стракатасць плыняў, тое ж імкненне да навізны; хай нясмелыя, не зусім прафесійныя, але спробы рэалізацыі самых смелых задум.

Віншаванні ад літаратараў. Сакратар праўлення СП БССР В. ЗУЕНАК і старшыня праўлення СК БССР І. ЛУЧАНОК.

Згадаў І. Лучанок і энтузіястаў беларускай музыкі 20-х гадоў. Прынамсі, у 1922 г. М. Чуркіным была напісана опера «Вызваленне працы». На жаль, мы не можам дакладна меркаваць пра яе музычны матэрыял (партытура і клавір былі страчаны ў Вялікую Айчынную вайну), але мы можам належным чынам ацаніць незвычайнасць задумы кампазітара. Па-новаму, параўнальна з XIX стагоддзем, трактавана ў оперы сюжэтная лінія, рэалізм спалучаецца з плакатнасцю, жывыя персанажы — з сімвалічнай вобразнасцю. Сярод дзейных асоб — рабочыя, рэвалюцыянеры, фабрыкант, прыстаў, поп, а побач — сімвалы Працы, Волі, Інтэрнацыяналу. У 1927 г. з'явіўся твор зусім адметны — бытавая музычная камедыя М. Аладава «Тарас на Парнасе». У сімфанічнай творчасці гэтага перыяду таксама відаць разнастайнасць кірункаў.

30-я гады да нядаўняга часу ацэньваліся нашай навукай як цалкам прагрэсіўны этап савецкай культуры, не пазбаўлены, аднак, пэўных стылёвых хібаў, якія тлумачыліся недахопамі вопыту маладых кампазітарскіх школ. Цяпер, ва ўмовах дэмакратызацыі грамадства, падкрэсліў І. Лучанок, мы ўжо не можам ацэньваць гэты этап адназначна.

У 1932 г. пасля пастановы ЦК ВКП(б) «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый» была створана аўтаномная секцыя кампазітараў пры Саюзе пісьменнікаў рэспублікі. Пазней секцыя аддзялілася ад пісьменніцкай арганізацыі і ператварылася ў беларускае аддзяленне Саюза савецкіх кампазітараў. Нарэшце, з 1938 г. мы, працягваў дакладчык, набылі назву «Саюз кампазітараў БССР».

Утварэнне Саюза кампазітараў мела ў цэлым па краіне, бясспрэчна, прагрэсіўнае значэнне: з'явілася арганізацыя, якая згуртавала раз'яднаныя кампазітарскія і музыказнаўчыя сілы. Аднак у той жа час былі ліквідаваныя шматлікія, гаворачы сучаснаю моваю, «нефармальныя» аб'яднанні музыкантаў, якія пры ўсёй іх неадназначнасці надавалі савецкаму мастацтву вялікую разнастайнасць фарбаў. У нашай рэспубліцы, у адрозненне ад, скажам, Масквы і асабліва Ленінграда, гэты негатыўны момант выявіўся напачатку значна слабей. Аднак далейшае развіццё ў такім кірунку выклікала праз пару дзесяцігоддзяў стылёвы і ідэйны крызіс беларускай музыкі.

Хачу яшчэ раз падкрэсліць, гаварыў І. Лучанок, — дрэнны быў не сам Саюз кампазітараў і ідэя яго стварэння (саюз, г. зн. аб'яднанне, быў проста неабходны!) — дрэнныя былі метады, якімі праз гэты саюз ажыццяўлялася кіраўніцтва культурай і якія сёння мала ў чым змяніліся. Праз адзіны саюз, у адрозненне ад мноства дробных аб'яднанняў, было лягчэй зацвердзіць уладу бюракратычнага апарату, увесці манаполію на ісціну, ліквідаваць плюралізм мастацкіх напрамкаў.

Дакладчык выказаў меркаванне, што ў 30-я гады парушыўся натуральны ход развіцця беларускай культуры і лінія, якая вялася з глыбіні стагоддзяў, перарвалася. І калі сёння мы занепакоены стратай нацыянальнай самасвядомасці, нацыянальнай самабытнасці ў рэспубліцы, калі сёння мы б'ём трывогу наконт беларускай мовы (не толькі літаратурнай, а і музычнай), дык прычыны гэтага трэба шукаць яшчэ ў тых нашых «поспехах» саракагадовай даўнасці.

Чаму ж гэтак сталася?

К 30-м гадам, зазначыў І. Лучанок, беларуская прафесійная творчасць апынулася на этапе актыўнага фарміравання нацыянальнага стылю. Пра гэта сведчылі буйныя оперныя творы: «Міхась Падгорны» Я. Цікоцкага, «У пушчах Палесся» А. Багатырова, тэатральная і сімфанічная музыка В. Залатарова, М. Аладава і інш. Тады вывучаліся і перапрацоўваліся на нацыянальнай глебе набыткі музыкі мінулага і сучаснасці. Ды сталінская палітыка ў дачыненні да мастацтва арыентавала нацыянальныя школы на адзінадзіны ўзор. У музыцы такім эталонам зрабіліся ператвораныя ў схему (таму і збедненыя) дасягненні «Могучей кучки» ў галіне народнай драмы плюс усярэднена-акадэмічны стыль мінулага стагоддзя. Законы развіцця рускай класічнай музыкі безразважна пераносіліся на любую нацыянальную глебу. У мастацтва, як і ў эканоміку, уводзілася «планавасць», спушчаная зверху. У гэтым сэнсе дэкады нацыянальнага мастацтва, праведзеныя ў Маскве ў перадваенныя і некалькі пасляваенных гадоў, былі для рэспублік не адно толькі святам іх нацыянальных культур. Ужо сама ідэя «агляду-конкурсу» скіроўвала нацыянальныя школы на стварэнне такіх твораў, якіх ад іх чакалі. І калі сёння мы адзначаем пралікі драматургіі, моманты залішняй лірычнай сузіральнасці ў героіка-драматычных творах таго часу, дык прычына гэтага не толькі прафесійныя недапрацоўкі аўтараў, але і, галоўным чынам, неадпаведнасць кампазітарскіх індывідуальнасцяў зададзенаму «прыкладу для пераймання».

Цяжкія выпрабаванні ваенных гадоў, працягваў дакладчык, выявілі душэўную стойкасць нашых кампазітараў, іх імкненне жыць барацьбой і пакутамі свайго народа. Неад'емныя ад гісторыі Беларусі-змагаркі творы: опера «Алеся» Я. Цікоцкага і кантата «Беларускім партызанам» А. Багатырова.

Сутнасць сталінскай «культурнай» палітыкі сканцэнтравалася ў вядомай пастанове 1948 г. Беларуская кампазітарская школа зведала на сабе цяжар догмаў сацрэалізму, якія дэфармавалі таленты, знішчалі іх адметнасць. У гэтым, падкрэсліў І. Лучанок, і была адна з трагедый беларускай культуры; замест таго, каб спасцігаць і па-творчы засвойваць музычныя знаходкі XX стагоддзя, шукаць сапраўдную нацыянальную самабытнасць, мы прадаўжалі (ажно да 60-х гадоў) тыражаваць мастацтва, якое выдавалася за адзіна магчымы варыянт сацрэалізму.

Я наўмысна згушчаю фарбы і завастраю вуглы, даводзіў І. Лучанок,— бо ўжо надта доўга мы займаліся самалюбаваннем і навядзеннем бляску, што хавае ўсе супярэчнасці і праблемы.

І ўсё ж у 40—50-я гады на Беларусі было створана нямала вартага ўвагі. На канцэртных эстрадах, у сімфанічных праграмах загучалі творы Н. Сакалоўскага, П. Падкавырава, У. Алоўнікава, Ю. Семянякі. Былі створаны песні, якія глыбока запалі ў душу народа, сімфоніі, паэмы, оперы, лепшыя старонкі якіх сваёй шчырасцю, меладычным хараством узнімаліся над будзённасцю, хвалявалі і сагравалі людзей. У беларускае мастацтва ўвайшлі Л. Абеліёвіч, Я. Глебаў і Г. Вагнер — музыканты, якім было наканавана абнавіць і рушыць наперад беларускі сімфанізм.

Знамянальныя 60-я гады — першая хваля перабудовы ў краіне — пазначаны разнявольненнем творчага патэнцыялу, пільнай увагай да самых розных працэсаў у сусветнай культуры. У беларускую музыку ў гэты час прыходзіць новае пакаленне, кампазітары яркіх індывідуальнасцей: Д. Смольскі, С. Картэс. З іх тэатральнай і інструментальнай музыкай звязана актыўнае абнаўленне сродкаў выразнасці беларускай оперы, інструментальнай музыкі, раманса.

У апошнія 10-15 гадоў у наш саюз увайшла кагорта маладых музыкантаў. Сёння гэта актыўныя і разнастайныя ў творчасці кампазітарскія індывідуальнасці: А. Мдзівані, Л. Шлег, Э. Ханок, В. Бойцік, Л. Захлеўны, В. Іваноў, А. Залётнеў, Э. Зарыцкі і інш. Мы, заўважыў І. Лучанок, шукаем і новыя таленты, імкнёмся ім дапамагаць. У моладзі наша сіла, наша будучыня.

Разам з тым, нельга не згадаць, што гады застою прывялі да скажэння такіх святых паняццяў у мастацтве, як актуальнасць праблематыкі, нацыянальная своеасаблівасць. Актуальнасць часта падмянялася надзённасцю, «сиюминутностью», крытэрый сапраўднай мастацкасці пры гэтым ігнараваўся. Плынь шэрасці нярэдка не давала выйсці на эстраду творам сапраўды таленавітым. Нацыянальная адметнасць зноўку пачала цаніцца па колькасці цытат, па наяўнасці «чыста» беларускага сюжэта.

Свае складанасці і супярэчнасці былі на кожным этапе развіцця беларускай кампазітарскай школы. Паступальнасць развіцця мастацтва, нагадаў дакладчык, не ў штогадовым планаванні «прыросту ад дасягнутага», а ў бясконцым імкненні да ўсё больш высокіх ідэалаў. І беларускую савецкую музыку нельга ацэньваць ні як суцэльна ўзыходзячую па графіку сацыялістычных заваёў, ні як замкнёнае кола з чорнымі меткамі і белымі плямамі.

У дакладзе гаварылася і пра тое, што шырокі выхад на арэну грамадскага, сусветнага прызнання (да гэтага імкнецца саюз) вымагае не толькі наяўнасці высокамастацкіх твораў, але і пашырэння дзелавых і творчых кантактаў СК БССР, развіцця сістэмы музычнага выхавання, высокай агульнай культуры нацыі, тонкага спалучэння нацыянальных і інтэрнацыянальных імкненняў. Важкае слова ў гэтым працэсе павінна сказаць і наша музыказнаўства, музычная крытыка. Дзе ж яно, гэтае слова? Дзе праўда нашай гісторыі? Дзе сумленныя ацэнкі нашай музыкі? Іх мала, прызнаў прамоўца.

Ён спыніўся на актуальным пытанні суадносін нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў музыцы. Лозунг «Назад, да жалейкі, дуды і ліры», абвешчаны яшчэ на пачатку стагоддзя, час ад часу зноў выдаецца за адзіную формулу нацыянальнага ў мастацтве. Нацыянальныя традыцыі ў нас час-

цяком успрымаюцца толькі як народнапсеенныя фальклорныя. А трэба ж у сферу нацыянальнага на роўных правах, даводзіў І. Лучанок, уключыць і прафесійную беларускую музыку мінулага. Мы ўсё ніяк не можам пазбавіцца шарахання ў крайнасці, прынцыпу «адзінай мадэлі» ў мастацтве. Ды мастацтва тым і адрозніваецца ад навукі і тэхнікі, што ў ім не павінна быць месца аднолькавасці, што ягоная годнасць — не ў захаванні «правілаў», а, хутчэй, у выключэннях з іх. Таму, разважаў дакладчык, досыць умоўны і такі агульнапрыняты тэзіс: мастацтва мае быць нацыянальнае па форме, інтэрнацыянальнае па змесце і агульначалавечае па духу. Не можа кожны твор і кожная творчая індывідуальнасць схіляцца да нацыянальнага, інтэрнацыянальнага і агульначалавечага ў роўнай меры! Ёсць кампазітары, якім бліжэй нацыянальная стыхія, іншыя паўней выяўляюць сябе ў агульначалавечай тэматыцы. У мастацтве павінна быць месца і для таго, і для другога. Галоўным крытэрыем ацэнкі павінен зрабіцца **талент.**

Затым І. Лучанок спыніўся на праблемах, якія ўзнікаюць галоўным чынам праз тое, што ў сферы культуры пануе славуты рэшткавы прынцып планавання. «Плённы ўплыў» гэтага прынцыпу адчувальны ў катастрафічна нізкім узроўні агульнай музычнай адукацыі — ці не таму сімфанічныя і камерныя канцэрты праходзяць у напаўпустых залах, ці не таму кіраўнікі розных рангаў вельмі і вельмі рэдка наведваюцца ў філармонію? Адчувальны ён і ў справе прапаганды музычнага мастацтва. Прынамсі, у дакладзе прагучала крытыка на адрас Міністэрства фінансаў БССР, якое тармозіць стварэнне ў рэспубліцы аддзялення «Цэнтрмузінформа» — арганізацыі, якая сур'ёзна і актыўна займалася б прапагандай беларускага музычнага мастацтва ў краіне і за мяжой.

У ліку праблем — і адносіны музычных тэатраў да творчасці беларускіх кампазітараў. З трывогай і абурэннем гаварыў пра гэта І. Лучанок. У 1980 г. опера Д. Смольскага «Сівая легенда» (паводле У. Караткевіча) была адзначана Дзяржаўнай прэміяй БССР і... неўзабаве яе здымаюць з рэпертуару. Парадокс?! Опера Ю. Семянякі «Новая зямля» (паводле Я. Коласа) таксама вельмі нядоўга пратрымалася на сцэне ДАВТа. Кіраўніцтва рэспублікі робіць захады для развіцця мовы і культуры беларусаў. Але ДАВТ у той жа час здымае з рэпертуару балет Я. Глебава «Курган» (па матывах паэм Я. Купалы). Пад пагрозай зняцця балет Я. Глебава «Альпійская балада» і опера Г. Вагнера «Сцяжынаю жыцця» (абодва творы паводле прозы В. Быкава). А Дзяржаўны тэатр музычнай камедыі БССР на пачатку гэтага года зняў з рэпертуару гераічную музычную камедыю Р. Суруса «Судны час» (паводле «Трыбунала» А. Макаёнка) — спектакль, які атрымаў высокую ацэнку спецыялістаў, прызнаны адным з лепшых у рэпертуары!

Гэтыя факты І. Лучанок вызначыў як ЗЛАЧЫННУЮ БЕЗГАСПАДАРЧАСЦЬ, непавагу да нацыянальных набыткаў, элементарную абыякавасць да лёсу нацыянальнай культуры. У справе захавання яе дасягненняў пасіўную пазіцыю назіральнікаў занялі, на думку дакладчыка, кіруючыя органы культуры рэспублікі. Мы б'ём трывогу, гаварыў ён, звяртаемся да кіраўніцтва і патрабуем аднаўлення і захавання нацыянальных твораў на сцэнах музычных тэатраў. Нельга рабіць камерцыю за кошт нацыянальных опер, балетаў і аперэт, нельга пераводзіць усё на голы гасразлік. Патрабуем таксама аднаўлення ў рэпертуары найбольш удалых нацыянальных спектакляў мінулых часоў.

Не абмінуў І. Лучанок і такія застарэлыя праблемы, як пошук належнага памяшкання для Саюза кампазітараў, адкрыццё музычнага выдавецтва, якога дасюль не мае рэспубліка, стварэнне ў Беларусі неабходнай нам студыі грамзапісу.

І ўсё ж, нягледзячы на праблемы, недахопы і цяжкасці, дасягненні ў беларускіх кампазітараў ёсць — многае прызнана ў рэспубліцы, а сёе-тое і за яе межамі. Прамоўца выказаў спадзяванне, што перабудова, якая пачалася ў краіне, не толькі дапаможа нашым кампазітарам больш крытычна ацаніць сваю творчасць, але і дасць новы штуршок мастакоўскім пошукам.

ПРА НАБАЛЕЛАЕ — АДКРЫТА...

Абыякавых выступленняў пад час пленумаўскай дыскусіі не было. Але ўсё «друкануць», як газетчыкі кажуць, — не выпадае. Яно, можа, і да лепшага, бо стэнаграфічнае ўзнаўленне або проста пераказ асобных прамоў быў бы не на карысць іх шаноўным аўтарам, дый нашым чытачам. Значныя, правільныя, «навуковыя», кідкія, пры слыхавым успрыманні, выступленні часцяком абарочваюцца на паперы каструбаватымі канструкцыямі, няўцямнымі намёкамі, наборам гучных алагічных фраз і бляклых думак, нясвежымі артадаксальнымі высновамі.

Кампазітары В. ВОЙЦІК (злева) і К. ЦЕСАКОЎ гутараць з народным артыстам БССР В. РОЎДАМ (у цэнтры).

На фоне агульнай гаворкі грунтоўнасцю, цэласнасцю, яснасцю вылучылася выступленне музыказнаўцы Т. Шчарбаковай. Яна загаварыла пра тое, як абуджанае сёння пачуццё гісторыі выяўляецца ў творчасці, у музычна-грамадскім побыце. Канкрэтныя яго праявы радуюць разнастайнасцю і бянтэжаць супярэчнасцямі. Патрэба заглыбіцца ў нацыянальную гісторыю спараджае свежую оперу-фантасмагорыю У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха», баладу «Заслаўская легенда» В. Помазава, кінамузыку У. Кандрусевіча, сімфонію «Полацкія пісьмёны» А. Мдзівані. Новымі парасткамі прабіваецца ў музычнай мове знаменны распеў, кант, інтанацыі з царкоўнага ўжытку — у творах Л. Шлег, А. Бандарэнкі, У. Дамарацкага... Ды побач з гэтым — набалелыя пытанні: ці выдадзены «Полацкі сшытак»? Ці складзены каталог помнікаў нашай музычнай гісторыі? Ці выдадзены п'есы А. Абрамовіча, архівы Нясвіжа, Заслаўя? Не...

З дзесяці сімфоній М. Аладава не выдадзена ніводная, з шасці Я. Цікоцкага — адна. Выдадзены толькі тры беларускія оперы і то дзякуючы намаганням саміх аўтараў, што жывуць сёння.

Такое становішча Т. Шчарбакова растлумачыла адсутнасцю грашовых сродкаў і неабходнасцю «хадзіць на паклон» ва ўсесаюзныя выдавецтвы. Да ўсяго ўзнікла ў СК БССР асаблівая атмасфера, калі кампазітары не заклапочаныя тым, што пісалі іхнія папярэднікі, адпіхваюць папярэднікаў плечуком, не разумеючы, што пры гэткім стане спраў не можа быць культурнага асяроддзя. Пачуццё гісторыі выяўляецца тут вельмі своеасабліва: «А нас выдаюць? А мы трапілі ў спіс?» Тым часам рукапісы 20—30-х гадоў страчваюцца, і ў краіне не ведаюць, што захоўваецца ў нашых архівах. Некалі, згадала Т. Шчарбакова, бібліятэкай беларускай кампазітарскай суполкі займаўся Ю. Дрэйзін — музыкант, гісторык, чалавек, які перакладаў Гамера, які з арыгіналаў рабіў пераклады на беларускую мову заходнееўрапейскіх і рускіх класічных опер. А сёння... Сёння, калі расфарміроўвалі архіў Міністэрства культуры БССР, дзе захоўваліся кампазітарскія рукапісы, не запрасілі ніводнага музыканта, і невядома, што засталося гісторыкам беларускай музыкі для іх будучай работы.

Адсутнасць у Беларусі нотнага выдавецтва вымушае музыказнаўцаў працаваць з рукапіснай спадчынай. І адпаведных зводаў, даведкавых выданняў у нас няма. Толькі рукапісы — хісткі падмурак для аўтарытэту беларускага музыказнаўцы. Гаварыла Т. Шчарбакова і пра пачуццё гісторыі ў музыказнаўцаў. Трэба пазбавіцца ад дэфармацый навуковага мыслення. Выхаваныя паветрам культу асобы, нашы гісторыкі не развіталіся з думкай, што рухаемся мы ўвесь час да вяршыняў, што трэба адмаўляцца ад мінулага, а думку гэту яшчэ і вядомая песня падмацавала: «Живем мы весело сегодня, а завтра будет веселей».

Неабгрунтаванасць пачуцця перавагі тых, хто жыве сёння, над тымі, хто быў раней, Т. Шчарбакова даводзіла на свежым прыкладзе. У пленумаўскіх канцэртах гучалі творы Я. Цікоцкага, П. Падкавырава — творы «старыя», але ж музыка — добрая! У параўнанні з ёю відаць, чаго бракуе многім штукарскім опусам нашых сучаснікаў, — прыроднай, натуральнай музыкальнасці...

Заклапочанасць выклікае ў Т. Шчарбаковай «сіндром прафесіяналізму». У асяроддзі, дзе драбнее маральны, духоўны змест асобы чалавека, які піша музыку і даследуе яе, дзе ўзнікае дэфіцыт таленту,— робіцца падмена. Гаворка аб прафесіяналізме сталася тыповаю для нашага саюза. Няма натуральнага таленту, але ёсць добра адладжаны тэхнічны апарат — і перад намі «прафесіянал». Старая хвароба! Ну хіба прыйдзе камусьці ў галаву ўхваляць Талстога за тое, што ён «добры прафесіянал», ці казаць: «Які добры прафесіянал Чайкоўскі!» Калі забываюць пра душу чалавека, гавораць пра тэхніку. Пачуўшы **музыку**, слухаючы **музыканта** — пра тэхніку забываешся...

●

Пачуццём гістарычнай памяці было прасякнута слова В. Войціка. Хоць я і не разумею добра, што гэта за этапы, на якія можна падзяліць беларускую музыку, гаварыў кампазітар, не магу не пагадзіцца — праблем у ёй багата. Ён выказаў незадаволенасць цяперашнімі падручнікамі гісторыі беларускай музыкі, прапанаваў абагульніць усе магчымыя звесткі, у тым ліку і раскіданыя ў польскіх і літоўскіх музыказнаўчых працах, і стварыць новы падручнік.

Спачуваю руху нацыянальнага адраджэння, разважаў В. Войцік. І мяне здзіўляе, што пісьменнікі і мастакі лічаць нас ці не здраднікамі ў гэтай справе. Беларуская музыка ж заўсёды была нацыянальнаю! Прамоўца згадаў адметную творчасць В. Залатарова, Я. Цікоцкага, М. Аладава, М. Чуркіна, А. Багатырова, У. Алоўнікава, пошукі В. Помазава, Л. Шлег, У. Кур'яна, А. Рашчынскага, В. Кузняцова, глыбока нацыянальныя, але выкрасленыя з тэатральнага жыцця балеты і оперы Я. Глебава, Д. Смольскага, Ю. Семянякі. Наша зброя — музыка. І няхай даруюць пісьменнікі і мастакі, але, калі кожны зоймецца сваёй справай, гэта дасць большы плён, чым удзел у мітынгах.

Коратка расказаўшы гісторыю свайго роду (бацькі яго з Гродзеншчыны), які зведаў на сабе, што такое нацыянальная пагарда, В. Войцік падкрэсліў: я супраць нацыяналізму, ад каго б ён ні зыходзіў. Але ў нашай свядомасці яшчэ жывы сталінізм, не заўсёды можам мы гаварыць адкрыта; горыч выклікаюць недавер і падазронасць у адносінах кіраўніцтва і грамадскіх аб'яднанняў. Чаго баяцца нашым кіраўнікам? — прадаўжаў ён. І, адказваючы на зададзенае самому сабе пытанне: «Чаго я чакаю ад перабудовы?»— сказаў: таго, што яна кожнаму з нас дапаможа, гаворачы словамі класіка, «па кроплі выцісну́ць з сябе раба».

●

Розныя пытанні закраналі ўдзельнікі дыскусіі: груваcтная забюракрачаная структура кампазітарскага саюза; нездавальняючая падрыхтоўка маладога папаўнення для беларускай эстрады; кампазітарскі доўг перад выканаўцамі; этыка ўзаемаадносін паміж членамі саюза... Выступалі кампазітары Г. Вагнер, А. Елісеенкаў, П. Альхімовіч, Э. Ханок, Л. Шлег, дырыжор М. Фінберг, крытык А. Ладыгіна, музыказнавец Г. Глушчанка, а таксама госці з Масквы і Ташкента. Уражаннямі аб пленуме і меркаваннямі пра далейшае развіццё беларускага музычнага мастацтва падзяліўся намеснік міністра культуры БССР У. Рылатка.

ПРА БУДУЧАЕ — З НАДЗЕЯЙ

Можна, у залежнасці ад уласных эстэтычных уяўленняў, густу, па-рознаму ставіцца да тых ці іншых твораў з пленумаўскіх праграм. Не будзем зараз пра гэта. Што ёсць — тое і маем, а што маем — тое і адлюстроўвае праўдзівы партрэт беларускай музыкі. Люстраны ж адбітак — рэч упартая, гэта нават не фота: ніводнае рысачкі з яго не сцерці. Шчырыя старонкі новай, 8-й сімфоніі Ф. Пыталева, прысвечанай ахвярам сталінскіх рэпрэсій, рамансавая лірыка Р. Пукста, зіхоткі мажор Сімфаньеты М. Чуркіна, квартэты К. Цесакова... Што тут пералічваць — з многіх рысаў складаецца аблічча беларускай музыкі. А час дадае і дадае штрыхі да яе партрэта. З надзеяй прыглядаешся да іх: можа, нясуць яны новую адметнасць?

Нечаканая і арганічная повязь «старога» і «новага» ўзнікала ў праграмах Акадэмічнага народнага аркестра БССР (дырыжоры М. Казінец, С. Саналоў), Хору Белтэлерадыё (кіраўнік В. Роўда), Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі (намаганнямі яго кіраўніка М. Фінберга ў эстрадным канцэрце побач з песнямі маладзейшых аўтараў загучалі мелодыі Н. Сакалоўскага, А. Багатырова, У. Алоўнікава, Ю. Семянякі, І. Любана, Г. Вагнера, Я. Глебава, Д. Смольскага).

Некалькі свежых штрыхоў — віяланчэльная балада Г. Гарэлавай, народна-аркестравыя п'есы В. Кузняцова і А. Рашчынскага, вакальныя цыклы А. Елісеенкава на вершы М. Цвятаевай, камерная музыка У. Кур'яна, С. Бельцюкова...

Адзін канцэрт даў магчымасць крыху зазірнуць і ў заўтра: выконваліся вучэбныя опусы студэнтаў кансерваторыі, якія займаюцца ў А. Багатырова, Я. Глебава, Д. Смольскага, і навучэнак Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК (выкладчык П. Альхімовіч). Большасць опусаў мела строга акрэслены жанр і не вызначалася пэўнай мастацкай праграмай: квартэт, саната. Ды вось трэцякурснік М. Стома паказвае «Повязі» для дзвюх флейт (прысвячаецца Зянону Пазняку), студэнтка II курса Л. Сімаковіч — самабытны твор для флейты, голасу і скрыпкі, які назвала «З белага крыла», а жанр, нават з дапамогай музыказнаўцаў, так і не вызначыла.

Ды хіба сутнасць у жанры? Гучалі арыгінальныя (самастойна «з голасу знятыя») беларускія песні — ад «Купалінкі» да унікальнага плачу, выкананыя ў адпаведнай манеры, пранікнёна і з артыстызмам, самою аўтаркай. Спляталіся з папеўкамі флейты. Скрыжоўваліся ў дыялогу са скрыпкай. Не цыкл, не сюіта — драматургічная задума больш цэласная і нават з элементамі тэатралізацыі. Спакваля раскрываўся самабытны і трагічны вобраз (сялянская доля? народная душа? жаночы лёс?..). Узніклі раптам асацыяцыі з вобразамі Купалавых паэм, і падумалася, што можна і твор Л. Сімаковіч назваць лірыка - драматычнай паэмай.

Чаму сапраўднага эстэтычнага пачуцця не выклікалі творы іншых пачаткоўцаў? Відаць, не таму, што яны «заакадэмізаваліся» ці ў іх бракуе фантазіі. Справа, мусіць, у жыццёвым і душэўным вопыце, якога яшчэ нестае «маладзёнам» у адрозненне ад М. Стомы і Л. Сімаковіч, людзей самастойных, сталых.

Справы творчыя... Кампазітар Л. МУРАШКА і народны артыст БССР Г. ВАГНЕР.

Фота Ул. КРУКА.

Музычныя прагнозы — занятак марны. Але наўрад ці хто будзе адмаўляць, што абос гэтыя кампазітары прыходзяць у мастацтва са сваёй пазіцыяй, са сваім светапоглядам і характарам. Значыць, ёсць надзея і на большае.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Паэзія

Таіса БОНДАР

З БОЛЕМ, З НАДЗЕЯЙ...

●

Суцешуся старым, старым, як час:
Яшчэ не пройдзен шлях, яшчэ не вечар...
І горка, роспачна ўздыхне ў адказ
Змрок, ад якога зябнуць, стынуць
плечы.

Геройства спрэчак, звады, мітусня,
Штодзённая, з нагоды й без нагоды, —
Няма адхлання, цішыні і ў снах:
Гучыць, гарчыць у кожным з іх нязгода.

Нязгода з часам: за каго ён, час,
Калі з такою злосцю тушыць мары?
Калі палюе на любога з нас,
Паспелага для славы і для кары?

Бізун і пернік... Ганьба і хлусня...
Усё як некалі — як толькі ўчора!
Няма адхлання, цішыні і ў снах:
Не знае гора — хто не чуе гора.

Не чуе з-за хлусні папер і слоў,
Якая студзіць лбы і нішчыць душы,
Бы ўжо няма ні песень, ні буслоў,
У памяці гадоў бяссіла-скрушных.

Бы ўжо ніхто не помніць крыкаў, слёз,
Крывавых струп'яў на грудзях пагоркаў,
Хоць што ні згадка — чыйсьці горкі лёс,
Хоць што ні лёс — патушаная зорка.

Суцешуся старым, старым, як час:
Яшчэ пасвеціць хоць крыху надзея...
І горка, роспачна ўздыхне ў адказ
Змрок, ад якога сэрца ледзянее.

●

Зграе на кастрах
Аслеплых вокнаў вечар,
Перш чым задзьме іх страх
Азызлаю цямрэчай.

Цямрэчай забыцця:
Навошта сытым памяць?
Чарговы дзень жыцця
У гонар Часу паляць.

А хто, тым больш — за што,
Няма чаго пытацца:
Не памінальны ж стол
Сабраў нас пасля працы.

Бяспамяцтва і страх
Балююць з нашай згоды.
І што ўжо згадваць шлях,
Пакутны лёс народа?

Свой стол, сваё акно,
Свой вечар — у любога...
Пагасне? Усё адно
Віна ўпадзе на Бога.

І мы... Мы — не рабы,
Як моўлена аднойчы:
Не затрашчаць ілбы
Ад гузакоў прарочых.

Што страх? Ён звыклы, страх.
Ён спадчынны. Спрадвечны.
І на яго кастрах
Зграе дзень штовечар.

●

Дарога. Суд над марай. Каліноўскі...
Спрабую дагукацца ў ноч: — Кас-ту-усь!
І змрок, цяжкі ад слёз і кропель воску,
Яшчэ шчыльней ухутвае бярозку,
Што вырасла са сноў пра Беларусь.

Збыліся сны. А кліч у змроку тоне,
Губляецца ў бярозавым лісці.
Я помню брата. І ніяк не ўспомню
Вачэй яго, цяпла яго далоні,
Усмешкі, слоў... Бліжэй не падысці!

Бліжэй не пусцяць. І мяне не пусцяць:
Сцяна гадоў — надзейная сцяна.
І мала ўмець сабе або камусьці
Давесці, што рака — не толькі вусце,
Што смерць за песню — красная цана.

Здаўна ў раку сцякаюцца крыніцы,
І нож крамсае хлебны каравай,
І песня гіне ў бліскаў навальніцы...
Збыліся сны. А што нам сёння сніцца?
Хто спраўдзіць нашы сны пра родны
край?

●

Шальмуем тых, хто гнаў на Калыму
Галодных нас на смерць, на выміранне,
Хто мучыў нас і здзекаваўся з мук,
Хто дзень і ноч расстрэльваў нас
старанна.

Дасюль не ціхнуць тыя стрэлы ў снах,
А з нашай жа, з маўклівай нашай згоды
Так разбуяўся, так разросся страх,
Што грамадой завёмся — не народам.

Ды не завёмся — сталі грамадой,
Прыняўшы абяцанкі за абновы...
Народ не зжыўся б з ганьбаю, з бядой—
Не адцураўся б спадчыннае мовы.

Народ бы не склінаў сваіх сыноў
За тое, што яны збудзілі мёртвых
І хочуць на абломках валуноў
Пазначыць лёс іх, шлях іх, часам сцёрты.

Сябе ж склінаем, а не іх, дзяцей,
Ахвяраў нашага неразумення...
Каго спытаць, калі, калі ўзрасце
У душах нашых прага ачышчэння?

Калі мы ўведаем, што мы — народ,
І не бяспамятны, і не бязродны?
Шальмуем тых, хто з нашых жыў нягод,
А самі множым гэтыя нягоды.

●

З болем, з надзеяй гукаю
Новаму, блізкаму дню:
— Не зачапі небакраем,
Хмаркай — гняздоўі агню!

Выбухнуць — хто разбярэцца,
Што і навошта паліць?
Колькі між нас пагарэльцаў!
Здумаеш — сэрца смыліць.

Кожнай навале — прастора,
Кожнай маланцы — жытло...
Столькі насеяна гора,
Ўзыдзе — заслоніць святло.

Што ж яго — сеяць штовесну,
Поле паліўшы агнём?
Што ж яго — выспеліць песняй,
Каб накарміць груганнё?

Не, хоць слабая надзея —
Не саступае бядзе,
Дый небакрай ужо рдзее
Там, дзе займаецца дзень.

З болем, з надзеяй гукаю
Гэтаму дню праз гады:
— Дай расквітнець майму краю,
Марам яго маладым!

БЫЦЬ ЛІТАРАТУРНАМУ САДУ

Выступленне пісьменнікаў і бардаў у мінулы аўторак ля помніка Максіму Горкаму ў Мінску было, можна сказаць, звычайнае. Свае творы чыталі А. Мікалайчанка і Я. Хвалей, песні выконвалі М. Кулінковіч і В. Шцеўскі. І ўсё ж сустрэча гэтая была не зусім звычайная. Яна паклала пачатак адной добрай справе. Міністэрства культуры БССР і дырэкцыя парку культуры і адпачынку імя М. Горкага выступілі з ініцыятывай стварэння ў згаданым парку Літаратурнага саду. Думку гэтую падтрымала Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР, дапамагло правесці згаданую сустрэчу.

У далейшым мяркуецца ладзіць розныя мерапрыемствы па прапагандзе беларускай і братніх літаратур— па прыкладу Масквы і Ленінграда. У парку стануць пастаяннымі выступленні пісьменнікаў ля помніка М. Горкаму, тут будзе створана літаратурнае кафэ, у якім пісьменнікі сустрэнуцца са сваімі чытачамі, дзе пройдуць літаратурныя дыспуты, прэм'еры новых кніг.

У перспектыве—узвядзенне на месцы, дзе стаяў дом Якуба Коласа, макета будынка. Мяркуецца паставіць тут і спецыяльны мемарыяльны знак.

НАШ КАР.

КАНФЕРЭНЦЫЯ Ў РУНДАЛЕ

Восень—традыцыйная пара навуковых канферэнцый і сустрэч, значэнне якіх часам выходзіць за межы падвядзення вынікаў штогадовай працы. Такой важнай падзеяй у культурным жыцці прыбалтыйскага рэгіёна—Эстоніі, Латвіі, Літвы, Беларусі — стала канферэнцыя, прысвечаная выстаўцы «Партрэт XVII ст. у Латвіі», што праходзіла з 13 па 15 кастрычніка ў Рундальскім палацы-музеі непадалёку ад Рыгі. На сустрэчу ў славутым палацы, пабудаваным Б. Растрэлі, сабраліся навукоўцы з Рыгі, Тарту, Мінска, Вільнюса, Каўнаса і Масквы, якія займаюцца вывучэннем партрэта ў выяўленчым і прыкладным мастацтве. Кола тэм, што былі ўзняты ў дакладах і дыскусіях, выйшла за рамкі пытання аб гісторыі партрэтнага жанру ў мастацтве Латвіі—абмяркоўваліся праблемы агульнага і спецыфічнага ў культурах прыбалтыйскага рэгіёна, характару праяўлення ў нацыянальных формах «вялікіх стыляў» еўрапейскага мастацтва і ролі ў гэтым замежных культурных цэнтраў. Паведамленні, прысвечаныя канкрэтным групам помнікаў, перамяжаліся дакладамі па агульных пытаннях філасофска-эстэтычнай праблематыкі.

Асноўны матэрыял, сабраны ў працэсе дзесяцігадовай працы па падрыхтоўцы выстаўкі, быў выкладзены яе ініцыятарам і арганізатарам Е. Ланцмане і дапоўнены экскурсам у тэму «марнасці жыцця» ў партрэце (Э. Гросмане, Рыга) і паведамленнем аб адлюстраванні чалавека на латышскіх кафлях (І. Осе, Рыга). Літоўскія навукоўцы М. Матушанайтэ (Каўнас), А. Бякшта і Гасюнас (Вільнюс) прадставілі ўвазе калег даклады аб партрэце ў скульптуры, графіцы і цікавыя дадзеныя рэстаўрацыі партрэтнага жывапісу XVII ст., нечаканы матэрыял «дароў караблекрушэнняў»— з гісторыі драўлянай карабельнай скульптуры—разглядаўся ў паведамленні Н. Райд (Тарту). Паралелі ў мастацтве суседніх народаў дапамаглі высвятліць даклады аб беларускім скульптурным надмагіллі і жывапісным партрэце, зробленыя супрацоўнікам Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР А. Ярашэвічам і аспірантам гэтага ж інстытута А. Хадыкам.

Дыскусія на канферэнцыі была выведзена ў сферу філасофскага асэнсавання праблематыкі дакладамі, прысвечанымі пытанням спецыфікі партрэта (Э. Клявінш, Рыга), уяўленням аб душы і целе ў заходняй культуры (А. Рубеніс, Рыга), фарміраванню новага вобраза чалавека ў пострэнесанснай культуры замежных славянскіх краін на прыкладзе двара Рудольфа Другога ў Празе (Л. Танаева, Масква). Своеасаблівым падвядзеннем вынікаў канферэнцыі і заклікам да пастаноўкі шырокіх мастацтвазнаўчых праблем прагучаў вялікі даклад «Аблічча чалавека ў XVII ст. як стылявая форма» дырэктара музея ў Рундале І. Ланцманіса. Рэфератыўны зборнік паведамленняў, зробленых на канферэнцыі, выйдзе ў свет у наступным годзе.

Удзельнікі сустрэчы атрымалі магчымасць пазнаёміцца са шматграннай працай супрацоўнікаў музея, вядучага цэнтра вывучэння латышскага мастацтва, дзе ажыццяўляецца збор, каталагізацыя і рэстаўрацыя твораў жывапісу, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладных рамёстваў рэспублікі, абмяняцца вопытам, наладзіць узаемныя навуковыя сувязі.

Ю. ХАДЫКА.

АРЧЫБАЛ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

На сярэдзіну паляны мядзведзь не пайшоў. Выскачыўшы з травы, ён спыніўся, як спатыкнуўшыся, пакруціў галавой у бакі — нюхаў паветра. Вецер хоць быў ад яго, але круціў, і мядзведзь мог пачуць пах жалеза — ствалоў ад ружжаў — і мог здагадацца, што яго чакае на выкашанай паляне. Прабегшы яшчэ якія тры дробныя крокі палянай, ён пачаў падымацца на заднія лапы. Прыемна было глядзець, як ён ціха і плаўна, што ўсё роўна пад музыку, адгінаецца ад зямлі, павярнуўшы галаву якраз у той бок, дзе быў Госць; як ён паволі пачаў разводзіць у бакі лапы, агаляючы грудзі, на якіх шырокім клінам быў відаць прыродны белы гальштук... Выпрастаўшыся, выцягнуўся ў струнку і стаяў — высокі, буры, стройны, замёр на міг, быў як вычасаны з вялікага каменя, які нялёгка знайсці. Замёр, застыў, падставіўшы белыя — гальштукам — грудзі адразу пад два жаканы Замежнага Госця, толькі кралася пад вільготным ранішнім ветрам яго цёмна-бурая поўсць: на галаве і на грудзях. Пасля, ступіўшы ўперад на паляну, аддаў адной лапай салют, вітаючы, як у цырку з арэны, Гаспадара і Замежнага Госця, і пайшоў, пружынячы на задніх лапах, не на Госця, як перш, а па крузе па паляне, махаючы лапамі — прыхінаў адну да грудзей — да белага гальштука, другую адкідваў набок навотліж, ківаючыся ў такт сваёй пружыністай хадзе — пайшоў у танец.

І калі ён на жоўта-зялёнай скошанай паляне пусціўся ўпрысядкі, Замежны Госць, падняўшы высака ўгару над галавой ружжо, кінуў яго вобземлю — яно глуха чмякнулася ў вільготны мох, — моцна і выразна плюнуў пад ногі, загаварыў, відаць, вылаяўся па-свойму, завярнуўся і пайшоў адзін у глыбіню яловага лесу, не глянуўшы нават на яго, Гаспадара...

У неба адразу ўзляцелі дзве чырвоныя ракеты...

Гаспадар ведаў, што на паляне быў стары цыркавы мядзведзь з манежа — ад Гаспадара гэта пабаяліся схаваць, — што круглая паляна здалася мядзведзю арэнай...

Не ведаў гэтага раней толькі Госць.

Замежны Госць быў разумны і быў вялікі дыпламат. Ні ў машыне, у якой ён вяртаўся ў горад разам з Гаспадаром, ні за сталом у палудзень ён не сказаў пра мядзведзя ні слова.

Не сказаў пра гэта і назаўтра на аэрадроме перад адлётам; нават выгляду не падаў, што было нешта такое...

Гаспадар таксама быў разумны і быў не горшы дыпламат. І ён не сказаў пра гэта ні слова: у вялікіх кіраўнікоў быў больш важны, дзяржаўны клопат. Толькі ў іх вачах увесь час гарэлі хітрыя агеньчыкі, нават на аэрадроме пры расстанні.

На аэрадроме яны моцна абняліся і пацалаваліся, як і пры сустрэчы.

А Арчыбала ў той жа дзень салдаты даставілі ў той жа машыне, запёршы ў тую ж клетку, назад у горад, у цырк ля ракі — у канюшню. Туды — адкуль і ўзялі. Салдаты — народ з дысцыплінай.

Назад у кузаве з імі ехаў і дагляддчык Дзімыч...

4

Апошнія два гады Арчыбал жыў у запаведніку, вялікім, на сотні гектараў лесу і балота. У лес на волю яго не пусцілі — «непрыстасаваны», хутка загіне.

Ён жыў у клетцы каля старожкі.

Мядзведзі, як і людзі, любяць курыць і любяць піць.

Рабочыя леспрамгаса, прыходзячы ў запаведнік у магазін, давалі Арчыбалу спачатку акуркі — ён жваў і папяросы, і махорку, — пасля хлеб, абліты вінам. Арчыбал хутка прывык да «чарніла» і пасля, калі рабочыя не давалі яму ў лапы бутэльку, ён ламаў клетку, праціўна скрыгаў зубамі, аж кроў ішла з рота, і роў немым голасам на ўвесь лес.

Рабочыя занадта часта давалі яму «чарніла», і ён піў яго з бутэлькі з рыльца, як і яны.

Праз два гады ён «схапіў» цыроз печані і «пасадзіў» сэрца, як гаварылі рабочыя.

Памёр ён на трэці год, раніцай у глухую восень.

Додніцай прайшоў снег і ляжаў белай рыхлай яшчэ паласой каля жалезнай рашоткі — у яго перад самым носам.

З рота ў Арчыбала пайшла гарачая, як вар, кроў — пырснула за металічную рашотку на волю, — ён убачыў ля сябе толькі чорна-чырвоны краёк шырокай белай лясной паляны.

Падумаў яшчэ, што зямля, засыпаная снегам, пахла мядзведзіцай...

P. S. Дакументальны кінафільм пра двух паляўнічых і Арчыбала загадалі змыць.

З паэтычнай пошты

Вячаслаў ШНУРКЕВІЧ

Курапаты

Маналог ахвяры

Уварваліся ноччу, нібыта
злыдзеі,
Забралі мяне ад сям'і і ад хаты,
Сказалі, згасіўшы мне ў сэрцы
надзеі,
Нібыта я — вораг народа
закляты.

Я — вораг? Ды не, я —
часцінка народа,
Сялянскага роду я. Сейбіт,
араты,
Зямлю я араў, засяваў год за
годам,
За гэта ж, здаецца, не садзяць
за краты.

А ў камеры млосна і змрочна,
і мокра.
І лаецца злосна наглядчык
цыбаты,
І я для яго ўжо — замежная
контра.
Ды ў чым, мае людцы, я ў чым
вінаваты?

А следчы крычыць, як не лопне
ад злосці,
І шчэрыцца воўкам халуй
звераваты.
Нявечылі цела і трушчылі
косці,
Бы ў дошку, цвікі заганялі мне
ў пяты.

Здаецца, падпісваў якіясь
паперы,
Бо быў сам не свой, дзікім
болем працяты.
І толькі, калі ўжо выходзіў за
дзверы,
Пачуў: У расход! І мацюк
зухаваты.

Вязуць. Супынілася ў лесе
машына,
Выходзім. Паскручваны рукі
шпагатам.
— Ну, контра, свае атрымай
«два аршыны»,
І пекла, і рай тут для вас —
Курапаты.

І вось пачалося... Не бачылі б
вочы.
Зірніце, якія ж тут гінуць
рабяты, —
Студэнт і ваенны, паэт
і рабочы...
Ды што ж вытвараеце вы,
супастаты?

Ды, пэўна, падушныя маюць
заробкі,
Ну вось і шчыруюць,
спяшаюцца каты,
Стаўляюць па жыццях
свінцовыя кропкі.
Бязлітасны кат і да роднага
таты.

Якім жа душа чалавечая
коштам?..
Ды стрэл каля вуха, нібыта з
гарматы,
І толькі апошняя думка: —
завошта?..
І цела маё прынялі Курапаты.

Завошта? — Нямыя, крычым
мы з магілы,
Што, можа, ўжо край наш
настолькі багаты,
Няма дзе прыкласці нам веды
і сілы?
Работы ж, работы тут край
непачаты!

Завошта? Навошта? — Адказ
дайце, людзі,
Няўжо не патрэбны Айчыне
салдаты,
Згушчаюцца хмары, вайна хутка
будзе,
А колькі ж палкоў узялі
Курапаты?

А нас не ў магілы — а нас бы
ў акопы,
А ў дужыя рукі — вінтоўкі,
гранаты.
А мо ўбераглі б мы Смаленск
ад захопу.
Мо значна б раней наступіў
сорак пяты.

Мы ж марна спрахнелі,
тэрору ахвяры,
Дык хай жа навекі той будзе
пракляты,
Хто знішчыў і нашыя жыцці,
і мары,
Хто вызначыў лёс нам такі —
Курапаты.

Дзесь кат у пашане свой век
дажывае,
Але мы не просім ніякай
адплаты,
Адно б толькі ведаць, што
праўда — жывая,
І ўжо не паўторацца больш
Курапаты.

О, як мы гісторыю кепска
вучылі,
Што ведаем мы пра ахвяры і
страты,
Ды мы ж і Хатыні не ўсе
падлічылі,
Калі ж мы падлічым усе
Курапаты?

г. Маладзечна.

Юрый ШКРАБІНЕЦ

Пам'яті незлічених жертв, які в часи сталінських репресій 1937—1941 років були розстріляні й поховані поблизу Курапат у Білорусії.

О Курапати, Курапати!..

У мене в головах —
Карпати,
А біля ніг шумує Тиса.
Мене укрило листя з тиса,
Та я не сплю — не можу
спати:
Перед очима — Курапати.

Перед очима — кладовище...
У братні ями браття й
сестри
Лягають ницьма, як реєстри
Катівських куль... А вітер
свище,
Жене плакуче хмаровище...

Сюди, в Карпати, він
приносить
Бездомний крик
бездомовинних:
«За що? Завіщо нас,
невинних?»
Та марно просить чи
голосить,
Бо куля — раз і скаже:
«Досить!»

Болить мені той крик
безсилий,
Болять блакитноокі й русі
Синове й доні Білорусі.
Дивлюсь — і все ще, ніби
схили,
Живцем ворушаться могили!

О пам'яте, не будь рабою
О, стрепеніться, браття й
сестри!
Ударте, траурні оркестри,
Укрийте вічною ганьбою
Ганебних рицарів розбою!..

Отут би, плем'я світлоброве,
Звести нагроб'я мармурове
І в тихочасся вечорове
Схилити чола й прапорове,
Неначе віття яворове!..

Не сплю. Не сплю. Не можу
спати,
Хоч біля ніг шумує Тиса,
Мене укрило листя з тиса,
Хоча у головах Карпати...
Перед очима — Курапати.

О Курапати, Курапати,
Хіба вас можна закопати,
В сипких пісках позасипати?!
Повірте: чують вас Карпати,
І чуэ світ—не може спати.

О Курапати, Курапати!..

м. Ужгород. 8 жовтня 1988 р.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Каласавіны-88

106-ю гадавіну з дня нараджэння Якуба Коласа адзначыла Беларусь. Каласавіны прайшлі ў Слуцкім, Пухавіцкім, Нясвіжскім раёнах, і, вядома ж, у родным куце песняра. У Мікалаеўшчыне Стаўбцоўскага раёна. «Акінчыцы» праведзена свята вуліцы. Госці з Мінска наведалі хату, дзе нарадзіўся паэт; Смольню, дзе ўпершыню сустрэліся Якуб Колас і Янка Купала; усклалі кветкі да помніка песняру ў Мікалаеўшчыне.

У Стаўбцоўскім Доме культуры адбыўся літаратурны вечар, які адкрыла дырэктар музея Якуба Коласа З. Камароўская. На вечары выступіў народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль.

Пра сённяшні стан коласазнаўства гаварыў кандыдат філалагічных навук І. Чыгрын. Паэты Б. Спрынчан, В. Дашкевіч, М. Мятліцкі, пляменнік Якуба Коласа, заслужаны настаўнік БССР С. Белы прачыталі вершы, прысвечаныя песняру, беларускаму краю.

Затым выступілі калектывы мастацкай самадзейнасці Стаўбцоўскага, Слуцкага, Нясвіжскага і Пухавіцкага раёнаў.

Акінчыцы. Хлеб-соль прымае Янка БРЫЛЬ.
Фота С. КАЛТОВІЧА.

●

Па традыцыі, у дзень нараджэння Якуба Коласа, 3 лістапада, былі ўскладзены кветкі на яго магілу. У цырымоніі ўшанавання памяці песняра прынялі ўдзел старшыня праўлення СП БССР Максім Танк, Максім Лужанін, Леанід Гаўрылкін, іншыя вядомыя пісьменнікі; супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа і іншых музеяў, навукоўцы, работнікі выдавецтваў.

У ФОНД МЕМАРЫЯЛА

22 лістапада, аўторак, меўся быць для купалаўцаў чарговым выхадным. Але калектыў Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, па ініцыятыве групы садзейнічання таварыству «Мартыралог Беларусі», вырашыў сыграць у гэты дзень спектакль «Надзежда Путніна, яе час, яе спадарожнікі», а ўвесь збор ад яго перадаць у фонд мемарыяла памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій.

Аўтар п'есы вядомы савецкі журналіст, нарысіст і фельетаніст Ігар Малееў (1905—1956) у 1937 годзе быў незаконна арыштаваны і сасланы на поўнач. Пасля смерці Сталіна І. Малееў пачаў пісаць п'есу, якую закончыў у 1956 годзе, незадоўга да сваёй заўчаснай смерці. Дакумент аб рэабілітацыі І. Малеева сваякі атрымалі толькі ў 1965 годзе...

«Надзежду Путніну» І. Малеева ў 50—60-я гады спрабавалі паставіць Ю. Любімаў, Г. Таўстаногаў, іншыя рэжысёры, але нават пачынаць работу над ёй ім забаранялася. Тройчы п'еса рыхтавалася да друку ў часопісе «Театр», але ў свет выйшла толькі летась. Купалаўцы зрабілі свой сцэнічны варыянт гэтай п'есы і ўпершыню ў краіне выпусцілі спектакль у пастаноўцы В. Раеўскага.

Застаецца яшчэ раз нагадаць, што купалаўцы чакаюць сваіх гледачоў 22 лістапада ў 19 гадзін.

«Надзежда Путніна, яе час, яе спадарожнікі». М. Захарэвіч (Путніна) і А. Падабед (Чальцоў).
Фота Я. КОКТЫША.

Каліноўскі і час

Старавіленская, 14... Гэты будынак у Траецкім прадмесці горада Мінска набывае ўсё большую папулярнасць ва ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю, хоча больш ведаць пра беларускую літаратуру, мастацтва. Вось і цяпер тут працуе арганізаваная клубам калекцыянераў Беларускага фонду культуры і Аб'яднаннем дзяржаўных літаратурных музеяў БССР выстаўка «Кастусь Каліноўскі і студзеньскае паўстанне 1863 года на Беларусі». Творы для экспазіцыі прадаставіў са сваёй калекцыі Анатоль Белы.

Звыш 80 работ прадстаўлена на выстаўцы. Багаты кутон жывапісу — «За волю» М. Апіёка, «Кастусь Каліноўскі» В. Барабанцава, «Слова Кастуся» А. Зіменкі, эскізы да карцін «Кастусь Каліноўскі» Л. Шчамялёва, «Кастусь Каліноўскі сярод касінераў» В. Шматава, «Наступ інсургентаў» Ф. Янушкевіча і іншыя работы.

Сярод графічных работ шматлікія лінарыты М. Купавы — «Мужыцкая праўда», «Атака», «У Сібір», «Напачатку. Кастусь Каліноўскі».

Дапаўняюць экспазіцыю экслібрысы, аўтарамі якіх з'яўляюцца У. Басальга, У. Жук, Г. Ціхановіч, Я. Ціхановіч. Дэманструюцца творы скульптуры, медалі.

На адкрыцці выстаўкі выступілі генеральны дырэктар Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў БССР Ю. Варанкоў, намеснік старшыні праўлення Беларускага фонду культуры А. Багданава, В. Шніп, М. Арочка, консул Польскай Народнай Рэспублікі ў Мінску З. Худзін.

З УЗНАГАРОДАЙ!

За заслугі ў развіцці і прапагандзе беларускага савецкага выяўленчага мастацтва і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці старшыня праўлення Гомельскай абласной арганізацыі Саюза мастакоў БССР ЛАНДАРСКІ Роберт Яфімавіч узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

ПАМЯЦІ РЫГОРА БЯРОЗКІНА

Сёлета яму споўнілася б семдзесят, але вось ужо сем гадоў Р. Бярозкіна няма з намі. Напісанае ж ім засталося ў актыўным літаратурным ужытку. Пацвярджэнне таму — перавыданне творчай спадчыны аднаго з самых выдатных знаўцаў і даследчыкаў беларускай паэзіі — кніга з красамоўнай назвай «Паэзія — маё жыццё», што неўзабаве выходзіць у выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Пра значнасць мастакоўскіх набыткаў Р. Бярозкіна, пра яго жыццё, не- пазбаўленае драматызму, ішла гаворка на вечары, прысвечаным 70-годдзю з дня нараджэння крытыка, які адбыўся ў Доме літаратара.

Адкрыў і вёў вечар Р. Барадулін, адзін з тых, каго ў свой час заўважыў на пачатку творчай дарогі Р. Бярозкін і каму прадказаў вялікую мастакоўскую будучыню.

Слова пра жыццёвы і творчы шлях Р. Бярозкіна сказаў М. Тычына. На вечары выступілі Я. Брыль, А. Васілевіч, А. Дракахруст, В. Зуёнак, Ю. Канэ, А. Клышка, Н. Кіслік, А. Сямёнава, Р. Шкраба і іншыя.

Як мы ўжо паведамлялі, у Беларусі знаходзілася дэлегацыя Таварыства кітайска-савецкай дружбы (выдаўцы, перакладчыкі, выкладчыкі-русісты), якая наведала Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі і выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Дэлегацыя кітайскіх сяброў наведала таксама дом творчасці «Іслач». Дырэктар дома творчасці Ф. Каваленка азнаёміў гасцей з умовамі працы і адпачынку беларускіх пісьменнікаў. Затым госці сустрэліся з кіраўнікамі СП БССР Максімам Танкам, Нілам Гілевічам, Васілём Зуёнкам. Гасцям былі дадзены падрабязныя адказы на іх пытанні аб удзеле нашых пісьменнікаў у перабудове, аб сучасным літаратурным працэсе.

На здымку В. Ігнатовіча вы бачыце момант сустрэчы гасцей у «Іслачы».

Госці Мінска

Лявон Тарасевіч— мастак з Беласточчыны

У кастрычніку ў мінскім Палацы мастацтваў праходзіла выстаўка мастака з Беласточчыны Лявона Тарасевіча.

Мастак нарадзіўся ў 1957 годзе ў мястэчку Валівы. Вучыўся ў Мастацкай акадэміі ў Варшаве. Дыплом—у 1984 годзе. У тым жа годзе яго запрашаюць выставіць свае творы ў варшаўскай галерэі «Фоксаль». Гэта выставачная зала і адначасова інфармацыйны цэнтр сучаснага мастацтва. Прэстыж галерэі ў свеце вельмі высокі: «Калі іншы раз за мяжою я гавару, што я з Польшчы, дык яшчэ папытаюцца, дзе гэта. А калі «Я з Фоксаля» — ведаюць».

Потым Тарасевіч робіць у «Фоксале» выстаўку «Дыялог» (з правам запрасіць да ўдзелу ў ёй кожнага блізкага яму па духу мастака з-за мяжы). Потым ягоныя творы з поспехам экспанаваліся ў Італіі, Швецыі, Англіі, Злучаных Штатах. Сёння Лявон Тарасевіч адзін з самых вядомых мастакоў Польшчы. Хуткая кар'ера. Дык, можа, усяму прычына—шчаслівы выпадак на пачатку творчага шляху? Не. «Мастацтва—гэта не латарэя, гэта работа,—гаворыць Лявон.—Майму з'яўленню ў «Фоксале» папярэднічалі выстаўкі, якія я рабіў ў калідорах акадэміі».

На афішах уласных выставак і ў тэкстах каталогаў Л. Тарасевіч падкрэслівае — «беларус з Польшчы». Як ставяцца ў Польшчы да ягонай беларускасці?

«Новае пакаленне польскай інтэлігенцыі—нармальна. Аднак ёсць і закамплексаваныя людзі, прымітывісты. Заўсёды знойдзецца прымітывіст, які, пабачыўшы, напрыклад, чалавека з цёмнай скурай, скажа, што той брудны».

У адпаведнасці з традыцыямі нашага мастацтвазнаўства творы Л. Тарасевіча разглядаліся б як адзін з варыянтаў абстракцыянізму. Сам бы Лявон наўрад ці згадзіўся б з такім вызначэннем.

«Калі пытаюцца: «Вы мастак?», адказваю — «Часам бываю». Я лічу сябе пейзажыстам, калі ўвогуле трэба неяк сябе называць. Арыентацыя мастака на той ці на іншы кірунак мала пра што гаворыць. Хай сабе плаціў ён даніну модзе, густам свайго часу. Мода прайшла, а мастак застаўся.

Для майго мастацтва вызначальнае тое, што я з Беласточчыны. Вось пытаюцца, што я адчуваю, калі вяртаюся ў Валівы пасля Нью-Йорка? А Валівы становяцца мне яшчэ даражэйшыя. Тут пахаваны мой дзед, прадзед. Добра, што маю месца, куды можна вяртацца».

Пры гэтым Лявон не ідэалізуе свой край, шчыра гаворыць пра тое, што мастаку на Беласточчыне жыць цяжка. Часам працей знайсці агульную мову з варшаўскім культурным асяроддзем, чым са сваімі землякамі, суседзямі, чые інтарэсы абмежаваны ўласнай гаспадаркай. Краю не хапае культурных сіл, свядомай беларускай інтэлігенцыі. Адным і тым жа людзям даводзіцца займацца і музейнай справай, і беларускай прэсай, і рэстаўрацыяй помнікаў, і пытаннямі адукацыі. Не стаіць убаку ад грамадскіх спраў і Лявон (ці як яго клічуць сябры—Лёнік). «Лёнік — фірма, якая робіць усё», —гаворыць пра сябе Тарасевіч.

Гэта акалічнасць і чыста матэрыяльныя праблемы жыцця ў правінцыі адрываюць час ад творчасці. «Іншы раз пытаюцца, пры якім святле я працую, пры натуральным ці штучным. Працую, калі ёсць вольная гадзіна. Так што святло выбіраць не даводзіцца».

Пад час знаходжання ў Мінску Л. Тарасевіч сустракаўся з супрацоўнікамі рэдакцый часопіса «Мастацтва Беларусі», а таксама са старшынёй праўлення Саюза мастакоў Беларусі У. Стальмашонкам.

У гэтых размовах не абмінулі пытання аб крытэрыях нацыянальнага і сучаснага ў мастацтве.

«Калі сапраўдны мастак, дык нацыянальнасць відаць і без тэмы. Беларускасць Драздовіча ці Рушчыца ўжо ў самой пабудове палатна, у колернай гаме. Я не разумею, як беларускі мастак можа маляваць беларускі краявід, нібыта глядзіць на яго з высачэзнай гары. У нас такіх краявідаў проста быць не можа.

Паэзія Купалы беларуская зноў жа ў першую чаргу не тэмай і мовай, а сваім вобразным ладам, псіхалогіяй. Паляк ніколі не напіша «Я мужык, дурны мужык...», ніколі не прызнае сябе мужыком. Мастак становіцца нацыянальным, калі не можа быць іншым. Шагал да самага канца ў любым асяроддзі не мог быць іншым; Пікасо заўжды заставаўся іспанцам, Маціс—французам.

Пошукі, знаходкі, версіі

ЦІ ДАЛЁКІЯ МЫ АД РАЗГАДКІ?

23 верасня г. г. у «ЛіМе» быў надрукаваны артыкул гісторыка Г. Сагановіча «Найменне Бацькаўшчыны», дзе закраналіся некаторыя складаныя пытанні паходжання назвы Беларусі. У артыкуле, між іншым, выказваліся крытычныя заўвагі наконт версіі А. Рогалева, якую той выказаў раней у лімаўскім артыкуле «Ля вытокаў Белай Русі».

Шчыра кажучы, у планы рэдакцыі не ўваходзіць працяг дыскусіі па закранутых пытаннях. Аднак, улічваючы права аўтара адказваць на крытыку і палемізаваць, мы ўсё ж вырашылі змясціць ліст вучонага з Гомеля А. Рогалева з нязначнымі скарачэннямі.

АДКУЛЬ пайшла Белая Русь? Дзе шукаць яе вытокі? Чаму ўсё ж такі Белая Русь — менавіта **Белая!** Дзе ж яна, разгадка?

«Калі браць пад увагу ўсе цяпер вядомыя факты, звязаныя з паходжаннем назвы «Белая Русь», дык лёгка пераканацца, наколькі далёкія мы ад той «разгадкі». З гэтага пачынае свой артыкул Г. Сагановіч. А каб упэўніць у гэтым самага, здавалася б, недаверлівага чытача, ён нагрувашчвае такі «калейдаскоп» фактаў, у якім тонуць усе магчымыя тэорыі.

Ці на самай справе мы такія далёкія ад разгадкі назвы?

Давайце звернемся зноў да геаграфічнага і адначасова этнічнага наймення **Беларусь.** Толькі давайце адразу дамовімся не гаварыць патрыятычных фраз там, дзе іх не трэба гаварыць. Зусім не павінна быць сорамна беларусам за паўведанне вытокаў сваёй этнічнай назвы. Што ж ганебнага ў тым, што беларускі народ мае такое старажытнае этнічнае найменне, вытокі якога не вельмі выразныя ў далечыні стагоддзяў? Гэта натуральная з'ява. Многія народы не ведаюць паходжання свайго наймення. Гэта датычыцца, дарэчы, і назвы **Русь, Расія,** аб сапраўдным спрадвечным значэнні якой вядуцца навуковыя (і ненавуковыя таксама!) спрэчкі ўжо амаль тры стагоддзі.

Даць адказ на пытанне, адкуль ідуць вытокі той ці іншай этнічнай назвы, цяжка таму, што адпаведнае слова, якое ўзнікае ў глыбокай старажытнасці, хутка ператвараецца ва ўмоўны знак, сімвал, што выкарыстоўваецца намі перш за ўсё дзеля арыентавання ў навакольным свеце.

Калі мы жадаем ведаць штонебудзь рэальнае, пазітыўнае і дакладнае аб назве Белая Русь на навуковым узроўні, дык трэба раз і назаўсёды зразумець: уся справа — у сімволіцы колеравага абазначэння, г. зн. у абстрактным, а не канкрэтным.

Сістэма колеравых сімвалаў уласціва большасці зямных моў. Пры гэтым менавіта тры колеры — **белы, чырвоны** і **чорны** — суадносяцца з трыма бакамі свету, служаць для прасторавай арыентацыі. Чаму так? Адказ павінны шукаць не толькі і не столькі лінгвісты, колькі нейрапсіхолагі, біёлагі. Белы колер у такім разуменні суадносіцца з захадам.

Г. Сагановіч слушна заўважае: «калі **белы** — гэта «заходні», то хто і чаму называў «белымі калмыкамі» продкаў сучасных алтайцаў; на захад ад каго жылі белакраінцы — этнічная група славенцаў...?» У гэтых і іншых прыкладах незразумела, ці звязана колеравае азначэнне толькі з прасторавай арыентацыяй, і ці не адлюстравалася тут якая-небудзь іншая сімволіка. Слова **белы** выкарыстоўвалася ў мінулым таксама ў якасці азначэння няхрышчаных плямён і народаў з боку «цывілізаваных» грэкаў. Такі сэнс, напрыклад, мае этнічнае найменне **белыя харваты** ў Канстанціна Багранароднага.

Калы мы бачым, што гэтае тлумачэнне, дарэчы, як і папярэдняе, не вельмі дастасуецца да Белай Русі, дык трэба не ламаць коп'і, а шукаць новыя факты, іншыя версіі. І яны ёсць, нават пры ўмове поўнага адказу ад паведамленняў «Кронікі» М. Стрыйкоўскага (згодна з заўвагай вядомага беларускага даследчыка М. М. Улашчыка, аб чым гаворыць і Г. Сагановіч).

Вось такі, напрыклад, факт, які падае аўтар артыкула «Найменне Бацькаўшчыны». У 1661 годзе пасол германскага імператара, «вуснамі якога гаварыў маскоўскі двор», называе Белай Руссю прасторы «паміж Прыпяццю, Дняпром і Дзвіною». Маскоўская дзяржава лічыла гэтыя землі сваімі. Нездарма германскі пасол запісаў: «Усё гэта калісьці належала па праву Рускім...» З-за адзначаных зямель, дарэчы, вяліся асабліва крывавыя войны паміж Літвой і Масковіяй у XVI стагоддзі. А калі гэта так, дык ці маглі маскоўскія дзяржаўцы назваць гэтую тэрыторыю як-небудзь інакш?

А вось яшчэ прыклад (таксама з артыкула Г. Сагановіча). У 1578 годзе А. Гвагніні, які служыў у Віцебску, а гэта значыць, у Літве, назваў Маскоўскую дзяржаву Чорнай Руссю. Ці не было ў гэтым абазначэнні нейкага своеасаблівага, няхай, можа быць, і нязначнага, прыніжэння вялікай дзяржавы, якая сама сябе, свае землі лічыла толькі Руссю Белай? Гэта неабходна прызнаць і з ім згадзіцца. Самыя надзейныя паведамленні адносна Белай Русі пачынаюцца з XV — XVII стагоддзяў. У пачатку XV стагоддзя прускія рыцары выкарыстоўвалі найменне Белая Русь у адносінах да Маскоўскай дзяржавы. Невыпадкова вялікі магістр Прусіі, які ў 1413 годзе паведамляў чэшскаму каралю аб хуткай вайне з Масковіяй, назваў гэтую краіну **Белай Руссю.**

Відаць, такое паведамленне, у якім адлюстравана афіцыйнае азначэнне Масковіі, трэба таксама ўспрымаць сур'ёзна.

А калі ўсё гэта так, калі ўлічыць, што найменне **Белая Русь** на ўсходнеславянскай тэрыторыі мела хутчэй за ўсё **палітычны** падтэкст-сімвал («цэнтральная, галоўная, самая значная зямля», «палітычны цэнтр»), дык чаму мы павінны не давяраць заснавальніку расійскай гістарычнай навукі В. Н. Тацішчаву, у распараджэнні якога (гэта добра вядома!) былі такія матэрыялы (хронікі і летапісы), аб якіх мы можам толькі марыць. Навошта навешваць на выдатнага айчыннага гісторыка нічым не абгрунтаваны ярлык прыхільніка наўмыснага размяшчэння Белай Русі ў межах Маскоўскай дзяржавы? Чаму менавіта да яго паведамленняў мы павінны адносіцца негатыўна, а да іншых пазітыўна?

Нават калі і згадзіцца з тым, што першыя расійскія гісторыкі наўмысна падкрэслівалі лакалізацыю Белай Русі перш за ўсё на гістарычных землях Маскоўскага княства, гэта не мяняе сутнасці справы. Масковія XV і XVI стагоддзяў лічылася Белай Руссю. Так патрабаваў час. І нічога дзіўнага, тым больш дрэннага, антыгістарычнага ў гэтым няма. Назва-сімвал з палітыка-геаграфічным асэнсаваннем была ў той час вельмі патрэбнай мацнеючай дзяржаве. Мінуў час, і неабходнасць у штучным падкрэсліванні сваёй значнасці адпала. Расія стала Вялікай на справе, а не толькі ў назве. А назва **Белая Русь,** страціўшы свой палітычны сэнс, канчаткова вярнулася туды, адкуль, відаць, пачынала свой шлях. Адбылося гэта ў канцы XVIII і ў XIX стагоддзях.

Першае геаграфічнае апісанне беларускага краю, зробленае рускімі даследчыкамі, адносіцца да 1788 —-1789 гадоў. Яно было зроблена пасля далучэння ў 1772 годзе ўсходняй часткі Беларусі (прыкладна да Мінска) да Расійскай дзяржавы. Маецца на ўвазе цудоўны, унікальны «Новый и полный географический словарь Российского государства, или Лексикон...» Л. М. Максімовіча. У ім Беларуссю называюцца вобласці ад вярхоўяў Дняпра і па заходняй частцы Дзвіны -- Смаленскае, Мсціслаўскае, Віцебскае і Полацкае княствы з іх паветамі.

Параўнайце гэтую лакалізацыю з вядомым запісам ад 1635 года, зробленым магілёўскім біскупам П. Магілай. Згодна з запісам «беларускія краі» — гэта тыя, што належаць да епіскапіі Мсціслаўскай, Аршанскай і Магілёўскай». Параўнайце і з іншымі звесткамі. У 1772 годзе цікавае выданне «Starożytna Polska» паведамляе: «Ваяводствы Полацкае, Віцебскае, Мсціслаўскае і частка Мінскага называюцца Беларусіяй». У 1766 годзе «Географический словарь» М. Карпінскага адзначае: «Белая Русь заключает воеводства Мстиславское, Полоцкое, Витебское и Смоленское». І. Зяленскі ў «Материалах для географии и статистики России. Минская губерния», аналізуючы думкі розных даследчыкаў, заключае: **«Настоящая Белоруссия** (!) простиралсь в прежние времена с севера на юг от г. Дриссы и оз. Освея до Могилева и Друцка, а с востока на запад от Великих Лук и от р. Ловати до м. Белого, на границе Виленской и Минской губерний (Борисовский уезд), т. е. Белоруссией называлась вначале страна между Двиною, Днепром и Друтью».

Ці не дастаткова гэтых прыкладаў, каб нарэшце ўпэўніцца ў аб'ектыўнасці шматлікіх аўтараў-даследчыкаў XVII і XIX стагоддзяў?

Цяпер аб той «фантазіі», якой, на думку Г. Сагановіча, з'яўляецца спроба аўтара гэтых радкоў давесці, што ўжо ў X стагоддзі Полацкая зямля імкнулася замацаваць за сабой назву **Белая Русь.**

Уладзіміра-суздальскі князь Андрэй Багалюбскі яшчэ ў 1157 годзе ўзяў сабе тытул князя «Белай Русі». У той момант ён задумвае ўзяць уладу і над Кіевам, а гэта значыць, і над усёй Руссю. Такім чынам, тытул князя Белай Русі ўжо ў старажытнарускі час каштаваў вельмі многа!

Калі аўтар гэтых радкоў рыхтаваў свой артыкул «Ля вытокаў Белай Русі», яму не быў вядомы наступны факт. У 70-я гады XIX стагоддзя на Полаччыне было запісана паданне, у якім апавядалася, як князь Рагвалод накіраваў свае дружыны ўніз па Дняпры, дайшоў да сутокаў Дняпра і Прыпяці і паслаў уверх па гэтай рацэ свайго ваяводу князя Тура з моцным узброеным атрадам. А вось на гомельскім Палессі дагэтуль існуюць легенды аб першым тураўскім князі — Туру. Легенды, вядома, ёсць легенды. Не ўсё у іх рэальнае. Аднак ужо сам факт іх існавання вельмі красамоўны.

На самай справе, што мы ведаем пра пачатковыя старонкі палітычнай гісторыі Полацкай зямлі? Акрамя паўлегендарных паведамленняў «Повести временных лет» — амаль нічога. Мы амаль нічога не ведаем і пра палітыку Рагвалода полацкага. Але адно несумненна: ён імкнуўся да стварэння моцнай дзяржавы, прэтэндаваў на ролю палітычнага лідэра, таму зусім не фантастычным з'яўляецца меркаванне аб тым, што найменне Белая Русь у значэнні «цэнтральная (у геаграфічным сэнсе), важная, самая галоўная, найбольш значная (у палітычным сэнсе) зямля» прымервалася для Полацкага княства і ў X і ў XI стагоддзях, у час праўлення князёў Ізяслава, Брачыслава і асабліва Усяслава. Інакш як зразумець, што назва Белая Русь, страціўшы палітычныя адценні, вярнулася ў кан-

Трэба і мастацкае асэнсаванне гісторыі. Тым больш, што беларусы ў гэтай справе ў параўнанні з суседзямі «затрымаліся на старце». Але асабіста для мяне яшчэ і яшчэ адзін партрэт Каліноўскага мала што ці нічога не дадае да ўражання ад яго вядомай фатаграфіі; яшчэ адзін партрэт Скарыны— да яго гравіраванай выявы. Патрэбны іншы шлях. Трэба дыхаць паветрам сучаснасці, інакш мы ўвесь час будзем адставаць».

У БССР Лявон прыязджае другі раз, з выстаўкай першы. Пра магчымасць пашырэння кантактаў мастакоў Беларусі і Польшчы ішла размова ў Саюзе мастакоў. Тарасевіч лічыць, што выстаўкі «Нямігі, 17» ці шасці мастакоў у зале на праспекце Машэрава ў Польшчу можна везці хоць зараз.

Экспазіцыя твораў Лявона Тарасевіча дала нам магчымасць убачыць у новым ракурсе і нашы ўнутраныя праблемы. Гэта яшчэ адно сведчанне таго, што не варта супрацьстаўляць «нацыянальнае» і «сучаснае», «беларускасць» і «авангард». Адно другому не перашкаджае...

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

цы XVII, у XVIII і XIX стагоддзях на былую тэрыторыю старажытнай Полацкай зямлі?

Цяпер ніхто сур'ёзна не глядзіць на дзікую думку, згодна з якой назва **Беларусь** — «выдумка цара Аляксея Міхайлавіча». Навошта ўвогуле ўваскрасаць перакрэсленыя гісторыяй выдумкі. Ці не хопіць таўчы ваду ў ступе? Дзеля чаго заклікаць навукоўцаў ствараць нейкую новую, «зграбную» (?), «няхібную канцэпцыю»? Тыражаваць пры жаданні і ўменні чарговыя версіі няцяжка. Аднак больш плённым было б зусім іншае: не адмаўляцца ад ужо створанага, не «ставіць яго пад сумненне», а знайсці ў ім рацыянальны, разумны сэнс.

На сённяшні дзень мы маем тры рэальныя напрамкі для гэтага. Першы — тое, аб чым гаварылася вышэй, калі назва-сімвал **Белая Русь** разумеецца ў палітычным і геаграфічным значэнні. Другі — назва **Белая Русь** сімвалізавала «белыя», г. зн. няхрышчаныя землі. Нарэшце, трэцяя версія: **Белая Русь** — «заходняя» Русь. Не такі ўжо ён неперспектыўны, гэты напрамак, калі ўлічыць, што сярод тых народаў, з якімі сутыкалася і мела адносіны Старажытная Русь, найбольш паслядоўнымі носьбітамі менавіта прасторавай сімволікі колеравых абазначэнняў былі цюркскія народы. Трэба сур'ёзна прааналізаваць магчымасць замацавання за Полацкім краем наймення **Белая Русь** у час мангола-татарскага нападу ў XIII стагоддзі і ў наступныя дзесяцігоддзі, калі Полацкі край быў менавіта той недасягальнай для качэўнікаў, апошняй зямлёй русаў, якая ляжала на захадзе. Пры гэтым паўднёвыя рускія землі (Галіцыя, Падолія, Валынь) разумеліся як **Чырвоная Русь,** а самыя паўночныя (Наўгародчына) — як **Русь Чорная.** У далейшым гэтае магчымае разуменне Белай Русі як «заходняй» пачало ўзаемадзейнічаць з іншымі сімвалічнымі адценнямі назвы, што і прывяло ў выніку да той блытаніны, якая ў сваю чаргу нарадзіла шмат версій і тлумачэнняў.

Аднак як бы там ні было, мы не такія далёкія ад разгадкі. Яна амаль у нашых руках. І не трэба саромецца таго, што разгадка зацягнулася амаль на тры стагоддзі. Наадварот, трэба ганарыцца той роляю, якую адыгрывала ў гісторыі адна з самых старажытных назваў Усходняй Еўропы, трэба ганарыцца тым, што яе носіць цяпер беларускі народ.

Аляксандр РОГАЛЕЎ,
тапаніміст, правадзейны член Геаграфічнага таварыства СССР, супрацоўнік Гомельскага дзяржаўнага універсітэта.

ВАЧЫМА І СЭРЦАМ ДРУГА

Стэфану ПАПТОНЕВУ— 60 гадоў

Упершыню ў Беларусь Стэфан Паптонеў прыехаў у марозны зімовы дзень, пад самы Новы, 1966 год. Тады часта так бывала (ды і цяпер здараецца): у апошнія дні года высвятляецца, што застаюцца грошы і нявыкарыстаны ліміт на міжнародныя сувязі, і вось — шукаюць, хто жадае паехаць... На гэты раз у Саюзе балгарскіх пісьменнікаў угаварылі Стэфана Паптонева, тады яшчэ параўнаўча маладога, які толькі адзін раз раней быў у СССР— на Маскоўскім сусветным фестывалі моладзі і студэнтаў у 1957 годзе. Выправілі яго ў Мінск, ён прыехаў, пасяліўся ў гасцініцы «Юбілейная»... Выйшаў на вуліцу, мароз за трыццаць градусаў, шапкі няма — ніхто ж не папярэдзіў. Але навошта маладому, вядома, самаўпэўненаму пісьменніку шапка? Ідзе Стэфан па Паркавай магістралі, і раптам чуе за спіной свісток. Азірнуўся — міліцыянер. «Чаму без шапкі, таварыш?» Тады Стэфан яшчэ амаль не гаварыў па-руску, але неяк растлумачыў усё міліцыянеру. «Пайшлі за мной!» — пачулася каманда. Міліцыянер завёў Паптонева ў ГУМ і прымусіў купіць зімовую шапку-вушанку...

Шапка ёсць, вушы не мерзнуць, але што рабіць далей? Нікога Стэфан у Мінску не ведаў. Саюз пісьменнікаў маўчыць, зачынены — 31 снежня. Успомніў тады Стэфан, што Георгій Вылчаў даў яму тэлефон аднаго пачынаючага тады мінскага балгарыста. Так літаральна за некалькі гадзін да сустрэчы Новага года пачуў я тэлефонны званок, і адбылася размова, першая, якую мы потым часта прыгадвалі.

Сустракаючы тады ў кватэры майго бацькі той Новы год, Стэфан Паптонеў, вядома, і не думаў, што лёс яго цяпер назаўжды будзе звязаны з гэтым горадам, з Беларуссю, з яе народам, што ён потым напіша тры натхнёныя кнігі пра нашу рэспубліку — кнігу мастацкай публіцыстыкі «Беларусь — белая балада», зборнік вершаў «Бярозы, я ў палоне ў вас» і паэму «Беларуская восень». А на адной з традыцыйных сустрэч балгарскіх пісьменнікаў з кіраўнікамі кампартыі і ўрада Балгарыі першы сакратар ЦК БКП Тодар Жыўкаў назаве гэтыя кнігі «аднымі з самых лепшых, напісаных у Балгарыі пра вялікі Савецкі Саюз».

Балгарскаму чытачу Стэфан Паптонеў вядомы таксама і як празаік, і як паэт. Прататыпы яго апавяданняў, аповесцяў і раманаў жывуць на поўначы Балгарыі — у Добруджы, ад Тырнава да Сілістры. Пісьменнік, пільна ўзіраючыся ў сучаснае жыццё, умее прадбачыць і адлюстраваць нявыдуманыя канфлікты. Так, напрыклад, вострая аповесць «Спачатку быў хлеб» была напісана напярэдадні тых перамен у жыцці грамадства, якія адбыліся ў Балгарыі і ў нас. Узнятая ў творы праблема спалучэння ў будзённым жыцці асабістага і грамадскага вельмі актуальная і сёння, пасля партыйных канферэнцый і ў нас, і ў Балгарыі. Беларускі чытач можа азнаёміцца з гэтай аповесцю ў зборніку «Такая любоў», што выйшаў нядаўна ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». Як паэт С. Паптонеў—тыповы прадстаўнік «красавіцкага» пакалення, як яго называюць у Балгарыі. Ён прыйшоў у паэзію ў сярэдзіне 50-х гадоў разам з У. Башавым, Л. Леўчавым, А. Германавым і іншымі арыгінальнымі паэтамі, якіх вызначала неадольная прага праўды, глыбокага аналітычнага роздуму над тым, што адбывалася раней на роднай зямлі і што адбываецца цяпер.

У сваіх публіцыстычных кнігах, напісаных у апошнія дзесяцігоддзе ў выніку паездак у розныя краіны, С. Паптонеў абавязкова вяртаецца да беларускай тэмы, успамінаючы Беларусь і тое, што ён убачыў у нас. «Беларусія» старонкі з усхваляванымі ўспамінамі — у яго кнігах «Адлеглсці», «Мяне абудзіць світанне», «Сібірскі сшытак», «Кап'ё» і іншых. А зусім нядаўна ў часопісе «Септемврн» («Верасень») з'явіліся новыя раздзелы—своеасаблівы працяг кнігі «Беларусь—белая балада». С. Паптонеў плённа працягвае і перакладчыцкую дзейнасць, прапагандуючы лепшыя творы нашай літаратуры ў сваёй краіне.

Віншуючы сябра з юбілеем, пажадаем яму добрага здароўя і далейшых поспехаў у адказнай высакароднай справе.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

СЛОВА БАЦЬКАЎШЧЫНЫ РОДНАЙ

Наватары і перадавікі вытворчасці Мінскага станкабудаўнічага завода імя С. М. Кірава прынялі ўдзел у вусным літаратурным часопісе, прысвечаным 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Ён быў арганізаваны таварыствам аматараў кнігі Ленінскага раёна сталіцы рэспублікі, пярвічнай арганізацыяй кнігалюбаў і бібліятэкай прафкома прадпрыемства.

«Адкуль ёсць, пайшла зямля беларуская?» — гэтай тэме прысвяціў выступленне Л. Дайнека. З цікавасцю слухалі прысутныя расказ пісьменніка аб тым, як ён працаваў над сваім гістарычным раманам «След ваўкалака», прысвечаным падзеям далёкай мінуўшчыны — бітве на Нямізе трэцяга сакавіка 1067 года, калі полацкі князь Усяслаў быў разбіты і захоплены ў палон кіеўскімі князямі братамі Яраславічамі, а яшчэ праз год абвешчаны вялікім князем Кіеўскім.

Намеснік галоўнага рэдактара па рэкламе выдавецтва «Мастацкая літаратура» В. Шыханцоў гаварыў пра дружбу братніх народаў — рускага і беларускага, якая вытокамі сваімі карэніцца ў сівой старажытнасці, у Кіеўскай Русі. Гэтай дружбе і прысвечаны своеасаблівы паэтычны двухтомнік, які В. Шыханцоў прадставіў прысутным, — «Спеў пра Расію» (вершы беларускіх савецкіх паэтаў) і «Песнь о Беларуси» (вершы рускіх савецкіх паэтаў).

Прыязна сустрэлі ўдзельнікі часопіса выступленні С. Законнікава, які прачытаў вершы вядомага ўкраінскага паэта Р. Лубкіўскага ў сваім перакладзе, і Г. Пашкова.

На заканчэнне вечара самадзейны спявак І. Дабравольскі выканаў некалькі беларускіх балад.

НАШ КАР.

Наш каляндар

Багацце народа

Спаўняецца сто дзесяць гадоў з дня нараджэння прафесара У. І. Пічэты, першага рэктара Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Адной з галоўных заслуг вядомага вучонага з'яўляецца тое, што са стварэннем у 1921 годзе ў Мінску універсітэта пачалося навуковае вывучэнне нашай гісторыі, мовы і культуры. У 1923 годзе, як прадстаўнік маладой беларускай навукі, У. Пічэта пабываў у некалькіх краінах: Германіі, Чэхаславакіі, Польшчы і Літве. У тым жа годзе ён напісаў працу «Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны», дзе ў кароткай форме выкладзена гісторыя Белай Русі, а таксама з'яўленне і развіццё самастойнай славянскай мовы — беларускай.

Сустракаючыся з многімі еўрапейскімі вучонымі, У. Пічэта адзначыў іх нежаданне прызнаць само існаванне беларускай мовы і культуры. У сваіх поглядах яны абапіраліся на высновы вучоных царскай Расіі, большасць з якіх сцвярджала, што беларусы не маюць і не могуць мець уласнай культуры, а іх мова з'яўляецца толькі «искаженным русским наречием». Для савецкіх і замежных вучоных, а ў першую чаргу для нашай маладой інтэлігенцыі, паўстала задача знайсці сур'ёзныя навуковыя аргументы ў доказ таго, што беларускі народ мае не толькі ўласную мову, але і старую, тысячагадовую гісторыю, самабытную культуру.

Разглядаючы ў кнізе «Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны» асноўныя перыяды гісторыі нашай бацькаўшчыны, аўтар сцвярджаў: сярэднявечча было для беларусаў даволі спрыяльным у сэнсе павышэння моўнай культуры. Аб'яднанне ў адну дзяржаву з Літвою яшчэ больш пашырыла сферу ўжывання нашай мовы, яна стала агульнадзяржаўнай, бо ў тыя гады Беларусь у культурных адносінах стаяла намнога вышэй суседзяў. Але ўжо ў XVII стагоддзі на духоўнае жыццё народаў Вялікага княства Літоўскага немінуча пачала насоўвацца паланізацыя. Разам з тым нашы гарады, якія мелі ў тыя часы Магдэбургскае права, узмацняліся эканамічна, расла іх і культура. Адукаваныя гараджане не адракаліся роднага, адчувалі пагрозу апалячвання.

Яскравым прыкладам гэтага — кнігавыдавецкая і асветніцкая дзейнасць Францішка Скарыны. У. Пічэта залічае сярэднявяковых беларускіх асветнікаў да «буржуазнай інтэлігенцыі», якая праз друкаванае слова несла гуманістычныя ідэі. Зразумела, тых, каго вучоны назваў «буржуазнымі інтэлігентамі», было няшмат, іх дзейнасцю хутчэй кіраваў гандаль, чым высокія ідэі. Аднак значэнне выдання кніг на роднай мове цяжка пераацаніць. І ўсё ж патрыятычны рух не знайшоў моцнай падтрымкі ў шматнацыянальных гарадах. Захавальнікамі мовы, нацыянальнага духу сталі сяляне, якія па сваёй псіхалогіі з недаверам адносіліся да ўсяго новага, прышлага, імкнуліся жыць і гаварыць так, як жылі і размаўлялі дзяды і прадзеды. Лацінская мова, на якой вялася святая служба ў касцёлах, была незразумелая для простага сялянства, і яна, і каталіцкая вера выклікалі сумненні ў людскіх душах. Таму менавіта сялянства, пісаў Пічэта, было галоўным «носьбітам жывой беларускай мовы, як нацыянальна-культурнага фактара».

Цікавыя развагі вучонага пра ролю уніяцкай царквы ў гісторыі і культуры Беларусі. Ён называе яе «царквою халопства» і адзначае ў яе дзейнасці пэўныя станоўчыя рысы. Напрыклад, што і ў гады засілля каталіцызму, і ў перыяд русіфікацыі гэтая царква адстойвала права на існаванне нашай мовы, на існаванне самой беларускай нацыі.

Вельмі розніцца ад агульнапрынятых ацэнак погляд вучонага на далучэнне беларускіх зямель да Расійскай Імперыі. Ён называе гэты факт «адмоўным фактарам» для беларускай мовы і літаратуры.

Вядома, гістарычныя працэсы аб'ектыўныя, наш народ не мог не аб'яднацца з рускім народам, але разам з тым нельга забываць, што беларусы стагоддзі жылі ў адной федэратыўнай дзяржаве з палякамі, і гэта наклала свой значны адбітак на нашу гісторыю і культуру. Навязанае паўсюдна сілком усё рускае, як падкрэслівае У. Пічэта, вяло да забыцця ўсяго роднага, нацыянальнага. Афіцыйная думка пра тое, што беларускага пытання не існуе, датравала да 20-х гадоў нашага стагоддзя. З узнікненнем БССР шпарка пайшла справа беларусізацыі, «забраны край» вяртаўся яго законнаму ўладальніку. У гэты перыяд У. Пічэта быў упэўнены, што цяпер усе запруды на шляху развіцця нашай нацыі знішчаны. Але напярэдадзе шчырых працаўнікоў на роднай ніве чакалі жудасныя трыццатыя гады...

Сёння можна смела сцвярджаць, што невялікая кніжка Уладзіміра Іванавіча Пічэты «Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны», выдадзеная ў 1924 годзе, прайшла выпрабаванне часам, яна не згубіла сваёй каштоўнасці і цяпер, у эпоху галоснасці і перабудовы. Будзем спадзявацца: напісаная бліскуча і цікава, перасыпаная мноствам запамінальных фактаў, гэтая праца неўзабаве будзе перавыдадзена і знойдзе свайго новага ўдзячнага чытача.

Георгій ВАЛАСЕВІЧ.

Музам на пацеху

Марат БАСКІН

Талерка з «Огоньком»

Дырэктар фабрыкі посуду Лявон Дурэйка не вельмі мяне жалаваў пасля фельетона пра яго талеркі, а тут сам мяне перапыніў:

— Глядзі, якая чарга ля магазіна! Мае талеркі даюць!

І, сапраўды, чарга каля гаспадарчага магазіна была падобна на чаргу ля віннага: яна змяёй вілася ўздоўж вуліцы.

— Мае! — ганарліва паўтарыў Дурэйка. — Ідуць лепей за імпартныя!!!

— З замежнай фірмай аб'ядналіся? — асцярожна выказаў я здагадку.

— Ды не, — хмыкнуў Лявон. — Самі з вусамі! Перабудаваліся! Наш набор з двухсот талерак пабіў усе рэкорды: бяруць у неабмежаванай колькасці, толькі давай!

— З двухсот?! — падзівіўся я. — І каму гэта, цікава, такая колькасць патрэбна?

— Усім,—зарагатаў Лявон.

— А меншы набор не маглі зрабіць? — перапытаў я, не ведаючы, што сказаць, бо з магазіна і сапраўды пёрлі вялізныя клункі.

— Меншы не маглі,— пахітаў адмоўна галавой Лявон. — Вельмі вялікі твор.

— Мастака новага ўзялі, — перадыхнуў я, спрабуючы ўцяміць, з чаго гэткі ўзлёт фабрыкі. Мне вельмі закарцела зірнуць на гэтыя цуда-талеркі.

— Навошта нам мастак,— махнуў рукой Дурэйка. — Галоўнае ў талерках змест! — зусім для мяне незразумела дадаў ён...

Праз момант я трымаў у руцэ дэфіцытную талерку: на ёй не было аніякага малюнка, замест гэтага яна была густа ўсеяна літарамі.

— Усёк? — спытаў Лявон, з асалодай назіраючы, як я пакручваю талерку ў руках.

— Пакуль што не, — пацiснуў я плячыма.

— Дык гэта ж «Трыумф і трагедыя»! Пра Сталіна! Увесь надрукаваны на талерках! У нас жа зараз дэфіцыт з паперай! А ў мяне з талеркамі наадварот! Вось і даю народу твор! Раней чым у часопісе! Набор вялікі атрымаўся, але ж і твор дай бог які! Не падпісацца на часопісы, а мне ж з таго карысць! На падрыхтоўцы набор «Выбраныя старонкі з «Огонька»! У «Дружбе народов» працяг «Детей Арбата» — і ў мяне вось-вось на сто адной талерцы! — ён па-змоўніцку падміргнуў мне і дадаў. — У «Юности» абяцаюць твор пра Берыю, і ў мяне ўжо на падыходзе: праўда, талеркі з браку, але галоўнае ж не гэта ў іх! Дык што? Патрэбны табе гэтыя талеркі?

— Патрэбны! — выдыхнуў я і кінуўся да натоўпу. Займаць чаргу.

Валянцін ТАРАС

КПІНЫ

ПАПЯРЭДНІК

Адзін заўзяты прапаведнік
крычыць, узышоўшы на
амбон,
што самы першы
папярэднік
перабудовы — гэта ён.
Што быў ён да перабудовы
калодзежам яе задум...
У самога ж брэжнеўскія
бровы
і змрочны суслаўскі касцюм.

БАРАДУЛІН У НЬЮ-ЙОРКУ

Нью-Йорк з рання пачынае
ішачыць,
гне за далары спіну да
вечара.
Там я зразумеў, што
Нью-Йорк не Ушачы
і Гудзон — не возера
Вечалле.
Брадвей цыгару рэкламы
смаліць.
Мяне убачыўшы, не
расчуліцца,
*не плясне ў ладкі: «Кулінін
малец!»*
Дурная вуліца.

ПРЫНЦЫП

Не цярплю Шагала Марка!
Марк *Шагал — не наша*
марка.
Што ён маляваў, Шагал?
Сінагогу і кагал.
Не мастак ён быў, а рэбэ:
з праваслаўнай веры кпіць.
У яго ў блакіце неба,
як анёл, яўрэй ляціць.
Мне шагалаўскае неба
не па густу і не ў смак.
Хто сказаў, што лётаць
трэба,
а не поўзаць, як чарвяк?

ЭПІГОН

Няблага піша пад Брыля,
ды і пад Чорнага няблага.
Усё жыццё з-пад іх брыля
сябе не бачыць, бедалага!

ПАДАБЕНСТВА, З ЛЕРМАНТАВЫМ

Нагадаў адзін з паэтаў
слаўнага гусара.
Не хапае эпалетаў,
а таксама дара.

ПАСТАЯННАМУ АЎТАРУ БЮРО ПРАПАГАНДЫ ЛІТАРАТУРЫ

Зацяты дабрадзей бюро
не спадзяецца на ляро.
Ствараць — патрэбны
талент, праца.
Ён можа толькі
«пабюрацца».

САБЕ

Пад сябе падводжу міну
кожнай кпінаю сваёй.
Хто ж табе даруе кпіну,
хто ж узрадуецца ёй?
Ды жыццё без вострай кпіны
зарастае цвіллю ціны,
кпіны — ворагі руціны, —
як без кпінаў весці бой?
Хай дасціпнай і дакладнай
кпінай джаляць і мяне.
Не баюся кпіны жаднай —
на вайне як на вайне!

Марцін КОЎЗКІ

Доля праўды

Гаворка ў тралейбусе: «*Во грамацеі, так* вывучылі родную мову, што шпараць на ёй».

●

Аргументы і факты. Аргументы абгрунтаваныя, бясспрэчныя, важкія, выпрабаваныя, істотныя, надзейныя, неабвержныя, неаспрэчныя, пераканаўчыя. Факты абуральныя, агульнавядомыя, адмоўныя, банальныя, голыя, дробныя, кур'ёзныя, ліпавыя, неверагодныя, недарэчныя, непераканаўчыя, непрыкметныя, нехарактэрныя, няпэўныя, падтасаваныя, перакручаныя, прыкрыя, сенсацыйныя, скажоныя, сумныя, фантастычныя. Аргументы мацнейшыя за факты!

●

Складаней за ўсё імітаваць рух наперад — трэба, каб усе астатнія рухаліся назад. Тады можна і пастаяць.

●

Газетны жанр: рапартаж.

●

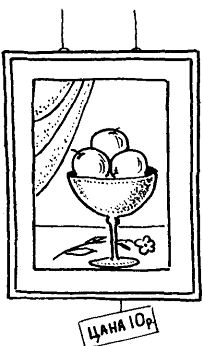
— Што бегаеш па клетцы? — спыталі тыгра. — Час баўлю, — адказаў тыгр.

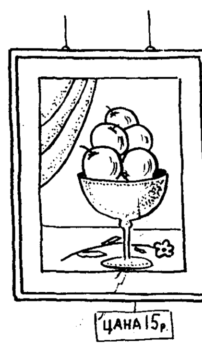
●

Сярод паліглотаў. «Уіпіў бы гарэлкі», — сказаў зяць з англійскім акцэнтам. «Утры пысу», — амаль па-французску адказала яму цешча.

Мал. А. ГУРСКАГА.

Мал. Н. ЗАМСКАГА.

Мал. А. ПАПОВА.

з 21 па 27 лістапада

22 лістапада, 21.50
«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма. Абмеркаванне канфліктнай сітуацыі вакол фільмаў «Ёсць у горада душа» і «Гісторыяй пакінуўшыя векі», сустрэча з намеснікам старшыні Таварыства аховы помнікаў рэспублікі Г. Саўчанкай.

24 лістапада, 18.55
«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Прагучыць балада Г. Гейне «Рыцар Олаф» у перакладзе В. Сёмухі.

Чытае артыст А. Падабед.

24 лістапада, 20.05
«РОДНАЕ СЛОВА»

Чарговы выпуск можна назваць «Бюракрат у мове». На працягу многіх гадоў дзеля высокіх тытулаў і кар'еры так званыя «вучоныя» разбуралі структуру нашай мовы, беспадстаўна абвяшчалі ўсё арыгінальнае, выпрацаванае стагоддзямі ў мове — састарэлым. Пра гэта і пойдзе размова ў перадачы. У рэчышчы гэтай гаворкі падрыхтаваны і фельетон «Казачка пра слова», лісты гледачоў, факты на роздум.

Да 70-годдзя вядомага мовазнаўцы Ф. Янкоўскага прымеркавана старонка «Пра чалавека, пра кнігу».

Вядучы — кандыдат філалагічных навук Я. Саламевіч.

25 лістапада, 19.50
«НА ПРЫНЁМАНСКІХ ПРАСТОРАХ»

Чарговы выпуск літаратурна-мастацкага часопіса расказвае пра трэнера па гімнастыцы, самадзейнага паэта Т. Марозаву, якая займаецца гарманічным выхаваннем дзяцей.

26 лістапада, 13.35
ЛІТАРАТУРНЫ ТЭАТР

Апавяданне У. Караткевіча «Паляшук» чытае артыст Г. Маляўскі.

26 лістапада, 21.50

Канцэрт з удзелам калектываў мастацкай самадзейнасці Гомельскай вобласці.

26 лістапада, 23.45

Музычная прагулка па Вільнюсе. Эстрадная праграма.

27 лістапада, 11.30
«ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»

Вас чакае сустрэча з творчасцю народных артыстаў СССР С. Данілюк, Я. Глебава, заслужаных артыстак рэспублікі М. Адамейкі і Г. Аўдзеенкі. Пра народны інструмент — дудку, якая робіцца ўсё больш папулярнай, расказвае майстар народных інструментаў У. Пузыня.

Вядучая — В. Скварцова.

27 лістапада, 15.00
«ТЭАТР І ЧАС»

«Дапамажыце Магілёўскаму тэатру лялек, які працуе ў цяжкіх умовах», — так можна вызначыць асноўную тэму перадачы.

27 лістапада, 16.40
«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»

Пра сродкі масавай інфармацыі, дэмакратыю, галоснасць, сацыялістычны плюралізм разважаюць Я. Брыль, В. Быкаў, Р. Барадулін.

Наступны сюжэт прысвечаны выдатнаму мастаку і дзеячу беларускай культуры Я. Драздовічу.

Даведаецеся вы і аб праблемах студэнтаў філалагічнага факультэта БДУ імя Леніна.

27 лістапада, 19.40
«МУЗЫКА МАЁЙ РЭСПУБЛІКІ»

Фестываль тэлевізійных музычных праграм.

Л. Абеліёвіч. Канцэрт для фартэпіяна з аркестрам.

Выканаўцы — заслужаны артыст БССР І. Алоўнікаў і сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.

Дырыжор — заслужаны артыст БССР Б. Райскі.

Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

М. БАРЭЙША. Крыніца, чыстая вадзіца. Апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988.— 55к.

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА XIX стагоддзя. Хрэстаматыя. Мн., «Вышэйшая школа», 1988.— 1 р. 20 к.

І. ГРАМОВІЧ. Выбранае. Аповесці і апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988.— 2 р. 20 к.

ПЕСНІ ВОЛЖСКАГА КРАЮ. Старонкі чувашскай паэзіі. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988.— 1 р. 10 к.

І. ШАМЯКІН. Петраград—Брэст. Гістарычны раман. На рускай мове. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988.— 2 р.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01466

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, *кіно і тэлебачання* — 33-21-53, *аддзела музыкі* — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.